

SİVAS
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

IX. KONSTANTİNOS MONOMAKHOS:
MAKEDONYA HANEDANLIĞI'NIN
SON İMPARATORU

Yüksek Lisans Tezi

SEDA ÖZTÜRK

Sivas

Haziran 2018

SİVAS
CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

**IX. KONSTANTİNOS MONOMAKHOS:
MAKEDONYA HANEDANLIĞI'NIN
SON İMPARATORU**

Yüksek Lisans Tezi

Seda ÖZTÜRK

Tez Danışmanı
Dr. Öğretim Üyesi Meryem ACARA ESER

Sivas
Haziran 2018

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Sanat Tarihi
Bilim Dalı :
Tezin Başlığı : IX. Konstantinos Monomakhos:
Makedonya Hanedanlığı'nın Son İmparatoru
Savunma Tarihi :
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Meryem ACARA ESER

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Erdal ESER

Üye : Prof Dr. Nilay Çorağan

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Meryem ACARA ESER

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Seda ÖZTÜRK tarafından hazırlanan IX. Konstantinos Monomakhos: Makedonya Hanedanlığı'nın Son İmparatoru başlıklı tez, kabul edilmiştir./..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

İmza

Seda ÖZTÜRK

ÖN SÖZ

IX. Konstantinos Monomakhos, bir bani olarak imparatorluğun geniş sınırları boyunca faaliyet göstermiş bir imparatorudur. Sanatsal faaliyetler açısından, IX. Konstantinos dönemi özellikle 11. yüzyıl Bizans mimarisi hakkında bilgi vermesi açısından önemli bir yere sahiptir.

“IX. Konstantinos Monomakhos: Makedonya Hanedanlığı'nın Son İmparatoru” nu tez konusu olarak seçmemin nedeni Bizans İmparatorluğu'na parlak bir devir yaşatan Makedonya Hanedanlığı'na olan merakımdır. Ancak imparator sayısının fazla olması nedeniyle konu sınırlandırılmıştır.

Zevkli bir konu olan IX. Konstantinos Monomakhos'u çalışmamı öneren, tez çalışmam esnasında bana her türlü konuda yardımcı olan, tüm sorun ve sorularımda bana sabırla yol gösteren ve beni yetiştiren hocam Dr. Öğretim Üyesi Meryem Acara Eser'e minnettarım.

İyi ve zor zamanlarımda yanımda olan, her konuda beni destekleyen, sabırla yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen hayatımın kalan kısmını beraber geçirmeyi istediğim en değerli varlığım Salim Burak Çiçekliyurt'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Çevirilerimde ve çalışmalarımımda bana yardımcı olan Erasmus programının bana kazandırdığı arkadaşım Leyla Poyraz'a, tez çalışmam boyunca beni motive eden ve desteklerini benden esirgemeyen arkadaşlarım Safiye Çeven'e ve Şeyma Nur Yıldız'a teşekkür ederim.

Bu çalışmanın her aşamasında destekleri için tüm aileme, sevgileri ile beni büyüten başarılı olmam için daima destekçim olan canım annem, canım babam ve kardeşlerime teşekkür etmek için kelimeler yetmeyecek, iyiki varsınız.

Seda ÖZTÜRK

2018 Haziran, Sivas

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
HARİTA VE ÇİZİM LİSTESİ	v
FOTOĞRAF LİSTESİ	vi
ÖZET	viii
ABSTRACT	x
1. GİRİŞ	1
2. MAKEDONYA HANEDANLIĞI	3
2.1. I. Basileios (867-886)	3
2.2. VI. Leon (886-912)	8
2.3. Aleksandros (912-913)	13
2.4. VII. Konstantinos Porphyrogennetos (913-959) ve Romanos Lekapenos (920-944)	13
2.5. II. Romanos (959-963).....	19
2.6. II. Nikephoros Phokas (963-969)	21
2.7. I. Ioannes Tzimiskes (969-976)	25
2.8. II. Basileios Bulgaroktonos (976 – 1025).....	27
2.9. VIII. Konstantinos (1025 – 1028).....	32
2.10. III. Romanos Argyros (1028-1034)	33
2.11. IV. Mikhael Paphlogianialı (1034 – 1041)	35
2.12. V. Mikhael Kalaphates (1041 – 1042).....	37
2.13. Zoe ve Theodora (1042)	38
2.14. Theodora (1055 – 1056)	40
3. IX. KONSTANTİNOS MONOMAKHOS	43
3.1. Hayatı.....	43
3.2. İmparatorluk Dönemi.....	45
3.3. Dönemin Sanatsal Faaliyetleri	60

4. KATALOG	61
4.1. Mimari.....	61
4.2. Resim	81
4.3. El Sanatları.....	89
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	97
KAYNAKÇA	105
EKLER.....	115
1: Makedonya Hanedanlığı'nın İmparator Listesi	115
2: Makedonya Hanedanlığı Döneminin Sanatsal Faaliyetleri	116
3: IX. Konstantinos Monomakhos Döneminin Sanatsal Faaliyetleri	118
ÖZGEÇMİŞ.....	119

KISALTMALAR

- age : Adı geçen eser
Bk : Bakınız
C : Cilt
cm : Santimetre
ev : Çeviren
Ed : Editör
m : Metre
s : Sayfa
S : Sayı
TTK : Türk Tarih Kurumu
vb : Ve benzeri
vd. : Ve diğeri
Vol : Volume
YKY : Yapı Kredi Yayınları

HARİTA VE ÇİZİM LİSTESİ

Harita 1: II. Basileios Döneminde Bizans İmparatorluğu (https://commons.wikimedia.org)	32
Çizim 1: Nea Moni Manastırı, Theotokos Kilisesi, Plan (Ousterhout 1992: 49).....	63
Çizim 2: Nea Moni Theotokos Kilisesi, Doğu Cephesi (Ousterhout 1992: 50).....	66
Çizim 3: Nea Moni Theotokos Kilisesi, Batı Cephesi (Ousterhout1992: 51).	66
Çizim 4: Nea Moni Manastırı, Theotokos Kilisesi, izometrik çizim (Ousterhout 1992: 54).	67
Çizim 5: İstanbul, Mangana Aziz Georgios Kilisesi, Plan (Maguire 1992: 209).....	69
Çizim 6: Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, Plan (Alpaslan 1998: 170).	73
Çizim 7: Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, Plan ve Aksonometrik Perspektif (Doğan vd. 2014: 51)	74
Çizim 8: Kudüs, Kutsal Mezar Kilisesi, Günümüzdeki Planı (Ousterhout 1989: 67).	76
Çizim 9: Kudüs. Kutsal Mezar Kilisesi, Yeniden inşa edilmiş 11. yüzyıl kompleksinin planı (Ousterhout 1989: 68).	77
Çizim 10: Kudüs. Kutsal Mezar Kilisesi, 11. yüzyıl rekonstrüksiyon görüntüsü. (Ousterhout 1989: 69)	77
Çizim 11: Nea Moni Theotokos Kilisesi Resim Programı (Mouriki 1985: 37).....	82

FOTOĞRAF LİSTESİ

- Foto 1:** VII. Konstantinos'un vaftizi, Madrid Skylitzes Kroniği, f.112rb. Madrid Milli Kütüphanesi (Akay 2007: 201). 11
- Foto 2:** İstanbul, Ayasofya'nın (Hagia Sophia) İmparatorluk kapısı üzerinde bulunan VI. Leon mozaiği (886-912) (White 2004: 60). 12
- Foto 3:** İstanbul, Ayasofya (Hagia Sophia), Kuzey galerinin güneybatı kısmında İmparator Aleksandros Mozaiği (912-913) (White 2004: 67) 12
- Foto 4:** İstanbul, Hippodrom, Spina Üzerindeki Örme Sütun (<http://www.kalinti-istanbul.com>) 19
- Foto 6:** Athos (Aynaroz), Lavra Manastırı Katholikonu Doğu cephesi (Gregory 2016: 268). 22
- Foto 7:** II. Nikephoros döneminde kullanılan sikkeler (Demirel Gökalp 2009: 189). 23
- Foto 8:** II. Nikephoros Phokas'ın Mopsueste'yi alması (965), Madrid Skylitzes Kroniği, f.15r, Madrid Milli Kütüphanesi (Pralong 2016: 345). 24
- Foto 9:** Ioannes Tzimiskes'in taç giyme töreni, Madrid Skylitzes Kroniği, f.159rb. Madrid Milli Kütüphanesi (Akay 2007: 165). 26
- Foto 10:** İmparator II. Basileios'un Menologyası, Marciana Kütüphanesi, Venedik (Herrin 2016: 264). 29
- Foto 11:** IV. Mikhael'in Zoe ile evliliği ve taç giyme töreni, Madrid Skylitzes Kroniği f.206vb. Madrid Milli Kütüphanesi (Akay 2007: 187). 35
- Foto 12:** IX. Konstantinos'un sürgünden geri dönmesi ve evlilik töreni, Madrid Skylitzes Kroniği, f.222ra. Madrid Milli Kütüphanesi (Akay 2007: 189). 45
- Foto 13:** IX. Konstantinos'un taç giyme töreni, Madrid Skylitzes Kroniği, f.222rb. Madrid Milli Kütüphanesi (Akay 2007: 169). 45
- Foto 14:** IX. Konstantinos Monomakhos Döneminde Kullanılan İlk Çukur Sikke (Tekin 1999: Levha 28). 49
- Foto 15:** Zafer Alayı- Maniakes'in başı, Madrid Skylitzes Kroniği, f.224vb. Madrid Milli Kütüphanesi (Akay 2007: 195). 51
- Foto 16:** Nea Moni Manastırı Genel Görünüm (<http://www.thetoc.gr>). 61

Foto 17: Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi. Güneydoğudan Görünüm (http://theatron.byzantion.ru).	62
Foto 18: Demre, IX. Konstantinos ve Zoe Kitabesi (Ötüken, Alpaslan, Acara 1999- 2000: 235).	71
Foto 19: Kudüs, Kutsal Mezar Kilisesi, güneydoğudan görünümü. (Ousterhout 1989: 67).....	75
Foto 20: Kudüs. Kutsal Mezar Kilisesi, Şapel, Güneydoğu yönünden (Ousterhout 1989: 73).	80
Foto 21: Kudüs. Kutsal Mezar Kilisesi, Vaftiz Kanadı, Doğu Cephe (Ousterhout 1989: 74).	80
Foto 22: Nea Moni-Naos'un güneyindeki Vaftiz Mozaïği (Maguire 1992: 211).	84
Foto 23: Nea Moni- Naos'un batısındaki Çarmıh Mozaïği (Maguire 1992: 212)....	84
Foto 24: Nea Moni-Naos'un kuzey batı tromp, Çarmıhtan İndiriliş Mozaïği (www. explorechios.gr.).....	85
Foto 25: Nea Moni-Naos'un kuzeyindeki Anastasis Mozaïği (Maguire 1992: 212).	85
Foto 26: Nea Moni-İç Narteks'in kubbesinde Meryem Mozaïği (Maguire 1992: 213).....	86
Foto 27: İstanbul, Ayasofya'nın güney galerisinin doğu duvarında bulunan IX. Konstantinos ve Zoe Mozaïği (Eyice 1984: 53).....	87
Foto 28: İstanbul, Ayasofya- IX. Konstantinos ve Zoe mozaïği, IX. Konstantinos, ayrıntı (Eyice 1984: 53).....	88
Foto 29: İstanbul, Ayasofya- IX. Konstantinos ve Zoe mozaïği, Zoe, ayrıntı (Eyice 1984: 53).	88
Foto 30: İstanbul, Ayasofya- IX. Konstantinos ve Zoe mozaïği, Zoe'nin elinde tuttuğu rulo, ayrıntı (Eyice 1984: 53).....	89
Foto 31: IX. Konstantinos Monomakhos'un Tacı (Seda Öztürk arşivi).....	90
Foto 32: IX. Konstantinos Monomakhos Tacının Levhaları (pinterest.com).....	90
Foto 33: IX. Konstantinos Monomakhos Tacı, ayrıntı (Büktel 2014: 267).	92
Foto 34: IX. Konstantinos Monomakhos Tacı, ayrıntı (wikimedia.org.).....	92
Foto 35: IX. Konstantinos Monomakhos'un Tacı, ayrıntı. Madalyonlar, Petrus ve Andreas (Seda Öztürk arşivi).	93
Foto 36: IX. Konstantinos Monomakhos'un Tacı (Dawson 2009: 192).	94

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Makedonya Hanedanlığı'nın (867-1056) son imparatoru olan IX. Konstantinos Monomakhos'un (1042-1055) hayatını incelemektir.

Tez kapsamında birinci bölümde; Makedonya Hanedanlığı'nın oluşum sürecine ve kronolojik bir şekilde imparatorların hayatlarına, konu ile ilgili bugüne kadar yapılan yayınlar ve araştırmalar doğrultusunda değinilmiştir.

İkinci bölümde, tezin ana konusu IX. Konstantinos Monomakhos'un hayatı, imparatorluk faaliyetleri ile birlikte döneminin sanatsal faaliyetleri mimari, resim ve el sanatları başlıkları katalog biçiminde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Mimari bölümünde; Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi, Mangana Aziz Georgios Kilisesi, Demre (Myra) Aziz Nikolaos Kilisesi ve Kudüs Kutsal Mezar Kilisesi, resim bölümünde; Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi Mozaikleri ve Ayasofya-IX. Konstantinos Monomakhos ve Zoe Mozaïği, el sanatları bölümünde; IX. Konstantinos Monomakhos'un Tacı hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Makedonya Hanedanlığı, IX. Konstantinos Monomakhos, Nea Moni, Mangana Aziz Georgios, Ayasofya, Monomakhos Tacı.

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine the life of the last emperor of the Macedonian Dynasty (867-1056), Constantine IX Monomachos (1042-1055).

Within the context of the thesis, in the first part; the formation process of the Macedonian Dynasty and the lives of the emperors have been mentioned chronologically in terms of publications and researches related to the subject.

In the second part, the main topic of the thesis is the life of Constantine IX Monomachos, as well as the imperial the artistic activities of the period were discussed in detail under the architectural, painting and minor artstitels in the form of catalog. In the architectural section; Chios, Nea Moni Monastery Theotokos Church, Monastery of Hagios Georgios Mangana in İstanbul, Demre (Myra) St. Nicholas Church and Church of the Holy Sepulshre in Jerusalem, in the painting section; Nea Moni Monastery Theotokos Church Mosaics and Haghia Sophia – mosaics of Constantine IX Monomachos and Zoe, in the minor arts section; crown of Constantine IX Monomachos was mentioned.

Key Words: Macedonian Dynasty, Constantine IX Monomachos, Nea Moni, Mangana St. Georgios, Hagia Sophia, Crown of Monomachos.

1. GİRİŞ

Tezin amacı, Bizans İmparatorluğuna parlak devirlerinden birini yaşatan Makedonya Hanedanlığı'nın son imparatoru IX. Konstantinos Monomakhos'un hayatını, kişiliğini ve imparatorluk döneminde yaptıklarını ayrıntılı bir şekilde incelemektir.

Üç ana başlık altında incelenen tezin birinci bölümünde, 867-1056 tarihleri arasında hüküm süren Makedonya Hanedanlığı ve hanedanlık süresince başa gecen 13 imparator ve 2 imparatoriçe tanıtılmıştır. IX. Konstantinos Monomakhos ikinci bölümde incelendiği için burada değinilmemiştir.

İkinci bölümde, IX. Konstantinos'un hayatı kişiliği ve imparatorluk dönemi boyunca ülke yönetimi için gerçekteşirdiği faaliyetler detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, dönemin sanatsal faaliyetleri mimari, resim ve el sanatları başlıkları altında katalog biçiminde incelenmiştir. Mimari bölümünde; Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi, Mangana Aziz Georgios Kilisesi, Demre (Myra) Aziz Nikolaos Kilisesi ve Kudüs Kutsal Mezar Kilisesi, tarihi, plan ve mimari özellikleri, malzeme ve teknik özellikleri ile ele alınmıştır. Resim programı bölümünde; Nea Moni Theotokos Kilisesi Mozaikleri ve Ayasofya'da bulunun IX. Konstantinos Monomakhos ve Zoe mozaiği tanıtılmıştır. El sanatları bölümünde, IX. Konstantinos Monomakhos'un Tacı hakkında bilgi verilmiştir. Burada incelenen eserler doğrudan IX. Konstantinos Monomakhos ile ilgili veya banisi olduğu bilinen eserlerdir.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise, IX. Konstantinos Monomakhos'un imparatorluğu süresince ülke yönetimindeki ve sanatsal alandaki faaliyetleri doğrutusunda Bizans İmparatorluğu'ndaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

2. MAKEDONYA HANEDANLIĞI

Makedonya Hanedanlığı 867-1056 tarihleri arasında hüküm sürmüş, Ermeni kökenli imparator I. Basileios ile başlamış, Theodora'nın bir yıl süren yönetimi ile 1056 yılında son bulmuştur. Bu bölümde Makedonya Hanedanlığı imparatorları kısaca tanıtılmıştır.

2.1. I. Basileios (867-886)

857 yılında halkın büyük bölümü ile birlikte Trakya bölgesine iskân edilen Tuna Nehri ötesinde Makedonya adı verilen bir bölgeye götürülen I. Basileios, bir Ermeni köylüsüdür. Makedonya kanı taşımasına rağmen Makedonyalı ve Makedonya Hanedanlığı'nın kurucusu olarak anılmıştır¹ (Kallosyan 2014: 1-2; Norwich 2013: 75). Konstantinopolis'e nasıl yerleştiğine bakıldığında tarihçi Teophanes'in hikâyesine göre imparator Mikhael'e muhteşem bir at hediye edilir, ancak bu at bir türlü zapt edilemez. Kimse atı dizginleyememektedir. O sırada Basileios ata yaklaşır ve bir eliyle hayvanın dizginini tutarken, diğer eliyle de okşadığı kulağına bir şeyler fısıldar, hayvan anında sakinleşir ve bu olaydan etkilenen imparator onu hizmetine alır (Gregory 2016: 245). Böylelikle sarayda kendisine yer edinerek kısa bir sürede imparator Mikhael'in eski metresi Eudokia Ingerina ile evlenir. Eudokia'dan Leon adında bir oğlu olmuştur. Bazı kaynaklar Leon'un Mikhael'in oğlu, bazı kaynaklar ise Basileios'un oğlu olduğunu belirtmektedir. Bu sebepten I. Basileios, Leon'u sevmemiş, ilk karısı Maria'dan olan oğlu Konstantinos'u sevmiş ve kendinden sonra veliahdı olarak oğlu Konstantinos'u bırakmayı düşünmüştür. İlerleyen zamanlarda Aleksandros ve Stephanos adında iki oğlu daha olmuştur. Bu olayların yanı sıra Basileios, Eudokia ile evlendikten sonra 865 yılında öldürdüğü Ceasar Bardas'ın yerini almıştır.² Böylelikle hedefine ulaşmış

¹ Yunan kaynakları I. Basileios'un Ermeni, Arap kaynakları ise Slav olduğunu belirtmektedir. Bu sebepten dolayı I. Basileios bazen Ermeni, bazen Slav, bazen de Makedon olarak anılmıştır. Makedonya halkı arasında pek çok Ermeni ve Slav bulunduğu için I. Basileios yarı Ermeni, yarı Slav olarak kabul edilmektedir. Ancak tarihçiler tarafından son zamanlarda I. Basileios Makedonya şehrinde doğması nedeniyle Makedonyalı olarak anılmıştır. Bk. Aleksander A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev.: Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s. 380-381.

² I. Basileios'un Mikhael üzerinde etkisi arttıkça, Bardas ile Mikhael'in arası açılmış ve aralarındaki düşmanlık artmaya başlamıştır. Bardas Basileios için tehlike unsuru taşımaktadır ve ondan kurtulması gerektiğini düşünmektedir. Mikhael'in beynini dayısı Bardas'a karşı yıkamakta ve bu planları güzel bir şekilde işlemektedir. Böylelikle çıktıkları ilk sefer de Ceasar Bardas'ı öldürmüştür. Bk. John J. Norwich, *Bizans II Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)*, Çev.: Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013, s. 81.

ve Mikhael'in yanında eş imparator unvanı edinmiştir (Herrin 2016: 204). Ancak I. Basileios bu unvanla yetinmemiş ertesini yıl komplo planlarıyla gece uykusunda Mikhael'i öldürmüştür. I. Basileios 867 yılında Bizans'ın tek hâkimi olur ve **Makedonya Hanedanlığı**'nı kurar. Tahta çıktıktan sonra Basileios'un ilk düşüncesi iktidarının meşruiyet kazanmasıdır. Bunun üzerine 869 yılında Konstantinos, 870 yılında Leon, I. Basileios tarafından imparator ilan edilmiştir (Gregory 2016: 247). Daha sonra imparatorluk alanında farklı çalışmalara yönelerek patrik Photios'u³ görevden almıştır. Amacı yerine Ignatios'u atamak ve Roma ile yeniden bağlantı kurmaktır. Ostrogorsky imparatorluk dönemini ele alırken, *'Aslında her şey istediği gibi ilerlemiş, iktidarın tek başına sahibi olmuşken neden patriği değiştirme gereği duymuştu?* sorusunu sorar ve sebep olarak; *'Bunun sebebi kendisinin Batı ile yakından ilgilenmesi olabilirdi. Batı'nın desteğini alması içinde papa ile iyi anlaşması gerekiyordu'* diye gösterir. 869-870 yılında Konstantinopolis'te Roma Kilisesi'nin 8. Ökümenik Konsil saydığı ve patrik Photios'un aforoz edildiği bir konsil toplandı (Ostrogorsky 2015: 218). Düzenlenen konsilde aynı zamanda Bulgar Kilisesi durumunun da açığa çıkarılması için Bulgaristan'dan gelen bir elçi grubu kabul edilmiştir. Boris-Mikhail,⁴ Bizans'ın, Bulgar Kilisesi'ni patrikhanenin kontrolü altında tutmak istediğini anlamış ve Roma ile ittifakını güçlendirmenin yollarını aramaya başlamıştır. Ancak konsilde sonuç olarak Bizans lehine karar verilmiş ve Bulgar Kilisesi Konstantinopolis kontrolü altında kalmıştır. Bizans Bulgarlara karşı daha olumlu yaklaşarak Bulgaristan için bir başpiskopos ve birkaç piskopos tahsis ettirmiştir ve böylelikle Bulgaristan'ı yeniden kazanmıştır (Gregory 2016: 249; Herrin 2016: 195; Ostrogorsky 2015: 220). I. Basileios, daha sonra Güney İtalya ve Araplara karşı seferler düzenleyerek eğitilmiş olmasa da yetenekli bir komutan olduğunu göstermiş, Frankların ve Arapların ortaya çıkmasıyla şartların değiştiği İtalya'da birkaç başarı elde etmiştir. Lombardların Benevento Prensi ve Bari şehrinin sadakat yemini etmesini sağlayarak Güney İtalya'daki konumunu güvence altına almıştır. Aynı zamanda döneminde Nikephoros Phokas komutasında da başarılı

³ Konstantinopolis'in önemli patriklerden birisi olan Photios aynı zamanda âlimdir. Konstantinopolis'teyken antik edebiyatın yeniden canlanmasını sağlayarak yaşadığı döneme büyük katkılarda bulunmuştur. Bk. Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, Çev.: Esra Ermert, YKY, İstanbul 2016, s. 252.

⁴ Boris'in amacı Bulgaristan'da bağımsız bir kilise kurmaktır fakat bu amacına ulaşamamıştır. Bk. Timothy E. Gregory, *age.*, s. 248.

olmuş ancak Araplara uzun süre direnen Sicilya geri alınamamıştır. Böylece İmparator II. Ludwig ile askeri iş birliği yaparak Batı ile anlaşma ve Güney İtalya ile Sicilya'daki Araplara karşı durma ümitleri de boşa çıkmıştır. Sicilya geri alınamamış ama Araplar Dalmaçya kıyısının dışına itilerek 873 yılında Beneventumlu Adalgis'e karşı Bizans hâkimiyeti tanıtılmıştır. Üstelik Oranto geri alınmış ve II. Ludwig'in ölümünden (875) sonra Bari'nin kapıları da Bizans'a açılmıştır (Gregory 2016: 249; Herrin 2016: 204; Ostrogorsky 2015: 221; Vasiliev 1943: 383).

Anadolu'da ise Pavlikanlar (Paulosçular) ⁵ tehdit unsuru taşımaktadır. Anadolu'nun içlerine doğru yayılan Pavlikanlar'a 872 yılında Basileios ve kayınbiraderi Khristophoros sefer düzenleyerek başkent olarak kullandıkları Tefrike'yi (Divriği) yerle bir etmiş ve liderleri Khrysokheiros'u öldürmüştür. Bu zafer ile Bizanslılar Doğu'da ilerlemeye başlanmış ve daha sonra Fırat bölgesine ilerleyerek Zabetra (Doğanşehir) ve Samosata (Samsat) ele geçirilmiştir. Basileios önemli bir sorun olan Melitene (Malatya) kalesini de almak istemiş fakat alamamıştır. Seferlerinde başarı sağladığı gibi yenilgiler de yaşamıştır ancak Doğu'ya yönelmesi, Bizans Devleti'nin Doğu sınırlarında ilerleme dönemini başlatmıştır. Bu sırada Arapların gücünün zayıflamasıyla Ermenistan bağımsızlığını

⁵İslam kaynaklarında *Bayalika*, Bizans kaynaklarında ise *Paulician* olarak tanımlanan Pavlikanlar 7.- 9. yüzyıllar arasında Bizans siyasi ve dini tarihinde önemli bir yere sahip Hıristiyanlığın bir mezhebidir. Bizans devletine karşı Müslüman Arap ordularının yanında yer almaları, farklı din anlayışları ile Anadolu inanç coğrafyasında iz bırakmaları bağlamında, Türk ve İslam Tarihi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Pavlikanların dini kimliği hakkında farklı görüşler olmakla beraber, Hıristiyanlığın heretik (kâfir) bir kolu olduğu savunulmaktadır. Hıristiyanlık, tarihi süreçte diğer dinlerde olduğu gibi muhtelif cemaat, kilise ve mezheplere ayrılmıştır. Söz konusu ayrışmanın temelinde dini inançların farklı yorumlanması, ibadet uygulamalarının farklı olması, cemaatler arasındaki siyasi rekabet ve temsil yetkisi gibi sebepler etkili olmuştur. Pavlikanların itikat olarak ortaya çıkışının nedenlerinden biri, Antakya Patriği Samsatlı Paulos'un fikirleridir. 260 yılında zamanının en iyi Hıristiyan teologlarından biri, Antakya'da Patrik olarak seçilen Paulos'tu. Zamanla doğu kiliselerinin İsa ve Teslis anlayışına ters düşen fikirlerini sergilemesi ve büyük bir taraftar topluluğu edinmesiyle, diğer doğu kiliseleri tarafından düşman ilan edilmiştir. Paulos'a göre; “*Baba, Oğul ve Kutsal Ruh diye üç farklı bir Tanrı anlayışı söz konusu olamaz. Sadece tek bir Tanrı vardır ve Kitab-ı Mukaddes onu Baba olarak adlandırmaktadır. İsa ise Kutsal Ruh vasıtası ile Meryem'den doğmuş, tam ve mükemmel bir insandır. Onun Bakireden doğması Tanrı-İnsan olduğunu göstermez. O, Saf bir beşerden başka bir şey değildir.*” 3. yüzyılda Paulos'un fikirlerinin Doğu Anadolu'da hızla yayılması ile Doğu kiliseleri tarafından Paulos taraftarları büyük bir baskı ve işkenceye maruz bırakılmış ve Anadolu'nun farklı yerlerine sürülmüşlerdir. Bu görüşte olanlar Gregory Magistros'un, “*Gördüğümüz gibi Zehirlerini Samsatlı Paul'dan alan Pavlikanlar...*” sözlerini kaynak olarak göstermektedirler. Pavlikanlar gerek İslam Tarihi gerek Bizans açısından tarihte önemli kırılmalara sebep olmuştur. Anadolu'daki maceraları Bizans tarafından büyük oranda bitirilen ve Avrupa tarihine yön veren Pavlikanların Türk ve İslam tarihine etkileri olmasına rağmen, günümüz sosyal yapısını etkileyecek varlıkları kalmamıştır.” Bk. Mehmet Çog, “İslam Bizans İlişkileri Bağlamında ‘Pavlikanlar’ Üzerine Bir Değerlendirme”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/2 (2008), s. 73-87.

kazanmakta ve yükseliş devrine geçmektedir. Bizans Devleti de Arapların zayıflığından yararlanarak Arapların Dalmaçya, Orta Yunanistan ve Pelopones sahil bölgesine yaptığı saldırıları da püskürtüp Kıbrıs'ı zapt etmiştir (Norwich 2013: 86; Ostrogorsky 2015: 221-22).

Bunun yanı sıra I. Basileios, iktidara geldikten sonra kilise siyaseti alanında yaptığı değişimlerin işe yaramadığını Batı ile uzlaşma çabalarının sonuç vermediğini anlamıştır. Bunun üzerine 875 yılında eski patrik Photios'u Konstantinopolis'e geri çağırılmış, 877 yılında patrik Ignatios öldüğünde tekrar patrik ilan ettirmiştir. 879 yılında Papalık huzurunda aforozu geri alınarak patrik olması resmîyet kazanmıştır.

Alt tabakadan gelme birisi olan I. Basileios gerek Grek kültürünü ve gerekse Roma Hukukunu iyi bilmektedir. Theoktistos ve Bardas devrinde başlayan kültürel yükseliş I. Basileios döneminde de devam etmiştir. III. Leon'un yargıçların kullandığı el kitabı niteliğinde düzenlediği *Ekloga* adındaki eserinin eskimiş olduğunu düşündüğü için Roma hukukunun yenilenmesini istemiştir. Bu sebepten, I. Basileios *Anakatharsis* (Eski Kanunların Ayıklanması) adını verdiği eski kanunların toplanacağı, karşılaştırılacağı ve gerekiyorsa değiştirileceği bir eser çıkarmak istemiş fakat bu eserini tamamlayamamış, ancak *Prokheiron* (El Kitabı) adı verilen kırk ana başlık altında toplanmış önemli kanunların özetini içeren bir eser yayımlanmıştır (Ostrogorsky 2015: 223; Norwich 2013: 87). Yönetiminin sonuna doğru ise I. Basileios kendi adını ve oğullarının (Aleksandros ve Konstantinos) adını taşıyan *Epanagoge* eserini yayımlamıştır. Bu eser diğerlerinden farklı olarak imparator, patrik ve diğer kilise ve devlet ileri gelenlerinin hak ve yükümlülüklerini ele alan konular içermektedir (Ostrogorsky 2015: 224).

I. Basileios, bu eserlerin yanı sıra mimari ile de ilgilenir. 869 yılında depremden zarar gören Ayasofya'yı onartır, Meryem ve Çocuk İsa'nın yanında Aziz Petrus ve Paulus ile birlikte resmedildikleri bir mozaik yaptırır. Ancak mozaik 989 yılında meydana gelen büyük depremde yok olmuştur. Daha sonra Konstantinos'un inşa ettirdiği ve Iustinianos döneminde tamamen yeniden inşa edilen Kutsal Havariler Kilisesi'nin tamamını onartmış, alçak duvarları çok renkli mermerlerle ve İsa'nın hayatını tasvir eden mozaiklerle kaplatmıştır. Büyük Saray içine Kainourgion (Yeni Saray) adında bir bölüm ve en büyük eseri olan Nea Eklessia (Yeni Kilise) adı

verilen kiliseyi yaptırmıştır (Hennessy 2008: 205; Norwich 2013: 88). Büyük Saray sınırları içerisinde bulunan bu kilisenin yapımında hiçbir masraftan kaçınmamıştır. 880/881 yılında inşa edilen, beş kubbeli olduğu belirtilen kilisenin, başkentteki ilk kapalı Yunan haçı planlı⁶ yapı olduğu söylenir. Altın ile kaplı olan bu kilisenin merkezi kubbesinde İsa mozaiği, diğer kubbelerinde melekler, baş melekler, martirler ve havariler, patrikler ve peygamberlerin tasvirleri yer alır.⁷ Patrik Photios'a göre kilisenin görkemli kısmı altın ve gümüşten yapılan, değerli taşlarla süslenen ikonostasisi idi. Arkasında değerli bir madenden yapılmış olan altar ve altın kaplı gümüş sütunlar üstünde kutsal ekmek kabı bulunuyordu. Doğu ucundaki üç apsisten ortada yer alan ana apsisde Meryem tasviri yer almakta idi (Mango 1986: 194; Norwich 2013: 88-89; Pekak 2008: 97; Pralong 2011: 37).

Büyük Saray için ise I. Basileios yeni bir hazine odası, gösterişli banyolar ve bir ziyafet odası yaptırmıştır. İmparatorluk yaşam alanının ana girişini oluşturan Khalke'yi elden geçirmiş, yeni mermerlerle ve mozaiklerle kaplatmıştır (Köroğlu 2006: 5). Ancak günümüze inşa ettirdiği eserlerden bir şey kalmamıştır.

I. Basileios iktidarının son yıllarına doğru yerine Konstantinos'u bırakmayı düşünmesine rağmen bunu gerçekleştirememiştir. 879 yılında ani bir ölüm ile oğlu Konstantinos'u kaybetmiştir ve bunun üzerine tahtı istemeyerekte olsa VI. Leon'a bırakmıştır. Ayrıca I. Basileios oğlu Konstantinos'un ölümünden sonra bir daha kendine gelememiş ve yıllarca acı ve ızdırap içerisinde yaşamıştır. 29 Ağustos 886 yılında çıktığı bir av sırasında da hayatını kaybetmiştir (Norwich 2013: 89; Ostrogorsky 2015: 225).

⁶Kapalı Yunan haçı planı, Makedonya Hanedanlığı döneminin kilise mimarisinde, başta başkent olmak üzere, imparatorluğun bütün bölgelerinde yaygın olarak kullanılan plan tipidir. Kapalı Yunan haçı planlı yapılar, dikdörtgen bir zemin planı üzerinde yer almakta; ortada dört serbest destek üzerine oturan, pandantif geçişli kubbeli bir bölüm, bunun dik eksenlerinde tonoz örtülü haç kolları, çapraz eksenlerinde ise tonoz veya kubbe örtülü köşe odaları bulunmaktadır. Kubbe, pencerelerle hareketlendirilmiş yüksek kasnaklar üzerine oturur. Doğuda, genellikle dışa taşkın üç apsis uygulanmıştır. Özellikle Konstantinopolis örneklerinde, batıda narteks yer alır, apalı Yunan haçı plan tipinin kökeni hakkında bugüne dek, iki ana başlıkta toparlanabilecek pek çok görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki, kapalı Yunan haçı planının, Bizans dini mimarisinin kendi içindeki gelişimi sonucunda ortaya çıktığı; ikincisi ise, yabancı kültürlerden geçtiği görüşüdür. Bk. M. Sacit Pekak, "Kapadokia'da Bizans Dönemine Ait Haç Planlı İki Kilise", *Sanat Tarihi Dergisi*, S: XVII/2 (2008), s. 85-113.

⁷Günümüzde kiliseden kalıntı bulunmamaktadır. Kilise hakkında detaylı bilgi o dönemin patriği olan Photios tarafından aktarılmıştır. Bk. John J. Norwich, *age.*, s. 88.

2.2. VI. Leon (886-912)

I. Basileios'tan sonra tahta geçen VI. Leon babası için klasik bir cenaze töreni hazırlamış, III. Mikhail için ise imparatorluk şerefine uygun bir cenaze töreni düzenlemiştir. Bunun sebebi VI. Leon'un, I. Basileios'un oğlu değil de III. Mikhael'in olduğu yolundaki söylentilerdir. VI. Leon da böyle davranarak bu söylentileri bir anlamda doğrulamıştır. Ardından patrik Photios görevden alınmış ve patriklik makamına kardeşi Stephanos getirilmiştir. VI. Leon, aynı zamanda o dönemde metresi olan Zoe'nin babası Ermeni Stylianos Zautzes'i baş danışmanı yaparak *basileopator*⁸ unvanını vermiştir. Bunun sebebi tahta geçtiği dönemde tahtı kardeşi Aleksandros ile paylaşmış olmasıdır. Aleksandros devlet yönetimi ile hiç ilgilenmemekte, zevk ve sefaya düşkün bir hayat yaşamayı tercih etmektedir. VI. Leon ise kardeşinin tam tersi kibar, zeki ve çekici bir yapıya sahiptir. Üstelik kendinden önce iktidara gelen imparatorlardan daha kültürlü daha zeki ve bilgili olduğu bilinmektedir. Böyle bir yapıya sahip olduğu için "Bilge veya Filozof Leon" olarak anılmaktadır (Norwich 2013: 94; Ostrogorsky 2015: 227). Her konuda çok bilgili olan VI. Leon, sadece litürjik şiirler ve ilahiler değil bunların yanı sıra vaazlar ve hitabeler de yazmıştır. Ayrıca VI. Leon, I. Basileios'tan ne kadar nefret etmiş olsa da hedefleri birçok noktada kesişmiştir. I. Basileios döneminde ele alınan "Eski Kanunların Ayıklanması" eseri VI. Leon'un *Basilika* adlı eseri ile tamamlanmıştır. Her birinde on kitap bulunan altı ciltlik ve *Exavivlos* veya *Vasilika (Basilika)* gibi isimlerle anılan eseri yayımlanmıştır. Kanunlar sistematik bir şekilde düzenlenmiş, bir konu sadece bir kitapta düzenli bir şekilde ele alınmıştır (Gregory 2016: 255; Herrin 2016: 125). Bunun yanı sıra yönetimin teşkilatlandırılması ve kamu düzenine gösterdiği özenin açığa vurulması amacıyla *Eparkh Kitabı* ve Filotheos'un *Kletorologion* gibi kitapları da kendi adıyla yayımlanmıştır (Hennessy 2008: 267; Vasiliev 1943: 436). Yayımlanan bu kanunlar sayesinde ülke içinde huzurlu bir dönem yaşanmıştır, ancak ülke dışı için aynı şeyler söylenmemektedir. Bulgaristan'ın yeni hükümdarı Symeon⁹ Bizans için tehlike arz etmiştir. 893 yılında

⁸ Bizans'ta patrik, sezar veya genç bir imparator koruyucusu unvanı. Bk. Alexander P. Kazhdan, "Basileopator", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991a, s. 263-64.

⁹Boris'in küçük oğlu. Kilisede kariyer yapması için Konstantinopolis'e eğitime gönderilmiştir. 893 yılında geri getirilmiş ve çar unvanı verilmiştir. Sadece liderlik yeteneği ve askerlik stratejileri ile

Bizans'ın Bulgar mallarına yönelik vergileri yükseltmesi ve pazarı Selanik'e taşıması aralarında sorunlar çıkmasına sebep olmuştur. Symeon ise 894 yılında Bizans'ın bu hareketine savaş ile karşılık vermiştir (Gregory 2016: 254-255). Symeon'un Bizans'a saldırmasıyla Bizans devletinin Araplara karşı gücü hem Batı da hem Doğu da azalmıştır. Bunun üzerine imparatorluğun önemli generali Nikephoros Phokas, Tuna nehri ağzında bulunan Droungarios Eustathios¹⁰ ile beraber Symeon'a saldırıya geçmiştir. Durumun giderek ciddileştiğini fark eden imparator, Macarlardan yardım istemiştir. Macarlar da kuzeyden saldırarak Symeon'u anlaşma yapmaya zorlamışlardır ancak Symeon Bizans ile anlaşma yapmak istememiştir. Symeon ile yapılan savaş yüzünden 902 yılında Bizans'ın Sicilya'da bulunan imparatorluk kalesi Taormina Arapların eline geçmiştir. Bu da Bizans'ın Batı'daki gücünü iyice zayıflatmış ve askeri faaliyetlerinin azalmasına sebep olmuştur. Doğu da ise Ermenistan savunmasız kalmış, bunu fırsat bilen Araplar Kilikya içlerine doğru ilerlemeye başlamıştır. Ege'de ise Adalar, Pelopones ve Teselya kıyıları tahrip edilmiş, Teselya'nın zengin sahil şehri Demetrios Limanı yakılıp yıkılmıştır (Ostrogorsky 2015: 239-240; Norwich 2013: 98; Vasiliev 1943: 387).

Yaşananların üzerine VI. Leon intikam almak istemiş, donanma gücünü artırarak Stylianos'un ardından makama gelen Himerios, Ege denizinde Araplar üzerinde büyük bir zafer kazanmıştır. Daha sonra Suriye kıyılarına saldırmış ve Laodikia'yı¹¹ zapt etmiştir. 911 yılında da Himerios ve Andronikos Dukas komutasındaki ordu ile Girit'e girilmiş, fakat alınan önlemler sonuç vermemiş ve yenilgiye uğramışlardır. Ege Denizi Arapların akınlarının merkezi olmuş, devletin askeri ve mali çabaları boşa harcanmıştır (Gregory 2016: 255). Ayrıca Kievli Rus Hükümdar Oleg 907 yılında büyük bir donanma ile Konstantinopolis'e gelmiş bunun üzerine Bizans Rus tacirleri ile anlaşma yoluna gitmiştir. 911 yılında da imzalanan antlaşma ile Rus tacirleri Konstantinopolis ticaretinde avantaj sahibi olmuştur. Böylelikle Ruslar Bizans devletinin askeri seferlerine katılma hakkını da elde etmiştir (Ostrogorsky 2015: 241).

değil, Bizanslılar ve Bizans yönetimi hakkında edindiği bilgilerden dolayı da tehlike arz etmektedir. Bk. Timothy E. Gregory, *age.*, s. 254.

¹⁰İmparatorluk donanmasının başındaki kişilere verilen bir rütbe. Bk. Eric Mcgeer, ''Droungarios'', (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 663.

¹¹Denizli ilinin 6 km kuzeyinde yer alan antik kent.

Devlet işlerindeki bu karışıklığın üzerine birde VI. Leon'un dördüncü evliliğinin eklenmesi sorunları daha da arttırmıştır. VI. Leon, I. Basileios'un arzusu ile evlendiği Theophona ile mutlu bir evlilik yaşamamıştır. Theophona ona bir erkek evlat veremedi 897 yılında vefat etmiştir. Theophona'nın ölümü üzerine 898 yılında Sytlianos Zautzes'in kızı (aynı zamanda VI. Leon'un metresi) Zoe ile evlenmiştir. Fakat çok geçmeden 899 yılında Zoe'yi de kaybetmiştir. Bir erkek çocuğu için 900 yılında üçüncü evliliğini Eudokia Vaiano ile yapmıştır. Fakat Eudokia da 901 yılında hayatını kaybetmiştir. Hiçbir evliliğinden erkek çocuk sahibi olamayan VI. Leon kilise kuralları gereği artık evlilik yapamazdı. Aynı zamanda bir veliaht bulunmazsa kardeşi Alexandros kendisini öldürüp yerine geçebilirdi. Bu korkulardan dolayı bir erkek çocuk istiyordu. Bütün bu düşünceler onu metresi Zoe Karbounopsina (kömür karası gözlü) ile dördüncü evliliğini yapmaya mecbur bırakmıştır (Connor 2011: 297-298). Ama patrik konumunda olan I. Nikolaos Mystikos kilisenin kuralları konusunda kendisini şu cümle ile uyarmıştır; *“Dördüncü bir evliliğe girmek yalnızca en aşağı hayvanların yapabileceği vahşi bir davranıştır”* (Herrin 2016: 250). Tabi her ne kadar karşı çıkılsa da Zoe hamile kalmış ve VI. Leon Zoe'nin doğumunu sabırsızlıkla beklemiştir. Doğum yapacağı zaman onu Porphyra'ya taşımış ve orada hasretle beklenen oğul 905'te dünyaya gelmiştir. İmparatorun Zoe'yi devre dışı bırakması şartı ile patrik çocuğu vaftiz etmeyi ve ona *“küçük imparator”* olarak taç giydirmeyi kabul etmiştir (Pralong 2011: 115). VI. Leon'un Zoe'yi terk edip manastıra kapanmasını kabul ettikten sonra vaftiz olayı gerçekleşmiştir (**Foto 1**) (Herrin 2016: 252). Daha sonra Leon Zoe'yi saraya getirdiği gibi onların evlenmesine razı olacak bir rahip bularak patriğin yasağına rağmen Zoe ile evlenmiştir. Böylelikle Konstantinos babasının veliahdı olarak kabul edilmiş ve erguvan odada doğan çocukların en ünlüsü olduğu gibi meşruiyetini vurgulayan *porphyrogenetos*¹² lakabıyla anılmıştır. Böylelikle Makedonya Hanedanlığı'nın devamını sağlamıştır.

¹² Porphyrogenetos lakabı; Büyük Saray'da 750 de inşa edilmiş, *porphyra*'dan porfir, erguvan rengi taş ile döşenmiş ya da erguvan rengi ipekle süslenmiş özel odadan gelmektedir. Bu oda daha sonraları imparatoriçelerin *“erguvan odada doğan”* lakabına sahip olacak çocuklarını doğuracakları oda haline gelmiştir. Bk. Laskarina Bouras, *“Porphyrogenetos”*, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1701.

Foto 1: VII. Konstantinos'un vaftizi, Madrid Skylitzes Kroniği, f.112rb. Madrid Milli Kütüphanesi (Akay 2007: 201).

VI. Leon imparatorluğu süresince birçok savaflara katılmış, yönetimin en iyi şekilde ilerlemesi için kanunlar çıkarmış, eserler yayınlamıştır. Sanatsal faaliyetlere bakıldığında dönemde general Konstantin Lips tarafından 907 yılında yaptırılan ve Meryem'e ithaf edilen Konstantin Lips Manastırı Kilisesi (Fenari İsa Cami) bulunmaktadır. Günümüze gelebilmiş ve tarihlenebilen en eski kapalı Yunan haçı planlı Orta Bizans Dönemi yapısıdır (Eyice 1990: 282; Müller Wiener 2001: 126; Pekak 2008: 96-97). Ayasofya'nın imparatorluk kapısında bulunan mozaiği de ölümünden birkaç yıl sonra ait olduğu bilinmektedir (**Foto 2**) (Norwich 2013: 107). 12 Mayıs 912 yılında vefat etmiştir. O yıl VII. Konstantinos'un yedi yaşında olmasından dolayı taht amcası Aleksandros'a geçmiştir (**Foto 3**) (Ostrogorsky 2015: 243).

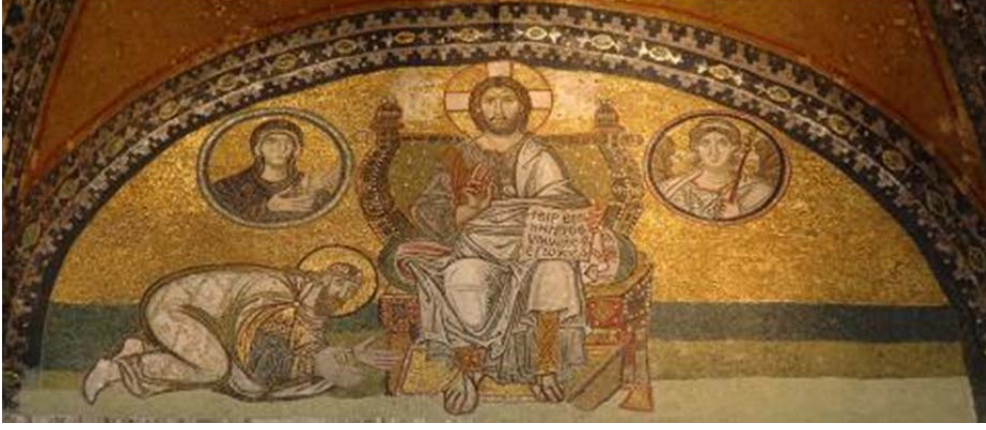

Foto 2: İstanbul, Ayasofya'nın (Hagia Sophia) İmparatorluk kapısı üzerinde bulunan VI. Leon mozaiği (886-912) (White 2004: 60).

Foto 3: İstanbul, Ayasofya (Hagia Sophia), Kuzey galerinin güneybatı kısmında İmparator Aleksandros Mozaiği (912-913) (White 2004: 67)

2.3. Aleksandros (912-913)

Tahta geçer geçmez İmparatoriçe Zoe'yi bir manastıra kapatmıştır. Patrik Nikolaos'un görevden alınmasını geçersiz hale getirmiş ve cezasını geri alarak onu görevine iade etmiştir. Daha sonra Bizans'ın 896 yılında yaptığı antlaşma gereği her yıl Bulgarlara ödemekle yükümlü oldukları haracın ödenmesini reddetmiştir. Bunun üzerine Symeon Bizans'a savaşa karşılık vermiş ve Aleksandros (913) öldürülmüştür. Taht, yedi yaşında olan VII. Konstantinos'a kalmıştır (Gregory 2016: 257; Ostrogorsky 2015: 243).

2.4. VII. Konstantinos Porphyrogennetos (913-959) ve Romanos Lekapenos (920-944)

Bir yıl tahtta kalan amcası Alexandros 913 yılında hayatını kaybedince daha yedi yaşında olan VII. Konstantinos Porphyrogennetos tahta geçmiştir. Zoe oğlu küçük olduğu ve imparatorluğun devamı için 919 yılına kadar onun yerine saltanat sürmüştür. Tahta geçtiği zaman Zoe düşmanları yüzünden yönetimde sıkıntılar yaşamaya başlamış, bu durumu fırsat bilen Bulgar çarı Symeon Bizans arazisinden geçerek 913 yılının ağustos ayında başkentin surları önünde görünmüştür. VII. Konstantinos'un huzuruna büyük törenle kabul edilen Symeon'un amacı tacı ele geçirip Roma imparatoru olmaktır (Orstrogorsky 2015: 244). Bunun üzerine Zoe askeri rejimin kurulmasının gerektiğini savunmuştur. Dönemin başarılı generallerinden olan Romanos Lekapenos (Ermeni köylü çocuğu) akıllıca davranarak Konstantinos'un mirasını koruma bahanesi adı altında imparatorluk iktidarını ele geçirmiş ve 920'den 944'e kadar kendi çocuklarını en yüksek görevlere getirerek saltanatını sürmüştür (Herrin 2016: 255). Amiral Romanos Lekapenos, kızını Konstantinos ile evlendirmiş, kendisine *Vasilopator* (Kral Babası) ünvanını verdirerek imparatorluğa ortak olarak taç giymiştir (Zonaras 2008: 223). Böylelikle Symeon'un yaşamak istediği hayallerini I. Romanos gerçekleştirir. Symeon İstanbul kimin elindeyse yönetiminde onun elinin altında olduğunu bildiğinden harekete geçmiştir. İhtiyacı olan güçlü bir donanmadır ve bunun için Mısır Araplarıyla müzakereler girişiminde bulunmuş ama Bizans tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Bunun yanı sıra Balkan yarım adası üzerindeki bütün olaylara hâkim olan Bizans-Bulgar mücadelesi, diğer Balkan ülkelerini de etkisi altında bırakmıştır. Sırbistan'da Bulgar ve Bizans devletlerinin nüfusu çatışmakta ve birbiriyle mücadele etmektedir.

Bizans nüfusu üstünlük kazanmaya başlayınca Sırp hükümdarı Zakharias Bulgarlara sırt çevirip Bizans'a destek vermiştir ve bu durum karşısında Symeon 924 yılında pes edip boyun eğmek zorunda kalmış, 927 yılında ölmüştür. I. Romanos Lekapenos devletin içinde kendisine sağlam bir mevki yaratmış ve kendi çocuklarını; 921 yılında Khristophoros, 924'te Stephanos ve Konstantinos'u ortak imparator ilan etmiştir. Böylelikle I. Romanos meşru Makedonya hanedanı yanında sülalesini kurmuş ve hatta buna öncelik sağlamıştır (Ostrogorsky 2015: 252).

Devletin yönetimi ve halkın sorunlarıyla ilgilenirken bir yandan seferler düzenleyen I. Romanos savaş sahasını Ermenistan ve Kuzey Mezopotamya tarafına yöneltmiştir. Daha sonra Ruslarla uzun bir süre savaşmış ve tekrar Doğu'ya yönelerek zaferler kazanmıştır. 944 yılına kadar hüküm süren I. Romanos artık yaşlandığı için tahtı yasal varisi olan VII. Konstantinos'a bırakmaya karar vermiş bunun üzerine oğulları tarafından manastıra sürgün edilmiştir. 945 yılında ise I. Romanos'un oğulları Stephanos ve Konstantinos tahttan indirilerek babalarının yanına sürgün edilmişlerdir (Gregory 2016: 260-261). Böylelikle VII. Konstantinos, 6 Nisan 945 yılında tek başına hükümdarlık hukukunu elde eder. John J. Norwich'e göre VII. Konstantinos, *"945 yılında, eniştelерini başarıyla mağlup edip Bizans Devleti'nin tek hükümdarı olduğunda, artık Konstantinos Porphyrogennetos uzun boylu geniş omuzlu 'Selvi ağacı gibi dimdik'tir. Kara ve gür sakallarının kısmen örttüğü al yanakları ve mavi ışıl ışıl gözleriyle biraz aşırı kilolu (günümüz standartlarına göre) olduğu doğrudur ve buda sürekli oturma ve çok iştahlı olmanın sonucudur"* (2013: 138). Kayın pederi Romanos'a ne kadar kızgın ve kırgın olsa da yönetimde onun izinden gitmeye çalışmaktadır. VII. Konstantinos, zenginlerin ele geçirdikleri veya geçirecekleri bütün köylü mülklerinin derhal ve tazminata bağlı olmayarak eski sahiplerine geri verilmesini hükme bağlamıştır (Ostrogorsky 2015: 261). Yani köylüler önce satın alma hakkına sahip olacaklardır. Diğer bir çalışması da askeri alanda olmuş, askerlerin iâşe ve teçhizatlarını sağlayacak imkânları hazırlamıştır. Deniz askerlerinin arazilerinin; 4 libre ¹³ altın, imparatorluk donanmasının ücretli gemicilerinin arazilerinin; 2 libre altın değerinde olması

¹³Litra, Pound (kısaltması lb): bir ağırlık ölçüsü birimi. Orijinal litra 327,45 gram, 12 ounce veya 72 solidiye eşittir. Bk. Meryem Acara Eser, "Bizans Dönemi", (Ed. Garo Kürkman), *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, Suna- İnan Kırâç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 32-48.; Erich Schilbach, "Litra", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1238.

gerektiğini savunmaktadır. Kayınpederi Romanos, sivil ve askeri görevliler, toprak sahibi soylular ve köylü askerler arasındaki hassas dengeyi korumayı amaçlamış ve VII. Konstantinos ülke içinde onun bu politikasını uygulamaya çalışmıştır. Dış politikada da Araplarla yapılmakta olan savaş dikkati çeker. Bu durumda Bizans kuvvetlerini Anadolu'da ve Akdeniz'in doğusundaki mücadele için yoğunlaştırmıştır. 949 yılında Girit'e taarruza geçmiş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Daha sonra Germanikeia'ya (Kahramanmaraş) sefer düzenleyip orayı zapt etmiş ve düşman ordusunu birbir mağlup ederek 952 yılında Fırat'ı geçmiştir ancak 953 yılında Halep Hamdaniler Emiri Ali Seyf ed Devle tekrar Kahramanmaraş'ı geri almıştır. Bunu izleyen yıllarda Seyf ed Devle zaferler elde edince Bizans batıya geri çekilmek zorunda kalmış, ancak 957 yılında General Nikeforos Phokas'ın komutasındaki Bizans ordusu bu arazileri geri almış ve kuzey Suriye'de Hadath bölgesini ele geçirmiştir. 958 de ise Bizans komutanı (sonra imparator olan) Ioannes Tsimiskes (Çimiskes) Mezopotamya'nın önemli bir kalesi olan Samosata (Samsat) şehrini almıştır (Ostrogorsky 2015: 263). Konstantinos, döneminde yabancı ülkelerle yoğun diplomatik ilişkiler geliştirmiştir. Kurtuba'da ki (Kordoba) Emevi halifesi III. Abdurrahman ve Alman İmparatoru Büyük Otto ile elçi mübadelesinde bulunulmuştur. Kiev Devleti'nin Prensesi Olga'nın 957 yılında Konstantinopolis'i ziyaret ettiği sırada vaftiz olmasıyla Bizans-Rus ilişkilerinde yeni bir dönem açılmış ve Bizans kilisesinin Rusya'da pek çok şeyler vadeden misyonerlik faaliyetine yeni bir hamle gücü aşlamıştır (Gregory 2016: 263: Ostrogorsky 2015: 264).

Konstantinos asıl ününü, 10. yüzyılda "Makedon Rönesansı" diye anılan sanatsal ve edebi hareketin öncüsü olarak kazanmıştır. Makedon Rönesansı, 10. yüzyıl ile 11. yüzyılın ortasına kadar devam eden kültürel ortamı içermektedir. Klasik edebiyata yeniden duyulan ilginin dikkati çektiği bu dönemde ikonoklasmus sonrası, 11. yüzyılda aniden terkedilen "Helen Tarzı"na dönüş de söz konusudur. Özellikle 10. yüzyıla tarihlenen, Paris Psalteri, Leo İncili ve Yeşu Rulosu gibi resimli el yazmalarında hacimli figürlerde, kıyafet kıvrımlarında, hareketlerde klasik

üslubun yeniden canlanması açıkça görülür.¹⁴ VII. Konstantinos, bu dönemde bilimsel ve ansiklopedik çalışmalara büyük ilgi duymuş, tarihle özel bir şekilde ilgilenmiştir. Bazı yazarlar bu çabaların gerçek bir yaratıcılıktan uzak olduğunu ve pratik gereksinimlerden kaynaklandığını ileri sürerler. Onlara göre, Konstantinos'un temel amacı başta oğlu II. Romanos olmak üzere imparatorluğu yönetecek kimselere yol göstermektir. Konstantinos, bilgi içeren her türlü belgenin derlenip toparlanması, kopyalarının çıkarılması için ilk adımı atarak, ileriki kuşaklara aktarılacak zengin bir kültür hazinesi oluşturmuştur. VII. Konstantinos siyasi çalışmalardan ve imparatorluk hayatından ziyade edebi çalışmalarıyla ön plana çıkmaktadır. Babası Bilge Leon'dan kitap okuma ve bilgi edinme sevgisini almış ve edebi çalışmalara daha çok zaman ayırma fırsatı bulmuştur. Büyük babası I. Basileios'un (hükümdarlığı 867-886) yaşam öyküsünü ele aldığı ve tamamlayamadığı söylenmektedir. Teofanes Kontinuatus (813-960) I. Basileios döneminde yazarlık yapmıştır, Basileios'un hayatını onun kaleme aldığı ve Konstantinos'un tamamladığı söylenmektedir (Norwich 2013: 141; Walter 1984: 277). Konstantinos büyük babasının biyografisi dışında üç eseri ile ünlüdür.

Birincisi *De Ceremoniis 'Aulae Byzantine'* adı ile bilinen Seremoniler/Törenler/Merasimler Kitabı'dır. Çok kapsamlı olan bu kitabında her bayramda kilisede yapılan Bizans törenlerinin bir dökümünü çıkarmıştır. Taç giyme törenleri, doğum günleri, vaftizler, imparator ve imparatoriçelerin cenaze törenleri, yüksek devlet ya da saray görevlerinin terfileri ve hatta hipodromdaki oyunlar, giyilen kıyafetler, söylenecek ilahiler, ordunun ve halkın yaptığı tezahüratlarda dahil olmak üzere en ince ayrıntısına kadar anlatmıştır (Featherstone 2008: 505-506; Norwich 2013: 139). Törenlerin yanı sıra Bizans saray yaşantısı üzerine ender ve değerli bir bakışla, mozaikler ve mermerler, işlemeli ve sırmalı kumaşlar, imparatorun tacı ve kıyafeti de anlatılmıştır. Annie Pralong, Porphyrogenetos'un *De Ceremoniis 'Aulae Byzantine'* kitabında Bizans saraylarının törenlerinin nasıl yapıldığını şöyle aktarır:

¹⁴ El yazmaları için ayrıca bakınız. Jeffery C. Anderson, "Manuscripts", *The Glory of Byzantium Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843 – 1261*, (Ed. Helen C. Evans – William D. Wixom), The Metropolitan Museum of Art, New York 1997, s. 83-112.

Bu törenleri gözünüzde canlandırabilmemiz için, yılın en büyük Hıristiyan bayramı olan Paskalya ayını Merasimler Kitabı¹⁵ adı verilen ve 10. yy da Konstantinos Porphyrogennetos tarafından derlettirilen saray arşivlerinden yola çıkarak canlandırılm. Bu ayinde diğer ayinlere göre yalnız birkaç değişiklik bulunur. Paskalya Pazar günüdür ve bir gün önce gündüz imparator ya da imparatorlar en az 100 lira saf altını (33 kilo) adak olarak sunak masasına bırakmak için Ayasofya'ya gelirler. Gece ayını sırasında ise patrik büyük vaftizhanede inananları vaftiz eder. Pazar sabahı şafak vaktiyle imparatorlar saray kiliselerinde dua ederler ve sarayda yaşayanları, üst düzey rütbelileri ve askerleri sarayın çeşitli yerlerinde selamlar... İmparatorlar daha sonra en muhteşem kıyafetleri ve taçlarıyla Ayasofya'ya gelir. (2011: 108).

Ayrıca bu kitap bize 10. yüzyılda Hipodrom yaşamının tablosunu da sergilemektedir. Yarışların nasıl düzenlendiği ve yarış takviminin Paskalya bayramına göre nasıl düzenlendiğini ele almıştır. Örneğin yeni yarış yılı yedi hafta sonra, Büyük Oruç'tan ve Paskalya bayramından sonraki Pazar günün ertesinde "Altın Yarışlar" ile başlar. Sonra 11 Mayıs'ta şehrin kuruluşunun şerefine ve 1 Ocak'ta başlayan yeni yılı kutlamak amacıyla yapılan "Adak Yarışları" ve aynı zaman da 11 Mayıs'ta kuruluş yıl dönümüne özel halkın önüne konan sebzelerden dolayı "Sebze Yarışları" düzenlenmektedir (Pralong 2011: 63-64). Kısaca Doğu Roma tüm ihtişamıyla anlatılmıştır.

İkinci önemli eseri "*De Administrando Imperio (İmparatorluk Yönetimi Üzerine)*" dir. Eserin bulunan en eski el yazma kopyası 11. yüzyılın sonundan kalmıştır. Kitabın şimdiki Latince başlığı ilk defa Hollandalı bilgin Johannes Meursius tarafından 1611'de eserin tercümesinde kullanılmıştır ve sonradan eserin evrensel adı olmuştur. Konstantinos oğlu II. Romanos'un bir gün yönetime geçeceğini bilmektedir. Bu nedenle 952 yılında bu eserini yazmaya başlamıştır. Kitabı dünya ile ilgili kendi görüşlerini ve oğluna verdiği öğütleri içerir. İç ve dış politikadan bahsettiği eserinde zalimlikleri nedeniyle imparatorluğun korkulu rüyası olan ve düşmanı haline gelen Peçeneklerden bahsetmiştir. Kendisi savaş karşıtı bir

¹⁵*De Ceremoniis* adlı kitabı, bazı yayınlarda Seremoniler, Törenler veya Merasimler Kitabı olarak anılmaktadır. Orijinali Yunanca olan bu kitap Albert Vogt tarafından Fransızcaya çevrilmiştir. Bk. Constantin VII Porphyrogenete, *Le Livre des Ceremonies I*, (Ed. Albert Vogt), Tome I (Livre I- Chapitres 1-46), Collection Byzantine Publiée sous le Patronage de l'Association Guillaume Budé, Paris 1935.

insan olduğu için, Peçeneklere karşı savaş açılması ile ilgili hiçbir öneriye rastlanmamaktadır (Norwich 2013: 139). John J. Norwich, *De Administrando Imperio (İmparatorluk Yönetimi Üzerine)* kitabından Porphyrogennetos'un savaşa karşı olduğunu bize şöyle aktarır:

Bana göre Peçenek ulusuyla barışı korumak bizim yararımızdır. Onlarla uzlaşma içinde olmalı ve barış antlaşmaları yapmalıyız. Her sene çok değerli ve çeşitli hediyelerle birlikte elçiler göndermeliyiz. Ve onlar tarafından gelen rehinelere hoş tutmalı ve Tanrı'nın koruduğu şehrimizde uygun bir bakanla müzakereler yapacak ve İmparatorun bahşedeceği tüm imparatorluk ilgi ve saygınlığına haiz olacak bir diplomatik temsilciye kapılarımızı açmalıyız. Peçenekler doyumsuz ve kendilerinde olmayan mallara karşı çok aç gözlü insanlardır. Bu nedenle hediye konusunda da utanmak nedir bilmezler... (2013: 139).

Onların isteklerinin yerine getirilmesi imparatorluk için daha kolaydır. VII. Konstantinos, Peçeneklerden korktuğu için onlarla savaşmak yerine her daim uzlaşmaya gidilmesi konusunda gerekli tavsiyelerde bulunmuştur. Araplarla, Peçeneklerle, Sırlarla, Türklerle olan ilişkiler hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda kayınpederi I. Romanos'un bayağı ve cahil olduğunu, sarayda eğitim görmediğini ve Roma geleneklerinden anlamadığını vurgulamış ve ailesinin imparatorluk soyundan gelmediğini, asil olmadığını, küstah ve dik kafalı olduklarını yazmıştır. Kısacası bu eserinde de hem iç politika hem de dış politika hakkında bilgiler vermiştir. Üçüncü kitabı ise, imparatorluk eyaletlerinin tarihi ve coğrafi tanımı ile birlikte *De Thematibus* Eyaletler Kitabı'dır. Ayrıca, çok sayıda kâtip ve kopyalayıcısının da yardımıyla, başka konularla (askeri strateji, tıp, ziraat, tarih, diplomasi, hukuk bilimi, azizlerin hayat öyküsü) ilgili el kitabı ve bilimsel incelemelerin de özetini çıkarmıştır. Kamu hizmeti içi önemli bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. Ayrıca sadece el yazmaları değil, her türlü sanat eserini de toplamıştır. Aynı zamanda kendisi iyi bir ressamdır. Konstantinos, imparatorun ziyade, yazar, ressam ve sanatçıların koruyucusu, bilim adamı, kitapsever olarak 10. yüzyılın "Makedon Rönesansı" adıyla anılmasına öncülük etmiştir (Norwich 2013: 141). Ayrıca Hipodrom'un güney ucunda bulunan, antik dönem arenanın taban seviyesinden 32.51 m uzunluğa sahip olan kireçtaşı bloklardan yapılan Örne sütun; 19. yüzyılda yapılan restorasyon çalışmalarında çıkan kitabeye göre VII. Konstantinos'un (948-959) hükümdarlığı döneminde restore edilmiştir (Bardill 2010:

149). Kitabede; ‘‘Oğlu krallığın Őerefi Romanos olan ve İmparator Konstantinos, yukarıya dikilmiŐ olan bu dört köŐeli harikayı, bu antik çağdan görülecek Şeyi, daha iyi Şekilde restore ediyor. Rodos’taki Dev Heykel harikulade idi, bu bronz anıt ise hayranlık yaratmaktadır’’ yazmaktadır (**Foto 4**) (Bardill 2010: 150; Pralong 2016: 56).

Foto 4: İstanbul, Hippodrom, Spina zerindeki rme Sütün
(<http://www.kalinti-istanbul.com>)

VII. Konstantinos 959 yılında hayatını kaybetmiş ve tahtını oğlu II. Romanos devralmıştır. VII. Konstantinos hayatının büyük bir bölümünü yazmakla geçirmiş olduğundan bizzat inşa ettirdiği bir yapı bulunmamaktadır. Birlikte tahta olduğu dönemde ortak imparator olan I. Romanos, Konstantinopolis’te kapalı Yunan haçı planlı Myrelaion Manastırı Kilisesi’ni (Bodrum Cami) inşa ettirmiştir. Bu kilise 15. yüzyıla kadar varlığı sürdürmüş, 15. yüzyılın sonlarında camiye gevrilmiŐtir. Ayrıca Büyük Saray’a *Soter Khristos tes Khalkes Şapeli*’ni yaptırımıŐtır. Yapılan araştırmalar sonucunda bu Őapelin 19. yüzyıl baŐlarında yok olduğu bilinmektedir (Eyice 1988: 8; Müller-Wiener 2001: 103; Pekak 2008: 97).

2.5. II. Romanos (959-963)

959 yılında babası VII. Konstantinos’un ölümü üzerine tahtı devralmıştır. Büyükbabası I. Basileios ve ondan sonra II. Romanos’un tahta çıkışına kadar başa

gelen imparatorlar hem askeri hem de ekonomik açıdan imparatorluğu yüzyıllardan beri en iyi konumuna getirmişlerdir. Daha küçük yaşta I. Romanos'un isteği üzerine İtalya Kralı Hugo Von Arles'in kızı Bertha ile evlendirilmiş, ancak çok geçmeden Bertha'yı kaybetmiştir. Bunun üzerine kendi isteği ile bir hancının kızı olan Theophona ile evlenmiştir¹⁶. Theophano ile evliliğinden daha sonra II. Basileios ve VIII. Konstantinos adı ile tahta geçecek olan iki oğlu olmuştur (Norwich 2013: 147; Ostrogorsky 2015: 264). Bu sırada II. Romanos devlet işleri ile ciddi bir şekilde ilgilenmiştir. Devlet işleri ile ilgili kararları danışmanı hadım Ioseph Bringas'a vermiş, askeri alandaki işlerle ise general (domestikos) II. Nikephoros Phokas ilgilenmiştir. II. Nikephoros, Girit'e sefer düzenleme kararı almış ve 960 yılının yazında büyük bir donanma ile Haliç'ten Marmara'ya doğru yola çıkmış, iki hafta sonra Girit'e ulaşmıştır. Kuşatma bir kış sürmüştü ve 961 yılında Girit alınmış ve bu seferden sonra Seyfel ed Devle'nin başkenti Halep ele geçirilmiştir. II. Nikephoros Phokas bu zaferlerle üstün başarısını göstermiştir. Girit'in fethi ile Doğu Akdeniz'de, Halep'in fethi ile Doğu'da ilerlemek için yollar açılmıştır (Gregory 2016: 266; Norwich 2013: 152; Ostrogosky 2015: 265)

II. Romanos kısa bir süre tahtta kalmış 15 Mart 963 yılında vefat etmiş, taht beş yaşındaki oğlu II. Basileios, üç yaşındaki oğlu VIII. Konstantinos ve eşi Theophano'ya kalmıştır.

II. Romanos'un dönemine ait bir kalıs bulunmaktadır. İnci süslemeler, akik taşlar ve altın cloisonne mineden yapılan bu kalisin üzerinde İsa ve meleklerin tasviri ile beraber II. Romanos'un adını taşıyan Yunanca **K'YPIE BOHΘEI PωMAN OΠΘOΔ [ΔEC] ΠOT** (Tanrı, Ortadoks İmparatoru Romanos'a yardım eder) yazısı bulunmaktadır (**Foto 5**) (Herrin 2016: 61; Kalavrezou 1997: 71).

¹⁶ Güzelliği ile herkesi büyüleyen Theophona II. Romanos ile evlenir evlenmez kayınvalidesi Helena'yı (II. Romanos'un annesi) sarayın bir köşesine göndertmiş ve II. Romanos'un beş kız kardeşini de manastıra kapatmıştır. Annesi Helena 961 yılında vefat etmiştir. Kız kardeşlerine ise Theophano işkence etmiş, kendilerinin rahibe olmalarını istemiştir. Bunu kabul etmeyen kız kardeşlerin saçlarını tıraş edip beş ayrı manastıra göndertmiştir. Bu yaşanan olaylar karşısında II. Romanos kılını bile kıpırdatmamıştır. Bk. John J. Norwich, *age.*, s. 147.

Foto 5: II. Romanos'un kalisi. San Marco, Venedik (Kalavrezou 1997: 71).

2.6. II. Nikephoros Phokas (963-969)

II. Romanos'un ölümünden sonra II. Basileios ve VIII. Konstantinos'un yaşı küçük olduğu için yönetim Theophano'ya kalmıştır. Theophano, Nikephoros Phokas ile anlaşmıştır. Böylelikle 16 Ağustos 963 yılında Konstantinopolis'e gelerek Ayasofya'da taçlandırılmıştır.¹⁷ Nikephoros'u bu kadar önemli gösteren yanı savaşçılığı ve keşişliği olmuştur. Aynı zamanda Aynaroz Dağı'ndaki Lavra Manastırı'nın kurucusu Aziz Athanasios'a hayranlık beslemektedir ve Aziz Athanasios Nikephoros'un desteğini alarak bu manastırı kurmuştur¹⁸ **(Foto 6)** (Gregory 2016: 266-267; Ostrogorsky 2015: 265-266; Vasiliev 1943: 425).

¹⁷ Bizans tarihinde ilk defa Anadolu askeri aristokrasilerinden birisi tahta çıkmıştır. Bk. Timothy E. Gregory, *age.*, s. 266.

¹⁸ "Athanasios Konstantinopolis'te yaşayan bir öğretmendir ve aynı zamanda aralarında Nikephoros Phokas'ın da olduğu aristokrat ailelerle güçlü dostluklar kurmuştur. 958 yılında büyük manastırlar kurarak hayatını geçirmeye çalıştığı Aynaroz Dağı'na yerleşmiştir. II. Nikephoros'un yardımı ile Aynaroz Dağı'nda Büyük Lavra Manastırı'nın inşasına başlayarak bir manastır geleneği başlatmıştır ve daha sonraki yüzyıllarda birçok manastır kurulmuştur." Bk. Timothy E. Gregory, *age.*, s. 267; Alice- Mary Talbot ve Alexander Kazhdan, "Lavra", (Ed. Alexander Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1190.

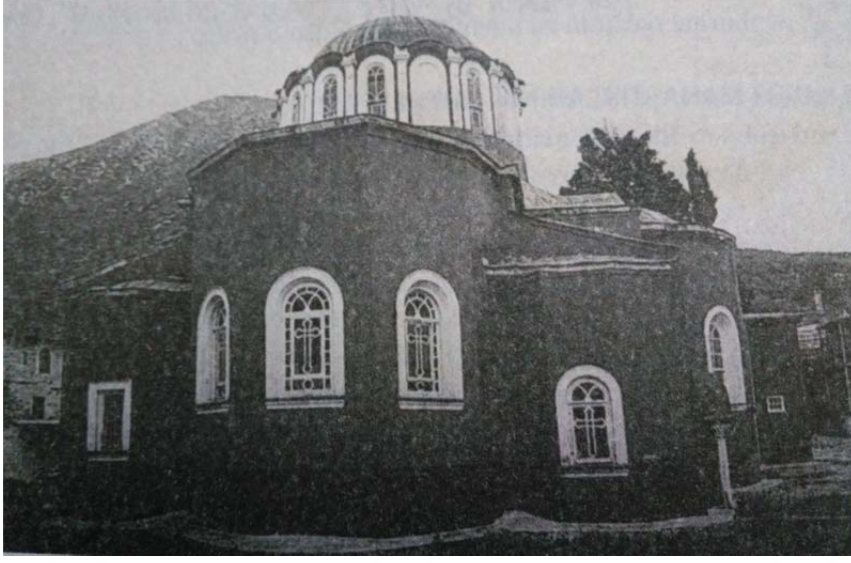

Foto 6: Athos (Aynaroz), Lavra Manastırı Katholikonu Doğu cephesi (Gregory 2016: 268).

İmparator unvanını alan Nikephoros Phokas aynı zamanda iki küçük imparatorun koruyucusu olmuş ve başa geçer geçmez ülkeyi yönetime girişmiştir. İlk işi Ioseph Bringas'ı sürgüne göndermek olmuş ve bir daha Konstantinopolis'e dönmeme cezası vermiştir (Norwich 2013: 157-158; Ostrogorsky 2015: 265-266). Bringas'ın yerine de Romanos Lekapenos'un gayri meşru oğlu hadım Basileios'u atamış ve babası Bardas'a *Caesar*, kardeşi Leon Phokas'a *Magistros* ve *Kouropalates* (Saray Mareşali), Ioannes Tzimiskes'e ise *Domestikos* (Anadolu ordularının başkumandanı) unvanını vermiştir (Norwich 2013: 158). Bunların yanı sıra zengin toprak sahiplerinin köylülere ait toprakları satın almalarını engelleyen Makedonya Hanedanlığı'nın politikalarına karşı çıkmaktadır. Çünkü Nikephoros Phokas, zenginlerin malını zenginler, fakirlerin malını fakirler satın almalıdır şeklinde düşünmektedir ve bu sebeple farklı bir politika izlemiştir. Askerlerin arazileri için eski kurallara göre 4 libre altından (yaklaşık iki kilo) 12 libre altına çıkarılmasını sağlamıştır. Böylelikle bir çiftçinin 12 libre altına sahip olması güç olduğu için köylülere duyulan bağımlılık azalmaktadır (Gregory 2016: 268; Ostrogorsky 2015: 267; Treadgold 1997: 502). Ayrıca Nikephoros Phokas, kilise ve manastırın büyümesine de karşı çıkmış ve bu sebeple kilisenin mal varlığının artışı durdurmak için bir yasa çıkarmıştır. Bu yasayı da ekonomik ve toplumsal nedenlere değil ahlaki nedenlere dayandırmıştır. Çünkü Nikephoros Phokas'a göre insanlar şan

ve şöhret gayesi için yeni manastır ve kilise kurulmasını sağlamakta ve yardım etmektedir. Bu duruma engel olmak için kilise veya manastır kurmak yerine harap olan vakıflara ve eski tesislere yardım etmelerini ve bunu da ancak para yardımı ile yapmaları gerektiğini belirtmektedir. Nikephoros Phokas'ın bu ilkeleri hem devlet siyaseti hem de ahlaki dindarlığı bakımından önemli kabul edilmiştir (Ostrogorsky 2015: 268). Ayrıca II. Nikephoros dönemine kadar kullanılan sikkelerde herhangi bir değişiklik olmamıştır. II. Nikephoros ise daha hafif olan ve *tetarteron*¹⁹ olarak adlandırılan sikkeyi tedavüle sokmuştur (**Foto 7**) (Demirel Gökalp 2009: 25).

Foto 7: II. Nikephoros döneminde kullanılan sikkeler (Demirel Gökalp 2009: 189).

Nikephoros Phokas, imparator olduktan sonra devlet içi durumlarla ilgilenirken öte yandan savaşlarına devam etmiştir. Kilikya'da ve daha sonra Suriye'de Araplara karşı başarılı bir mücadele sürdürmüş, Tarsus, Adana ve Mopsueste'yi (Misis) ele geçirmiştir (**Foto 8**). Komutanları ise 965 yılında Kıbrıs Adası'nı 968 yılında Antiokheia'yı (Antakya) ve Halep'i fethetmiştir. Böylelikle üç yüz yıl önce Araplar tarafından alınan topraklar yeniden Bizans Devleti'nin eline geçmiştir (Gregory 2016: 269; Norwich 2013: 162; Ostrogorsky 2015:269; Treadgold 1997: 501). Ancak Nikephoros Phokas'ın Batı imparatorluğu ile olan ilişkileri daha karmaşıktır. Roma imparatoru I. Otto (Nikephoros tahta çıkmadan bir yıl önce Roma İmparatoru olmuştur) 968 yılında Cremona Piskoposu Liudprand'ı barışçı bir anlaşma yapmak üzere Konstantinopolis'e göndermiştir. I. Otto'nun oğlu II. Otto'nun, Romanos'un kızlarından birisi ile evlenmesini teklif etmiş ancak

¹⁹ II. Nikephoros'un tedavüle soktuğu, 13. yüzyılın ikinci yarısına kadar kullanılan daha hafif olan altın sikke. Bk. Philip Grierson, "Tetarteron", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 2026-2027.

Nikephoros Phokas, Liudprand'a kaba davranmış ve teklifini reddetmiştir. Liudprand bir süre Konstantinopolis'te esir muamelesi görmüş ve daha sonra ülkesine gönderilmiştir (Gregory 2016: 269; Norwich 2013: 164, Ostrogorsky 2015: 270). Daha sonra Nikephoros bu güçlü konumunu kullanarak Balkanlara yönelmiştir. Bulgarların vergi taleplerini geri çevirmiş ve Bulgarlara kaşı o dönemde Hazar Devleti'ni bozguna uğratan Rus hükümdarı Svyatoslav'dan yardım isteğinde bulunmuştur. Rus hükümdarı Svyatoslav 968-69 yıllarında Tuna Nehri'nin geçerek Bulgar Çarı II. Boris'i tahtından indirerek ülkeyi ele geçirmiştir. Bu durumda Nikephoros Phokas Svyatoslav'dan yardım isteyerek zayıf düşmanının yerine güçlü ve tehlikeli bir düşman getirmiştir (Gregory 2016: 269; Ostrogorsky 2015: 271).

Hayatını ordunun çıkarlarına dayandıran ve büyük seferlerinin masraflarını karşılama konusunda katı davranan imparatorun rejimi halkın üzerinde büyük bir yük oluşturmuştur. Ayrıca ülke yönetimi ve savaşlarla ilgilenen II. Nikephoros Phokas'ın dönemine ait Lavra Manastırı dışında herhangi bir sanatsal faaliyet tespit edilememiştir. (Gregory 2016: 269; Norwich 2013: 173).

969 yılında eşi Theophano ile komutanı Ioannes Tzimiskes'in düzenlediği bir kompo ile yatak odasında öldürülmüştür (Ostrogorsky 2015: 272).

Foto 8: II. Nikephoros Phokas'ın Mopsueste'yi alması (965), Madrid Skylitzes Kroniği, f.15r, Madrid Milli Kütüphanesi (Pralong 2016: 345).

2.7. I. Ioannes Tzimiskes (969-976)

Nikephoros Phokas öldükten sonra taht Ioannes Tzimiskes'e kalmıştır. Patrik Polyeuktos, Tzimiskes'in tahta geçebilmesi için kefarete ödemesi, tövbe etmesi, imparatoriçe Theophano'yu saraydan atması ve imparator Nikephoros'un katillerini cezalandırması gerektiğini söylemiştir. Bu görevleri yerine getirdikten sonra Ioannes Tzimiskes kiliseye kabul edilerek tacını giymiş ve imparator olmuştur (**Foto 9**) (Gregory 2016: 269; Ostrogorsky 2015: 272; Zonaras 2008: 14). Theophano sürgüne gönderilmiş ve Tzimiskes VII. Konstantinos'un kızı Theodora ile evlenmiş ve Nikephoros gibi iki küçük imparatorun hamiliğini üstlenmiştir. Tahta geçtikten sonra halk ile ilgili meseleler *Parakoimomenos*²⁰ Basileios'a kalmıştır. Ayrıca Tzimiskes imparator olunca içinde Nikephoros Phokas'ın yeğeni Bardas Phokas'ın da bulunduğu bir grup ayaklanma çıkarmıştır. Bu ayaklanmayı Tzimiskes'in kayınbiraderi Bardas Skleros²¹ bastırması ve Bardas Phokas sürgüne gönderilmiştir. Ayaklanma bastırıldıktan sonra taht üzerinde başka tehdit unsuru kalmamış ve böylelikle Tzimiskes devletin ekonomisine yönelmiştir. Selefleri gibi Tzimiskes de köylülere ait toprakları istedikleri gibi kullanma haklarını ellerinden alarak onları devletin yarı kölesi haline getirmiştir (Ostrogorsky 2015: 273). Tzimiskes ekonomi ile ilgilenirken Rus hükümdarı Svyatoslav'ın Bulgaristan üzerinde etkisinin artması ile Bizans zor durumda kalmıştır. Svyatoslav ile anlaşma yapma çabaları sonuç vermeyince, Tzimiskes sefer düzenleyerek Svyatoslav'ın işgal ettiği Silistre (Silistria) şehrine doğru ilerlemiştir. Şehir kuşatılmış, Tzimiskes galip gelmiş ve Svyatoslav ele geçirilmiştir. Bunun üzerine Bulgaristan'ın boşaltılması şartıyla Svyatoslav ülkesine geri gönderilmiş ancak yolda Peçeneklerle yaptığı bir savaş sırasında öldürülmüştür (Gregory 2016: 271; Ostrogorsky 2015: 273-274).

²⁰ Sarayda sadece hadımlara verilen en yüksek ve en önemli makam. Ayrıca imparatorun yatak odası yanında uyuyan kişi ve genelde imparatorun en yakın adamıdır. Bk. Alexander P. Kazhdan, "Parakoimomenos", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991d, s. 1584.

²¹ Ioannes Tzimiskes'in Bardas Skleros'un kız kardeşi Maria, ile evlenmesi üzerine Tzimiskes ile Bardas Skleros'un arasındaki ilişkiler gelişmiştir. Bardas Skleros, Nikephoros Phokas ve Ioannes Tzimiskes döneminde kumandan olarak yüksek mevkilerde bulunmuştur. Bk. Mikhael Psellos, *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, Çev.: Işın Demirkent, TTK, Ankara 2014, s. 6.

Foto 9: Ioannes Tzimiskes'in taç giyme töreni, Madrid Skylitzes Kroniği, f.159rb. Madrid Milli Kütüphanesi (Akay 2007: 165).

Bulgaristan Bizans hâkimiyetine girdikten sonra Tzimiskes evlilik anlaşması geri çevrilmiş olan II. Otto'ya yönelmiş 972 yılında kendi akrabası olan Theophanoile evlenmesini sağlamıştır. Bu evlilik Batı ile Doğu arasında önemli rol oynamış, geçici olarak gerginlikler sona ermiştir (Ostrogorsky 2015: 275). Ayrıca Tzimiskes Doğu'da Nikephoros Phokas'ın yaptığı fetihleri genişletmek istemiş ancak Suriye'de sıkıntılarla karşılaşmıştır. Kısa bir zaman önce Mısır'da hâkimiyetlerini kurmuş olan Fatımiler, Nil Nehri'ni geçmiş ve Sina Yarımadası üstünden Filistin ve Suriye'ye kadar ilerlemiş, ayrıca 971 yılında Antakya'ya taarruzda bulunmuştur. Bunun üzerine 974 ve 975 yılında sefer düzenlemiş ve Antakya'da Fatımi baskınını ortadan kaldırmıştır. Daha sonra kutsal ülke Filistin'e girmiş, ardından Tiberias (Tabariye), Nasaria (Nazaret), Caesarea şehirlerini almıştır. Kudüs yakınlarından kuzeye yönelmiş yol üzerinde bulunan Beyrut ve Sidon (Sayda) şehirlerini işgal ederek ülkesine dönmüştür. İşgal ettiği bütün topraklara imparatorluk kumandanlarından tayin etmiştir. Bu başarılarının ardından saraya dönen Tzimiskes hastalanmış, altı yıl bir ay taht kaldıktan sonra ölmüştür (Gregory 2016: 271; Norwich 2013:186; Ostrogorsky 2015: 276).

Dönemine ait saatsal faaliyetler bakıldığında Ayasofya'nın güney galerisinin doğu duvarına sonradan değişikliğe uğrayacak olan Zoe ile olan mozaiğini yaptırmış ve I. Romanos'un Büyük Saray'a yaptırdığı *Soter Khristos tes Khalkes şapeli*'ni büyüterek mozaiklerle kaplatmıştır. Kendisi için altın işlemeli bir mezar yaptırarak buraya gömülmüştür (Eyice 1988: 8; Müller Wiener 2001: 88).

2.8. II. Basileios Bulgaroktonos (976 – 1025)

Ioannes Tzimiskes'in ölümünden sonra II. Romanos'un oğulları olan 18 yaşındaki II. Basileios ve 16 yaşında olan VIII. Konstantinos'a taht yolu açılmıştır.²² Birbirinden farklı karakterlere sahip olan kardeşlerden VIII. Konstantinos politika ve devlet yönetimi ile ilgilenmemiş hayatını tamamen eğlence ile geçirmiştir. II. Basileios ise tam tersine yönetime meraklı, enerjik bir devlet adamı özelliklerini taşımaktadır. Bu yüzden II. Basileios başa geçmiş ve ülkeyi yönetmeye çalışmış, VIII. Konstantinos'ta zorluk çıkarmamış buna müsaade etmiştir (Norwich 2013: 188; Ostrogorsky 2015: 277; Psellos 2014: 4). Ancak tahta geçen II. Basileios'un karşısında iki engel vardır. Bunlardan birisi *Parakoimomenos* Basileios'tur. VII. Konstantinos döneminde *parakoimomenos* mevkiine yükselmiş, bu görevini II. Romanos, Nikephoros Phokas ve Ioannes Tzimiskes dönemlerinde de sürdürmüştür. İkinci engel ise Bardas Skleros'tur. II. Romanos'un ölümünden itibaren devlet yönetimi askeri aristokrasilerin eline geçmiştir. 976 yılında Ioannes Tzimiskes'in ölümünden sonra Bardas Skleros bu geleneğin devam edeceğini düşünmüş fakat tam tersi ile karşılaşınca isyan başlatmış ve birliklerine kendisini imparator ilan ettirmiştir. Birbiri ardına zaferler kazanarak Anadolu'yu hâkimiyeti altına almış, başkenti hem denizden hem de karadan kuşatmıştır (Norwich 2013: 189-190; Ostrogorsky 2015: 277). Bunun üzerine *Parakoimomenos* Basileios, Nikephoros Phokas'ın yeğeni Bardas Phokas ile ittifak kurarak Skleros'u yenmiştir. Bu tehlike atlatıldıktan sonra birkaç yıl boyunca yönetim *Parakoimomenos* Basileios'ta olmuş bu durum II. Basileios ile *Parakoimomenos* Basileios'un arasının bozulmasına yol açmıştır. *Parakoimomenos* Basileios Bardas Phokas ile birleşerek II. Basileios'a suikast düzenlemiş ancak, II. Basileios onlardan önce davranarak durumu kontrol altına almış ve *Parakoimomenos* Basileios'u sürgüne göndermiştir. Ayrıca *Parakoimomenos* Basileios, II. Basileios adına Aziz Romanos Kapısı (Topkapı) civarında büyük bir manastır inşa ettirmiştir. Kendi adını taşıyan bu manastır, büyük masraflar ve çabalarla inşa edilmiş, inşaatta kullanılan malzemelerin bir kısmı bağışlarla sağlanmıştır. *Parakoimomenos* Basileios, sürgüne gönderildikten sonra II. Basileios bu manastırı yıktırmak istemiş ama dinsizlikle suçlanma düşüncesi

²² Gregory (2016: 271), Norwich (2013: 188) ve Ostrogorsky (2015: 276) tahta çıktığı sırada II. Basileios'un 18, Zonaras (2008: 25) ise 20 yaşında olduğunu yazmıştır.

yüzünden tamamını yıktıramamış, bölüm bölüm yıktırılmış ve içindeki eşyaları, mozaikleri ortadan kaldırmıştır (Psellos 2014: 15). Bunun sebebi II. Basileios'un, *Parakoimomenos* Basileios'a olan nefreti ve onun ümitlerinin tamamen yok olmasını sağlamaktır.

II. Basileios, 976 yılında tahta geçmesine rağmen ancak 985 yılında tek başına tahtın sahibi olmuştur. Bu sırada Makedonya bölgesinde Ioannes Tzimiskes'in ölümünden sonra Makedonya eyalet valisinin dört oğlu "*Kometopouloslar*" Konstantinopolis'teki durumdan faydalanarak isyan başlatmışlar ve bu isyan, Kometopoulosların en genci olan Samuel tarafından yönetilmiştir. Balkanlarda çıkan isyan büyüyerek bağımsızlık savaşına dönüşmüştür. İsyani haberi Konstantinopolis'e ulaştığında Bulgar Çarı Boris ile kardeşi Romanos Konstantinopolis'ten kaçmaya karar vermiş ancak Bulgar sınırını geçerken Boris öldürülmüştür. Geriye kalan Romanos ise hadım olduğu için tahttan men edilmiş ve böylelikle çarlık tacı Samuel'e kalmıştır. Çünkü Kometopouloslardan yaşlı olan iki kardeş mücadeleler sırasında hayatlarını kaybetmiş, üçüncüsü ise Samuel tarafından öldürülmüştür. Bulgar çarı olduktan sonra Samuel, önce Prespa sonra Ohri'de bulunan bir çarlık devletinin kurucusu olmuş ve ardından Selanik'e kadar Makedonya arazisini, Tesalya, Larissa, Epiros ile Dyrrakhion (Durrës) ile bir kısım Arnavutluk'u işgal ederek tüm Bulgaristan'ı hâkimiyeti altına almıştır (Norwich 2013: 192; Ostrogorsky 2015: 279-280). II. Basileios 986 yılında karşı saldırıya geçmiş ancak yenilgiye uğramıştır. İmparatorun bu başarısızlığından cesaret alan Bardas Skleros 987 yılında geri dönmüş ve tekrar tahtı ele geçirmeye çalışmıştır. Bu sırada *Parakoimomenos* Basileios ile yaptığı iş birliği yüzünden görevinden atılan Bardas Phokas, yaşadıkları yüzünden imparatora karşı ayaklanmış ve 15 Ağustos 987 yılında kendisini imparator ilan ettirmiştir. Bardas Skleros, Bardas Phokas'ın karşısında güçsüz kalınca onunla anlaşma yoluna gitmiş fakat Bardas Phokas onu tuzağa düşürüp hapse attirmiştir (Norwich 2013: 193). Bu olaylar yaşanırken II. Basileios zor bir durumla karşılaştığını anlamış ve bu durumda Kiev hükümdarı Viladimir'den yardım istemiştir. 988 yılının baharında 6000 kişilik Varag- Rus Drujina (Rus Ordusu) Bizans topraklarına gelmiş, 989 yılında isyan hareketi bastırılmış ve Bardas Phokas hayatını kaybetmiştir. Bardas Skleros bir kez daha ayaklanmış ancak bu ayaklanma barışla son bulmuştur. Böylelikle II. Basileios, Rus

ittifakı ile tahtını korumuştur. Bunun üzerine Kiev hükümdarı, imparatorun kız kardeşi Makedonya hanedanı prensesi Anna ile evlendirilmiş (989), kendisi ve tebaası vaftiz edilmiştir. Böylelikle Kiev devleti Hıristiyanlaşmaya başlamış, Kiev devletinin Hıristiyanlaşması ile de Bizans nüfusu büyük ölçüde genişlemiş ve Rus kilisesi Konstantinopolis patrikliğine bağlanmıştır (Norwich 2013: 198; Ostrogorsky 2015: 282-83).

II. Basileios, Anadolu aristokrasisi ile (Bardas Skleros, Bardas Phokas ve toprak sahipleri) giriştiği mücadelelerden başarıyla çıkmış, ancak yıllar süren mücadeleler O'nu derinden etkilemiştir. Kendini ülke yönetimine adanmış için ömrü boyunca evlenmemiş, ardından tahta çıkacak bir varis bırakamamıştır. Bu yüzden tek başına hükümdarlık yapmış ve bu durum onun davranışlarına da yansımış, asık suratlı, kimseye güvenemeyen sert bir siyasetçi ve asker olmuştur (**Foto 10**) (Gregory 2016: 274; Ostrogorsky 2015: 283).

Foto 10: İmparator II. Basileios'un Menologyası, Marciana Kütüphanesi, Venedik (Herrin 2016: 264).

Bu mücadeleler sona erince II. Basileios toprak politikalarıyla ilgilenmiş, Romanos Lekapenos'un, köylülerin toprak devrini yasaklayan yasalarını 996 yılında çıkardığı *Novella* ile yeniden düzenlemiştir. Toprak sahibi köylülerin haklarını

savunmuş, zenginlerin halktan almış oldukları toprakları tazminatsız geri vermelerini emretmiştir. Ayrıca zengin toprak sahiplerini, *Allelengyon*²³ ödemelerini yapması için sorumlu tutmuştur (Psellos 2014: 19; Gregory 2016: 274; Ostrogorsky 2015: 284). Böylelikle iç savaş bitmiş II. Basileios dış ilişkilere yönelmiştir.

II. Basileios dış ilişkilerde en büyük mücadeleyi Bulgaristan çarı Samuel'e karşı vermiştir. 991 yılında Samuel'e karşı savaş açmış uzun yıllar onunla mücadele etmiş fakat Doğu'da oluşan karışıklık yüzünden mücadeleyi yarıda kesmek zorunda kalmıştır. Suriye'nin kuzeyinde yaşayan, Nikephoros Phokas döneminden beri imparatorluk için sorun olan Fatımiler, Suriye'ye girerek Antakya'daki imparatorluk kumandanını Asi (Orontes) kıyısında bozguna uğratmıştır. Bunun üzerine 995 yılında II. Basileios ordusunu toplayıp Halep surları önüne gelerek Emesa'yı (Humus) yağmaladıktan sonra Tripoli'ye (Trablus Şam) kadar ilerlemiş ve Suriye'deki sorunu çözmüştür (Norwich 2013: 202; Ostrogorsky 2015: 286). Bu sırada Samuel imparatorun yokluğunu fırsat bilerek Yunanistan'ın güneyine Pelopones'e (Mora) kadar ilerlemiş ancak Bizans kumandanı Nikephoros Uranos tarafından mağlup edilmiştir. Bunun üzerine 1001 yılında II. Basileios Balkanlara dönerek Samuel ile mücadele etmeye devam etmiş, Bulgaristan'ın başşehirleri olan Büyük Preslav ile Küçük Preslav ve Pliska'ya saldırarak Bulgaristan'ı ikiye bölmüştür. 1001-1004 yılları arasında aralıksız olarak Balkanlar'a yaptığı seferler sonucunda Balkanlar'daki gücünü tekrar elde etmiştir. 1005 yılında Samuel'in kayınpederi Ioannes Khryselios, kızı Miroslava ve onun kocası Aşot tarafından para karşılığında Dyrrakhion Bizans'a verilmiş ve bu yüzden bir süre daha II. Basileios, Samuel ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1014 yılında gerçekleşen Kleidion Savaşı²⁴ ile II. Basileios, Samuel'in ordusunu kuşatarak büyük bir zafer elde etmiştir. Karşılığında 14.000 asker esir alınmış ancak Samuel kaçmıştır. Daha sonra II. Basileios esir aldığı askerlerin gözlerini kör ettirerek Samuel'e göndermiş, bunları gören Samuel felç geçirerek hayatını kaybetmiştir (Gregory 2016: 275; Norwich 2013: 209; Ostrogorsky 2015: 287; Pralong 2016: 343). Ardından Samuel'in oğlu ve halefi Gabriel Radomir 1015 yılında kuzeni Ioannes Vladislav tarafından

²³ Fakir olan köylülerin yerine zenginlerin vergi ödemeleri kanunu. Bk. Andrew J. Cappel, "Allelengyon", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 69.

²⁴ Makedonya'nın kuzeyinde Struma bölgesinde Kleidion adıyla bilinen dar geçit. Bk. Timoty E. Gregory, *age.*, s. 275.

öldürülmüştür. Daha sonra Ioannes Vladislav çar olmuş ancak 1018 yılında II. Basileios'un Ohri'ye girmesiyle Vladislav öldürülmüş ve Bulgaristan tamamıyla ele geçirilmiştir. Yaklaşık 30 yıl süren mücadelelerden sonra 7. yüzyıldan beri Balkan Yarımadası'nın güneyi tamamıyla Bizans'ın eline geçmiştir (Ostrogorsky 2015: 288). Bunun üzerine Bulgaristan iki ana *thema*'ya bölünmüş, Batı'daki bölgeler (Hırvatistan, Diokleia, Raskia ve Bosna) imparatorluğa bağlı oldukları halde yerel prensler tarafından yönetilmiştir. Bulgar sorununu çözdükten sonra 1021 yılında II. Basileios üçüncü ve sonuncusu olan Anadolu seferine çıkmış, bu esnada Ermenistan'da karışıklık çıktığını görünce bu fırsatı değerlendirerek Ermenistan'ın bir bölümünü fethetmiştir. Sonuç olarak 1023 yılında başkente döndüğünde, ülke topraklarına sekiz *thema* daha eklemiştir. Bunlar Güney'de Antiokheia (Antakya), Kuzeydoğu'da Telukh (Fırat Şehirleri), Taron (Muş sınırları içinde), Melitene (Malatya), Vaspurakan, Iberia (Gürcistan) ve Theodosiopolis ve Adriyatik'ten Azerbaycan'a kadar olan topraklardır (**Harita 1**) (Gregory 2016: 275; Ostrogorsky 2015: 292).

II. Basileios'un hayatı hep seferler düzenlemekle ve savaşmakla geçmiş, bu yüzden sanatsal faaliyetlere fırsat bulamamıştır. Hayatının son yıllarına doğru Batı'ya yönelmiş, III. Otto idaresinde İtalya'daki topraklarını yeniden düzenlemiştir. Ardından Batı'daki Araplara karşı büyük bir sefer düzenlerken 15 Aralık 1025 yılında hayatını kaybetmiştir (Gregory 2016: 276; Ostrogorsky 2015: 292). Psellos'a göre II. Basileios, 18 yaşında tahta çıkmış, 1025 yılında hayatını kaybetmiş ve İstanbul'da Hebdomon'da Aziz Ioannes (İncil yazarı) kilisesine gömülmüştür²⁵ (Psellos 2014: 23).

II. Basileios'un ölümünden sonra Bizans İmparatorluğu için bir çöküş dönemi başlamıştır.

²⁵ "Prof. Dr. Semavi Eyice'nin ifadesine göre, Bakırköy Akıl ve Ruh Hastalıkları Hastanesi yakınında 1920 yılında yapılan kazı sırasında bir mezar yapısı bulunmuş, bunun II. Basileios'un mezarı olduğu iddia edilmişse de, herhangi bir sonuç çıkmamıştır." Psellos'un *Khronograohia*'sını çeviren Işın Demirkent verdiği 48. dipnotta Semavi Eyice'den aktarır. Bk. Mikhael Psellos, *age.*, s. 23.

Harita 1: II. Basileios Döneminde Bizans İmparatorluğu
(<https://commons.wikimedia.org>)

2.9. VIII. Konstantinos (1025 – 1028)

VIII. Konstantinos II. Basileios ile tahtı paylaşmış ancak yönetim ile hiç ilgilenmediği için II. Basileios tek başına ülkeyi yönetmiştir. 1025 yılında Basileios ölünce yönetim VIII. Konstantinos'a geçmiştir. VIII. Konstantinos, tahta geçtiğinde yaşı çok ilerlediği için artık devleti idare edebilecek durumda değildir.²⁶ Toprakları tehdit eden düşmanlar harekete geçtiğinde, devletin hazinesinden rüşvetler vererek onları durdurmuş, ülke içinde ayaklanma olduğunda ise ayaklananları cezalandırmıştır. Geri kalan hazineyi de israf ederek eğlencelerde, ziyafetlerde ve hipodrom oyunlarında harcamıştır. 1028 yılında aniden hastalanıp yatağa düşünce Konstantinos'un erkek çocuğu olmadığı için halk onun yerine tahta kimin geçeceğini düşünmeye başlamıştır. VIII. Konstantinos'un üç kızı bulunmaktadır, en büyüğü

²⁶ Norwich (2013: 214) VIII. Konstantinos'un tahta çıktığı sırada 65, Psellos (2014: 27) ise 70 yaşında olduğunu yazmıştır.

Eudokia rahibe olduğu için diğer kızları Zoe ve Theodora'yı yerine varis olarak bırakmıştır. Konstantinos, ölüm döşeğindeyken 1028 yılında kızı Zoe'yi, *Eparkhos*²⁷ Romanos Argyros ile evlendirmiş ve Aralık ayında ölmüştür (Gregory 2016: 276; Norwich 2013: 215; Ostrogorsky 2015: 297; Treadgold 1997: 583).

2.10. III. Romanos Argyros (1028-1034)

VIII. Konstantinos ölünce yerine III. Romanos geçmiştir. Psellos, III. Romanos hakkında şunları yazar:

Yunan edebiyatı ile yetişen İtalyan edebi eserlerine de hâkim olan, konuşması zarif telaffuzu mükemmel olan birisiydi. Görünüşüyle gerçek bir imparatora benziyordu. Bilgili olduğu çok abartılmış, fakat hükümdarlığı için geçmişte iki büyük Antoninus'u (ünlü filozof Marcus ve Augustus) örnek almıştır. Özellikle iki büyük şeye önem vermiştir. Bunlar; ilmi çalışmalar ve savaş teknikleridir. Savaş teknikleri konusunda bilgisizdi, ilim alanında da tecrübesizdi. Bu sebeple kendi bilgisine aşırı güveni büyük hatalar yapmasına neden olmuştur...(2014: 35-36).

Bir süre kendini böyle şeylere kaptıran III. Romanos, daha sonra II. Basileios'un getirdiği, zengin toprak sahiplerinin fakirlerin yerine vergi ödemeleri kanununu *-Allelengyon-* kaldırmıştır. Böylelikle köylünün toprakları zengin toprak sahipleri tarafından bölündüğünden yok olmaya başlamıştır (Gregory 2016: 276; Ostrogorsky 2015: 298). III. Romanos, daha sonra askeri işlere yönelmiş, 1030 yılında Halep'e saldırmıştır. Generaller onu vazgeçirmeye çalışmış fakat başaramamışlar çünkü zaferden sonra takacağı taçları yaptırmaya başlamıştır. Ancak savaş kaybedilmiş, III. Romanos, birlikleri ile alandan kaçmıştır. Böylelikle II. Basileios'un savaş mekanizmasına sahip olan imparatorluk ordusu yanlış yönetim sonucunda yenilgiye uğramıştır. Bunun üzerine general Georgios Maniakes duruma el atmış Bizans ordusunu kovalayan Arapları, Telukh (Dülük) önünde durdurmuştur (Norwich 2013: 220; Psellos 2014: 38). Bu sırada III. Romanos Konstantinopolis'e geri dönmüş kendini dine adanmıştır. Hz. Süleyman ve imparator Iustianos'u kıskandığı için kendisi de Hz. Meryem onuruna bir kilise inşa etmeye karar vermiştir (Psellos 2014: 42). Marmara sahiline doğru Samatya'da Peribleptos Manastırı

²⁷ Şehir valisi, şehirde asayişin sağlanmasını, sirk partileri arasında düzeni korumakla, endüstri localarını kontrol etmek ve özellikle mısır stokunu denetlemekle görevlidir. Bk. Mikhael Psellos, age., s. 31.

Theotokos Kilisesi'ni (Sulu Manastır) inşa ettirmiştir. Psellos bu yapı hakkında şöyle yazar:

Bir dindarlık göstergesi olarak başlayan bu yapı, pek çok kötülüğe ve haksızlığa neden oldu ayrıca yapımı için masraflar gittikçe arttı. Bu yüzden de daha fazla yardım toplandı ve yapı inşasını kısıtlayanlar ağır cezalara maruz kaldı. Öte yandan masraflara yol açacak süslemeler ve tarz değişikliğini uyduranlar hemen imparatorun dostluğunu kazandılar. Dünya üstünde hiçbir şey bu kiliseye yarayacak kadar güzel değildi. Saray hazinesi kilise için harcandı ve tüm para kaynakları bitmesine rağmen bu kilise yapımına devam edildi. Bazı bölümler yıkıldı bazı bölümler yeniden eklendi. Romanos dindarlığını göstermeye sarf ederken hilekârlığı ortaya çıktı. Kilise yapımı dışında paralar hep başka yerlere harcandı... (2014: 43).

III. Romanos bu kilise ile yetinmeyip kilisenin yanına yeni binalar yaptırmış ve bu kilise keşişler için sığınak haline gelmiştir (Psellos 2014: 44). Fakat Romanos'un dindarlığını göstermek için yaptırdığı bu kiliseden herhangi bir iz kalmamıştır²⁸ (Norwich 2013: 220).

Romanos imparatorluk tacını elde ettikten sonra kendi hırslarına kapılmış artık Zoe ile ilgilenmemiş ve ondan uzak durmuştur. Bu sırada 1033 yılında Paphloganlı bir köylü olan Mikhael, kardeşi Ioannes Orfanotrofos²⁹ tarafından saraya getirilmiştir (Norwich 2013: 220; Ostrogorsky 2015: 299; Psellos 2014: 45). Zoe, Mikhael'i gördüğünde ondan hoşlanmış ve onunla yasak bir ilişkiye başlamıştır. Başlarda ilişkisini gizli yaşayan Zoe daha sonraları alelade yaşamaya başlamış, bununla yetinmeyip Mikhael'i altın takılarla, yüzüklerle ve simli kumaşlarla süsletmiştir. Bu yaşananlar herkes tarafından konuşulmasına rağmen Romanos hiçbir şey yapmamıştır. Zoe, ise aşk yaşadığı Mikhael'i imparator yapmak istemiş bu yüzden Ioannes ve Mikhael ile plan yaparak Romanos'u zehirlemiştir. Romanos zehrin etkisiyle aniden hastalanmış, bir süre hastalıkla mücadele etmiştir. İyileşeceğini ümit eden III. Romanos, 1034 yılında ölmüştür (Norwich 2013: 222; Psellos 2014: 50). Romanos'un ölümünden hemen sonra Zoe, Mikhael ile evlenerek

²⁸ Ayrıca bakınız. Feridun Özgümüş, "Peribleptos Manastırı (Sulu Manastır)", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S: 14 (1997), s. 21-32; Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion –Konstantinopolis- İstanbul*, Çev.: Ülker Sayın, YKY, İstanbul 2001, s. 200; Cyril Mango, *Bizans Mimarisi*, Çev.: Mine Kadiroğlu, Özel Basım, Ankara 2006, s. 185.

²⁹ II. Basileios döneminde *protonotarias* (Noter şefi, memur) olmuştur. II. Basileios'un ölümünden sonra VIII. Konstantinos döneminde keşiş olmuş manastıra çekilmiş, III. Romanos'un tahta çıkmasıyla manastırdan çıkarak onun hizmetine girmiştir. Bk. Mikhael Psellos, *age.*, s. 45.

Mikhael'i imparator ilan ettirmiştir (Foto 11) (Norwich 2013: 223; Ostrogorsky 2015: 300).

Foto 11: IV. Mikhael'in Zoe ile evliliği ve taç giyme töreni, Madrid Skylitzes Kroniği f.206vb. Madrid Milli Kütüphanesi (Akay 2007: 187).

2.11. IV. Mikhael Paphlogianalı (1034 – 1041)

IV. Mikhael tahta geçer geçmez Zoe'nin özgürlüğünü kısıtlamıştır. Romanos'un yaşadıklarından ve IV. Mikhael'in hastalığından dolayı Ioannes Orfanotrofos, kardeşinin ülke yönetimindeki ilişkilerini dikkatlice kontrol ederek yönetimi ele almıştır. Ioannes sivil aristokrasisinin desteğini almak için zengin toprak sahiplerinin vergilerini artırmıştır. Ancak amacına ulaşamamış tam tersine zenginlerden çok fakirler etkilenmiş, köylülerin toprak sahibi olma olasılığı ortadan kalkmıştır. Bu ağır vergiler ve Bizans'ın askeri gücünün zayıflamasından dolayı Balkanlar'da isyan başlamıştır (Gregory 2016: 277). 1037 yılında Ohri'in Slav başpiskoposunun ölümü üzerine, yerine Ayasofya'nın *Khartophylaks*'i (arşiv memuru) Yunan asıllı Leon'un atanması da isyanı etkilemiştir (Ostrogorsky 2015: 300).

Bu sırada Sicilya'yı üs olarak kullanan Araplar sürekli Bizans topraklarına akınlar düzenlemektedir. Bu durum Bizans'ı artık rahatsız etmeye başlamış bunun üzerine 1038 yılında, başında general Georgios Maniakes'in bulunduğu sefer gemileri yola çıkmıştır. Başarılı bir şekilde ilerleyen sefer, imparatorun kayın biraderi Stephanos yüzünden kötü bir hal almış, Georgios Maniakes'ten nefret eden

Stephanos, onu ihanetle suçlayarak hapse attırmıştır. Çok geçmeden Stephanos'un ölmesiyle de ordu için büyük bir çöküş başlamıştır (Norwich 2013: 228).

Ayrıca bu olaylar yaşanırken diğer yandan Balkanlar'daki isyan alevlenmiş, Samuel'in torunu olduğu iddia edilen Petro Deljan liderliğinde silahlar hazırlanmıştır. Bu sırada Konstantinopolis'ten kaçan kuzeni Alusianos³⁰ da ona katılmıştır (Norwich 2013: 229; Ostrogorsky 2015: 301). Bu isyan ile Bizanslıları Batı Bulgaristan'dan uzaklaştırarak Kuzey Yunanistan'a kadar ilerlemişlerdir. Yılsonuna doğru da Dyrrakhion'a (Durres) saldırmış, güney Lepanto (İnebahtı) Körfezi'ne kadar ilerleyerek doğuda Thebes'i ele geçirmek üzereyken Alusianos ve Deljan arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Bunun üzerine Alusianos, kuzenine tuzak kurarak onu kör etmiş, burnunu kesmiş ve ardından IV. Mikhael'e güvenliğini koruması şartıyla teslim olacağı haberini göndermiştir. Böylece 1041 yılında Mikhael isyanı bastırarak ordusu, aldığı esirleri ve Deljan'ı da yanına alarak Konstantinopolis'e dönmüştür (Norwich 2013: 230; Ostrogorsky 2015: 301; Psellos 2014: 74). Fakat Balkan ülkelerinden ilk olarak Zeta prensliği bağımsızlığını ilan etmiş ve Bizans hâkimiyetinden çıkmıştır (Gregory 2016: 277; Ostrogorsky 2015: 301).

IV. Mikhael'in hastalığı ilerlemiş, vücudu şişmeye başlamıştır. İyileşmek için çeşitli ilaçlar ve dualar denemekte hatta bir kilise yaptırırsa iyileşeceğine inanmaktadır. Bu sebeple Aziz Kosmas ve Aziz Damianus³¹ Kilisesi'ni onartarak genişletmiştir. Fakat bu kiliseden günümüze hiçbir iz kalmamıştır (Norwich 2013: 224). Psellos bu yapı hakkında şunları yazar:

Önceden burada bulunan yapı hiç muhteşem değildi ve tarzı önemsizdi. IV. Mikhael bu yapıyı güzelleştirdi ve yeni ilaveler yaptı, etrafını duvarlarla çevirtti. Bütün çalışmalar bitince Mikhael, bu kiliseyi manastır yaptı. Kutsal kilise yapımında hem işçilik hem görsellik bakımından kendinden önceki imparatorları geride bıraktı. Bu

³⁰ Bulgar çarı Ioannes Vladislav'ın oğlu. Bulgar Devleti'nin yıkılmasından sonra Vladislav'ın hayatta kalan oğulları Konstantinopolis'e getirilerek burada büyütülmüş ve sonra belli mevkiler verilmiştir. Bk. Mikhael Psellos, *age.*, s. 72.

³¹ İmparator Diokletianos döneminde (4.yy) dini işkenceler ile öldürülen Aziz Kosmas ve Aziz Damianos iki doktordur. Para almadan insanlara tıbbi hizmet verdikleri için *Anargyroi* (Parasız) adı ile anılmışlardır. Iustinianos döneminde onların adına Eyüp'te (Kosmidion) bir kilise inşa edilmiştir. Bk. Mikhael Psellos, *age.*, s. 67; Alice-Mary Talbot, "Kosmas and Damianos Monastery", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1151.

binanın derinliği ve yüksekliğine yeni simetriler verildi. Yeni şapeller kiliseye muhteşem bir güzellik ve uyum sağladı. Yerlerde ve duvarlarda yeni taşlar kullanıldı ve bütün kilise altın mozaik ve resimlerle donatıldı. Etrafına lüks hamamlar, pek çok çeşmeler, yeşil alanlar ve birçok güzellikler eklendi... (2014: 67).

IV. Mikhael'in durumu gittikçe ağırlaşmaya başlayınca son zamanlarını Aziz Kosmas ve Aziz Damianos Kilisesi'nde geçirmeye karar vermiştir. Orada tacını çıkartarak keşiş kıyafeti giymiş, yedi yıllık bir saltanattan sonra 10 Aralık 1041 yılında hayatını kaybetmiştir (Norwich 2013: 230; Ostrogorsky 2015: 301; Psellos 2014: 76).

2.12. V. Mikhael Kalaphates (1041 – 1042)

IV. Mikhael ölüm döşeğindeyken Ioannes ve kardeşleri, yeğenleri V. Mikhael Kalaphates'i saraya getirtmiştir. Amaçları IV. Mikhael öldükten sonra saraydaki yerlerini korumaktır. Bu yüzden Ioannes, IV. Mikhael'e Zoe, V. Mikhael'i evlat edinirse kendisinden sonra yerine onun geçebileceğini söylemiştir. IV. Mikhael de bu fikri mantıklı bulmuş ve Zoe ile konuşarak onu ikna etmiştir. Böylelikle Zoe V. Mikhael'i evlat edinmiş, onu *Caesar* mevkiine yükseltmiştir (Psellos 2014: 64).

IV. Mikhael öldükten sonra da V. Mikhael, Zoe'nin ayaklarına kapanarak onu imparator ilan etmesini istemiş, bunun karşılığında onun sözünden çıkmayacağını ne derse yapacağını, kölesi olacağını söylemiştir. Zoe bu sözler karşısında ikna olmuş ve V. Mikhael'i imparator ilan etmiştir. Tahta çıktığı ilk zamanlar verdiği sözlerde durarak İmparatoriçe Zoe'ye, "İmparatoriçem", Ioannes Orfanotrofos'a ise "Efendim" diye hitap etmiştir. Fakat bu sahte davranışları çok sürmemiş, Ioannes Orfanotrofos'un kardeşi Konstantinos ile yakınlık kurmuş O'nu *nobilissimos*³² rütbesine yükseltmiştir (Norwich 2013: 233; Psellos 2014: 81). Bununla yetinmeyen V. Mikhael, Ioannes'e karşı kibar davranmayı bırakmış, ona hakaretler etmeye başlamıştır. Ioannes bu hakaretlere daha fazla dayanamayarak sarayı terk etmiştir. Mikhael de Ioannes'in gidişinden dolayı halkın isyan çıkarmasından korktuğu için Ioannes'e bir mektup göndermiştir. Bu sırada ona tuzak hazırlamaya başlamış, bir mektup yazarak Ioannes'i suçlamış ve hesap vermesi

³² İmparatorluk aile üyelerine verilen bir unvan. Bk. Alexander P. Kazhdan, "Nobilissimos", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991c, s. 1489-90.

içinsaraya geri çağırmıştır. Ioannes'in saraya getirilmesi için bir gemi göndermiş, Ioannes gemiye binmiş saraya dönerken V. Mikhael onu Boğaz'ın ötesindeki Monobatai Manastırı'na sürgüne göndermiştir (Hill 2003: 50; Norwich 2013: 233-34; Psellos 2014: 86).

Ioannes'ten kurtulduktan sonra sıra Zoe'ye gelmiştir. Zoe'nin tüm haklarını elinden alarak onu sürekli aşağılamaya başlamış, bununla da yetinmeyerek onu saraydan kovmuştur. 18 Nisan 1042 yılında tahtı ele geçirmeye teşebbüsünden tutuklatarak Büyükada'ya sürgüne göndermiştir (Norwich 2013: 235; Psellos 2014: 89). Bunun üzerine halk ayaklanarak, imparatorun ailesine saldırmış, Büyük Saray'a girerek Mikhael'i yakalamışlardır. Böylelikle önce Zoe, ardından on beş yıl önce Zoe'nin kıskançlığı üzerine Petrion Manastırı'na hapsedilen kardeşi Theodora saraya getirilmiş ve 1042 yılında yönetim iki kız kardeşin eline geçmiştir (Norwich 2013: 237). Başa geçmelerinden sonra Zoe ve Theodora, emir vererek V. Mikhael'in ve amcası Konstantinos'un gözlerini kör ettirmiştir. Gözleri kör edilen Mikhael, Khios (Sakız) Adası'ndaki Eleimon Manastırı'na, amcası Konstantinos ise Sisam Adası'ndaki başka bir dini yapıya gönderilmiştir (Norwich 2013: 240; Ostargorsky 2015: 302).

2.13. Zoe ve Theodora (1042)

1042 yılında tahta Zoe ve kardeşi Theodora geçmiş ve bir süre imparatorluğu ikisi yönetmiştir. İlk iş olarak yüksek makamların para ile satın alınmasına karşı çıkan fermanlar yayınlamışlar, askeri ve sivil yönetimde birkaç önemli adım atmışlardır. Askeri alanda, Batı'daki orduların başına Konstantinos Kabasilas atanmış, Georgios Maniakes de *Magistros* (yüksek rütbeli bir memuriyet) unvanıyla İtalya'ya gönderilmiştir. Ancak kız kardeşler karakterlerinin zıtlığı yüzünden daha fazla anlaşamamışlardır (Norwich 2013: 243; Psellos 2014: 105). Psellos'un kardeşler hakkındaki tasvirine göre;

Zoe, fikirleri daha çok kavrar fakat daha ağır konuşurdu. Theodora ise onun tam tersine düşüncelerini sık belli etmez, ancak konuşmaya başladığı zaman da son derece güzel bir dil ile sohbet ederdi. Zoe tutkulu ve arzuluymuştu. Bu haliyle bana denizin dalgalarını hatırlatırdı. Theodora'da böyle gelgitler yoktu, sakin ve sıkıcı bir kişiliği vardı. Zoe eli açık bir kadındı; Theodora ise harcama yaparken paralarını sayardı. Karakterleri farklı olduğu kadar dış görünüşleri de farklıydı. Boyu uzun olmamasına

rağmen Zoe, tombuldu. Büyük gözler ve çarpıcı kaşlara sahipti. Burnu kemerli değildi ancak öyle görünüyordu. Altın rengi saçları ve parlak cildiyle herkesi büyülüyordu. Yaşını hiç göstermiyordu ve hiçbir kırışıklığı yoktu, cildi pürüzsüz ve gergindi. Theodora ise uzun ve incedi. Başı vücuduna göre küçüktü, Zoe'ye göre hareketli ve konuşkandı... (2014: 106-107).

Farklı yapılarla sahip olan kız kardeşler imparatorluğu yönetme konusunda da zıt düşmüşlerdir. Özellikle Zoe, hazinenin kasalarını açmış ve düşüncesizce dağıtmıştır. Askeri ganimetler ve ordu masraflarına ayrılan gelirler de gereksiz işlere harcanmış ve bitirilmiştir. Bu durum ülkeyi çöküşe sürüklemişti ve Psellos'a göre, devletin acilen bir erkek tarafından yönetilmeye ihtiyacı vardır. Bunun da tek çözümü evlilikti. Hiç evlenmemiş olan Theodora yine evlilikten uzak durmuş, Zoe içinse bu kaçınılmaz bir fırsat olmuştur. Önceden yapmış olduğu evlilikleri kötü sonuçlanmış olsa da tekrar eş arayışlarına başlamıştır. Bu yüzden soylu bir aileden gelen ve üstün başarıları olan kimseleri gözden geçirmeye karar vermiş ve ilk önce bunlardan imparatorluğa uygun olarak düşünülen Konstantinos Dalassenos saraya çağırılmıştır. Fakat sert ve kibirli tavırlarından dolayı Zoe tarafından kovulmuştur (Norwich 2013: 243; Psellos 2014: 108). Bir sonraki aday Konstantinos Artoklines adında bir saray memurudur. Zoe, Romanos Argyros ile evliyken Konstantinos ile aşk yaşadıklarına dair dedikodular çıkmış ancak Romanos bu dedikodulara inanmamıştır. Konstantinos Artoklines saraya çağırılmış ve evlilik için hazırlıklara başlanmıştır. Düğüne birkaç gün varken Konstantinos aniden hastalanmış ve ölmüştür. Karısı tarafından zehirlenerek öldürüldüğü söylenilmektedir (Norwich 2013: 243; Psellos 2014: 109). Karamsarlığa kapılan Zoe, Monomakhos ailesinin son ferdi olan IX. Konstantinos Monomakhos ile ilgilenmiştir. Konstantinos Monomakhos, kültürlü, zengin ve yakışıklı olduğu için Zoe'nin beğenisini kazanmış, 12 Haziran 1042 yılında Zoe ile evlenerek imparatorluk tacını takmıştır³³ (Connor 2011: 313; Norwich 2013: 244; Ostrogorsky 2015: 302).

³³IX. Konstantinos Monomakhos, imparatoriçe Zoe ile evlenerek imparator olmuştur. Tezin ana konusunu "IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055)" oluşturduğu için burada bahsedilmemiş, 2. Bölümde; hayatı, imparatorluk faaliyetleri, döneminin sanatsal faaliyetleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2.14. Theodora (1055 – 1056)

IX. Konstatinos varis bırakmadan öldüğü için tahta Zoe'nin kardeşi Theodora geçmiştir. Tahta geçen Theodora, evlenmeyi reddederek tahtı tek başına yönetmeye karar vermiş ve bu konuda başarılı olmuştur. Yeni kanunlar çıkartmış, bakanlarını kendisi atamış, adli kararlar almış, emirler vermiş ve patriğin gücü eline almak için yaptığı girişimlere sert bir şekilde karşı çıkmıştır (Norwich 2013: 257; Psellos 2014: 185). İmparatorluk yazışmaları için ise Leon Paraspondylos'u³⁴ atamıştır (Psellos 2014: 187). Fakat bu imparatorluğu yönetme süreci çok sürmemiş, başa geçtikten bir yıl sonra (1056) ince bağırsak hastalığına yakalanmıştır. Hastalığı daha da ilerlemiş O'nu ölüm eşiğine sürüklemeye başlamıştır (Norwich 2013: 258; Zonaras 2008: 99). Artık Theodora'nın iyileşmesine yönelik bir ümit kalmadığı için halk onun yerine kimin geçeceğini düşünmeye başlamıştır. İçlerinde Leon Paraspondylos'un da bulunduğu bir danışman grubu bir araya gelerek tahta kimin geçmesi gerektiğini tartışmış ve yaşlı bir memur olan VI. Mikhael Stratiotikos'u seçmişlerdir. Amaç kendi yerlerini korumaktır ve Theodora ölüm döşegindeyken VI. Mikhael'i imparator ilan etmesi için O'nu ikna etmeye çalışmışlardır. İkna olan Theodora, Mikhael'i halefi seçerek taçlandırmıştır. Böylece imparatorluk Mikhael'e kalmış ve 31 Ağustos 1056 yılında Theodora'nın ölümü ile Makedonya Hanedanlığı da son bulmuştur (Norwich 2013: 258; Ostrogorsky 2015: 313; Psellos 2014: 192).

Sonuç olarak Makedonya Hanedanlığı (867-1056), Bizans tarihinde başarı ve istikrar dönemidir. Bizans en parlak dönemini Makedonya Hanedanlığı zamanında yaşamış, ülkeyi çoğunlukla başarılı imparatorlar ve imparatoriçeler yönetmiştir. Özellikle II. Basileios'un imparatorluk dönemi bu duruma örnek gösterilebilir. Makedonya Hanedanlığı döneminde imparatorluğun toprakları en geniş sınırlara ulaşmıştır. Dış ve iç siyaset çerçevesinde faaliyet gösterdiği gibi medeniyetin diğer alanlarında da kendini göstermiştir. İkonaklasmus döneminin (Tasvir yasağı) (726-843) sona ermesinin ardından Makedonya Hanedanlığı'nın iktidara gelmesi ile (867-1056) Konstantinopolis, sanat ve kültür açısından eski ihtişamına

³⁴ Leon Paraspondylos, daha önce IV. Mikhael hizmetinde meslek hayatına başlayan bir keşiştir. Bk. Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, Çev.: Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s. 99.

kavuşmuştur. Bizans'ın "İkinci Altın Dönemi" veya "Makedonya Rönesansı" olarak adlandırılan bu dönemde hem edebi hem mimari açıdan büyük ilerlemeler yaşanmıştır. Edebi alanda özellikle VII. Konstantinos'un yazdığı kitaplar, saray yaşantısı, yabancı devletlerin coğrafyası, Bizans İmparatorluğu'nun komşu ülkeler ile ilişkileri ve Bizans İmparatorluğu diplomasisine dair verdiği bilgiler önem taşır. Mimari alana bakıldığında yeni plan tipi, başta Konstantinopolis olmak üzere, Anadolu, Yunanistan, Balkanlar ve birçok yerde yüzyıllar boyunca benimsenmiştir. Kapalı Yunan haçı diye adlandırılan bu plan tipinin kökeni ve ilk örnekleri hakkında yapılan tartışmalar devam etmektedir. Bu plan tipinin ilk örneği I. Basileios'un (867-886) yaptırdığı ve günümüze gelemeyen Nea Eklessia Kilisesi olarak kabul edilir. Kapalı Yunan haçı plan şeması Makedonya Hanedanlığı süresince, hatta sonrasında da kullanılmıştır. Bizans İmparatorluğu'na hem yönetim hem kültür ve sanat alanında parlak bir dönem yaşatan Makedonya Hanedanlığı döneminde ortaya çıkan plan şeması ve bu plan şemasının kendinden sonrakilere örnek teşkil etmesi, Bizans mimarisinin değerlendirilmesi açısından önemli bir yere sahiptir.

3. IX. KONSTANTİNOS MONOMAKHOS (1042-1055)

3.1. Hayatı

Makedonya Hanedanlığı'nın son imparatoru olan IX. Konstantinos Monomakhos, Theodosios Monomakhos'un oğlu ve Monomakhos ailesinin son ferdidir. John J. Norwich'e göre, "*Yakışıklı ve çapkınlığı ile nam salan IX. Konstantinos hoş, kültürlü ve zengindir*" (2013: 244). Norwich, IX. Konstantinos'u bu kadar kısa ve öz tasvir ederken dönemin tarihçisi Psellos³⁵ daha gösterişli ve detaylı tasvir etmektedir:

Tabiat IX. Konstantinos'un şahsında bir güzellik harikası yaratmıştı. Öylesine orantılı ve dengeliydi ki zamanımızda kimse onunla rekabete girişemezdi... Tabiatın ona verdiği güç uzun parmaklı ellerinden, iri kol ve bacaklarından veya vücudunun diğer organlarından anlaşılıyordu. Her uzvu, normalin üstündeki ölçülerinden değil güzellik ve oran bakımından dikkat çekiyordu. Sadece elleri normalden daha fazla bir güce sahipti. Bu adam kimin kolunu tutarsa o kişinin kolu günlerce acırdı. Derler ki ata da çok iyi binermiş ve hızlı sürermiş... Gençliğinde, ona bakanlar başını güneşe, saçlarını güneş ışığına benzetebilirlerdi. Vücudunun diğer kısımları da son derece güzel ve yarı şeffaf bir kristal gibi görünürdü. Fiziki özellikleri ve karakteri IX. Konstantinos'un genel yapısına uygundu... (2014: 154-155).

Böyle etkileyici özelliklere sahip olan IX. Konstantinos imparator olmadan önce iki defa evlenmiştir. İlk karısının aniden hastalanarak vefat etmesinden sonra, Romanos Argyros'un, imparator olmasından önce, kız kardeşi Pulkheria'nın kızı

³⁵ En önemli Bizans tarihçilerinden birisi olan Mikhael Psellos'un (1018?-1081) birçok önemli özelliği vardır. Felsefe, tarih, hukuk, geometri ve tıp alanlarında yazmış ve önemli metinler yayınlamıştır. Gerçek adı Konstantinos olan Psellos manastıra girdikten sonra Mikhael adını almıştır. Konstantinopolis'te eğitimler alıp kendini geliştirmiş ve imparatorluk yönetiminde önemli görevlerde yer almıştır. IX. Konstantinos'un döneminde Felsefe Fakültesi'nin başına getirilmiş ve çeşitli görevlerde bulunmuştur. Hukuk alanında yaptığı yeniliklere karşı çıkılmasına dayanamayan Ioannes Ksiphilinos'un, 1050 yılında görevini bırakıp Olympos'taki (Uludağ) manastıra çekilmesinden sonra Psellos'ta İmparatorun emri ile bazı görevlerinden alınmıştır. Bunu üzerine Ksiphilinos gibi görevini bırakarak Olympos'taki (Uludağ) manastıra çekilmiş ve keşiş unvanını burada almıştır. Bilinen en önemli çalışması, tarihe kaynaklık eden en önemli eseri 976-1078 yıllarını kapsayan *Khronographia*'dır. Saray hayatını ve imparatorları ele almıştır. IX. Konstantinos'un ölümünden sonra Konstantinopolis'e geri dönmüş, Theodora'nın tahta çıkması ile yeniden önemli görevlerde bulunmuştur. Bk. Timothy E. Gregory, *age.*, s. 279-280.

Maria ile evlenmiştir (Psellos 2014: 110).³⁶ Romanos imparator olduktan sonra IX. Konstantinos'u sarayda yanında tutmuş ve bu durumda IX. Konstantinos halkın gözünde önem kazanmıştır. Canlı görünümü ve yakışıklılığı ile de Zoe'nin dikkatini çekmiş ve IX. Konstantinos bu durumdan faydalanarak kendini Zoe'ye iyi göstermeye çalışmıştır (Psellos 2014: 111). IV. Mikhael tahta çıktıktan bir süre sonra Zoe ve IX. Konstantinos hakkında çeşitli söylentiler çıkmış ve IV. Mikhael bu duruma engel olmak için IX. Konstantinos'u kendisine komplo hazırlamak suçu ile Mytilene'ye (Midilli adasında bir şehir) sürmüştür. IX. Konstantinos burada yedi yıl kalmıştır (Norwich 2013: 244; Psellos 2014: 112).

Zoe ikinci kez yönetime geçince daha önce de bahsedildiği gibi kendi yerini güvence altına almak için evlenmek istemiş ve gözden geçirdiği iki adayda sorun yaşadığı için üçüncü aday IX. Konstantinos'a yönelmiştir. Zoe bu durumu Senato ile görüşmüş bunun üzerine IX. Konstantinos sürgünden geri çağırılmıştır (**Foto 12**). IX. Konstantinos başkente yaklaştığı sırada, Damokraneia'daki (Marmara denizi kıyısında, Çekmece yakınında) Aziz Başmelek Mikhael Kilisesi'nde imparatorluk giysileri ve sembollerini alarak Konstantinopolis'e büyük bir merasimle girmiştir. Saraya gelen Konstantinos, 11 Haziran 1042 yılında Zoe ile Nea Şapeli'nde evlenmiştir. İkisinin de üçüncü evliliği olduğu için Patrik Aleksios yerine Papaz Stypes tarafından çift kutsanarak taçları takılmış ve böylelikle IX. Konstantinos Monomakhos imparator olmuştur (**Foto 13**) (Norwich 2013: 244; Psellos 2014: 112-13; Zonaras 2008: 76). John J. Norwich'e göre:

IX. Konstantinos, VIII. Konstantinos'tan daha çok kendine güvenen, Romanos Argyros'dan daha gerçekçi, IV. Mikhael'den daha sağlıklı ve V. Mikhael'den daha az dik başlıdır. Fakat sorumsuzluğu ve tembelliği yüzünden politik açıdan diğerlerinin toplamından daha çok zarar vermiştir... (2013: 244).

Ayrıca Basileios'un halefleri arasında en uzun tahtta kalan hükümdar olmuştur (Psellos 2014: 110).

³⁶Ele alınan kaynaklarda IX. Konstantinos'un evliliği ile ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır. Sadece Psellos, (2014: 111) Maria ile evlendiğini ancak bu evliliğin çocuksuz kaldığını ve kitabının başka bir bölümünde ise öldüğünü yazmıştır.

Foto 12: IX. Konstantinos'un sürgünden geri dönmesi ve evlilik töreni, Madrid Skylitzes Kroniği, f.222ra. Madrid Milli Kütüphanesi (Akay 2007: 189).

Foto 13: IX. Konstantinos'un taç giyme töreni, Madrid Skylitzes Kroniği, f.222rb. Madrid Milli Kütüphanesi (Akay 2007: 169).

3.2. İmparatorluk Dönemi

Hayaline kavuşan IX. Konstantinos, imparator ilan edildiği sırada hayatında başka bir kadın vardır. İlk başta bundan kimsenin haberi olmasa da daha sonra herkes öğrenecektir. IX. Konstantinos, ikinci eşi öldükten sonra üçüncü defa evlenmesi yasak olduğu için bu ilişkisini gizli yaşamak zorunda kalmıştır. Söz konusu olan kadın Maria Sklerina³⁷ adında biridir. Uzun yıllar sürgünde IX. Konstantinos ile beraber yaşamış ve ondan ayrılmamıştır. IX. Konstantinos saraya çağrıldığında imparator olduktan sonra kanunları değiştirerek kendisini yanına alacağı düşüncesiyle ondan haber beklemiştir. Ancak Zoe ile evlendiğini duyunca hayal

³⁷ Bardas Skleros'un torunu, IX. Konstantinos'un ikinci eşinin amcasının kızıdır. Bk. Mikhael Psellos, *age.*, s. 124.

kırıklığı yaşamıştır (Psellos 2014: 124; Zonaras 2008: 78). Psellos'a göre, IX. Konstantinos imparator olduktan sonra, sevgilisi Sklerina'yı unutamamış ve onun Konstantinopolis'e dönmesi için Zoe ile konuşmuştur. Ancak ondan sevgilisi olarak değil çok yardım sever ve çok çile çeken bir kadın olarak bahsetmiş ve kendisine çok fedakârlıkta bulunduğunu bu yüzden onun geri çağrılmasını istediğini söylemiştir (2014: 125). Zoe bu durumda kıskançlık gibi tavırlar sergilemeyerek IX. Konstantinos'un bu isteğini kabul etmiştir. Belki de önceki evliliklerinde yaşadığı sorunlar yüzünden ve yaşı da ilerlediğinden sabırlı bir yapıya sahip olmuş ve kıskançlık huyunu kaybetmiştir. Böylelikle Sklerina'ya mektup gönderilmiş ve Mytilene'den Konstantinopolis'e geri çağrılmıştır. Bu haberi alan Sklerina, hemen Konstantinopolis'e gelmiştir. IX. Konstantinos ilk başlarda dikkat çekmemek için Sklerina'yı nöbetçileri olmayan, sıradan bir eve yerleştirmiş ve burayı kendi evi olarak göstermiştir. Bunun sebebi ise Sklerina ile burada gizli ilişkilerini sürdürmektir. Daha sonra bu eve rahatça girebilmek için evi tadilattan geçirme kararı almış ve inşaat çalışmalarına başlamıştır. Böylelikle sevgilisini görmek için çeşitli bahanesi olmuştur. Ayrıca IX. Konstantinos'un etrafındaki kimseler bu durumu anlamış ve gözüne girmek için bunu bir fırsat olarak kullanmışlardır. IX. Konstantinos gizli gizli buluşmalara giderken utandığı zamanlarda etrafındakiler onun için kolaylıkla bahaneler üretmişler ve ona yardım etmişlerdir. Amaçları imparatorun gözüne girmektir. IX. Konstantinos biraz zaman geçtikten sonra artık gizli gizli değil apaçık sevgilisi ile buluşmaya başlamıştır. Üstelik onu mutlu etmek için sürekli hediyeler göndermiştir.³⁸ Bununla da yetinmeyen IX. Konstantinos, artık gizlenecek bir durum kalmadığı için onu saraya almaya karar vermiş ve bunun için Zoe ile konuşmuştur. Zoe itiraz etmeden bu durumu kabul etmiş ve Sklerina saraya yerleşmiştir. IX. Konstantinos iki kadın arasında sorun yaşamamak için Senato'nun huzurunda yazılı bir anlaşma hazırlayarak iki kadına onaylatmış ve Sklerina'ya *Sebaste*³⁹ unvanı verilmiştir. Bu anlaşma Zoe ve Sklerina arasında dostluk yeminidir. Sklerina, saraya geldikten sonra artık herkes ona metres olarak değil Hanımefendi veya İmparatoriçe olarak hitap etmeye başlamıştır. Bu duruma Zoe tepki vermemekte

³⁸ İmparatorluk hazinesini sevgilisini mutlu etmek için kullanmıştır, sürekli gönderdiği hediyeler arasında içi paralarla dolu kabartma resimlerle kaplı süslü bir bronz mücevher kutusu vardır. Bk. Mikhael Psellos, *age.*, s. 126.

³⁹ Sadece İmparatoriçeye özgü bir unvandır. Sklerina, bu unvanı alan ilk kadındır. Bk. Ioannes Zonaras, *age.*, s. 223.

hatta imparatorun yanında onunla beraber oturmaktadır. Ayrıca Konstantinos törenlere iki kadın ile beraber katılmakta ve her ikisi ile de devlet meselelerini tartışmaktadır. Ancak çoğu zaman Sklerina'nın söylediklerini dinlemektedir (Connor 2011: 314; Norwich 2013: 245; Psellos 2014: 126). Psellos, Sklerina hakkında şöyle yazar:

Görünüşte güzel değildi fakat alay ve hakarete maruz kalacak bir karaktere sahip değildi. Karakteri ve mizacı yönünden taş kalpli bir insanı bile yola getirebilirdi. Güzel, zarif ve uyumlu bir konuşması vardı. Çok güzel bir ses tonuna sahipti ve diksiyonu kusursuzdu. O güzel ses tonu ile bana sürekli Yunan mitolojisi hakkında sorular sorar ve bu konuda başka uzmanlardan aldığı bilgileri eklerdi. Çok hassas bir kulağa sahipti. Hafif bir fısıltıyı bile gayet net duyabilir ve ağızdan çıkan her şeyi hemen anlayabilirdi... (2014: 127).

Ayrıca Sklerina, bulunduğu konumu değerlendirmek için iki imparatoriçenin sevdikleri şeyler hakkında bilgi edinerek onları mutlu etmiş ve onlara kendini sevdirmiştir.⁴⁰ Böylece devletin hazinesi IX. Konstantinos'un oyuncuğu olmakla kalmamış aynı zamanda imparatoriçelerin de oyuncuğu haline gelmiş ve zevkleri için kullanılmıştır. Bu sırada Zoe, çeşit çeşit parfümler, kokular ve merhemler yapmaya başlamış ve yatak odasında sürekli bunlarla uğraşmıştır. Bunların yanı sıra birde kendisi için İsa'ya benzeyen bir heykel yaptırmıştır. Bu küçük heykel parlak metallerle süslenerek canlı bir görünüm kazanmıştır. Psellos'a göre bu heykel kendisine sorulan sorular karşısında renk değiştirmektedir. Bu heykel renk değiştirdiğinde Zoe, heykelin gelecek hakkında bilgi verdiğine inanmıştır. Bu sebeple iyi geçen günlerinde bu heykelin karşısına geçerek şükranlarını sunarken kötü ve sıkıntılı günlerinde yalvararak dualar etmektedir. Bu yöntemle kendisince Tanrı'ya ibadet etmektedir. Zoe bunlarla uğraşırken Sklerina da özel dairesinde IX. Konstantinos ile keyifli vakitler geçirmektedir (Connor 2011: 318; Psellos 2014: 128-129). Ancak Sklerina, IX. Konstantinos ile beraber güzel günler geçirirken ansızın hastalanmış, astım krizlerine yakalanmış, nefes alamamış ve doktorların bütün çabalarına rağmen hayatını kaybetmiştir. Sklerina'nın ölüm tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Skylitzes, 1044 yılında Sklerina'ya karşı çıkan bir isyandan

⁴⁰ Zoe'nin tatlı otlara, nemli ve kokulu Hint baharatlarına, cüce zeytinlere, beyaz defnelere ve altına zaafı vardır. Altını biriktirmek için değil de dağıtmak için kullanmaktadır. Kardeşi Theodora ise sürekli biriktirmekten yanadır. Sklerina onların bu zaaflarını bildiği için onlara hoşlandıkları şeyleri vermeye özen göstermiştir. Bk. Mikhael Psellos, *age.*, s. 128.

sözeder. Buna göre yaklaşık 1045 yılında ölmüş olmalıdır (Kazhdan 1991d: 1911). Psellos, Sklerina'nın Mangana manastırına gömüldüğünü ve IX. Konstantinos'un onun için bir mezar yaptırdığını yazmıştır fakat mezar hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir (Psellos 2014: 130). Buna karşın ölümü nedeni ile bir şiir yazmıştır. Ayrıca IX. Konstantinos, Sklerina'nın anısına Galesios Dağı'nda Lazaros'un yetkisinde bir manastır inşa ettirmiştir⁴¹ (Kazhdan 1991e: 1911).

Diğer yandan IX. Konstantinos saltanatın sahibi olduktan sonra bütün isteklerini gerçekleştirilmeye başlar. Psellos'a göre bunun sebebi talihinin tersine döneceğine inanmasıdır. IX. Konstantinos ilk olarak hazineyi tüketmiş ve önüne gelene şeref ve unvan dağıtmıştır (Psellos 2014: 116). Bu durumu fırsat bilen kimseler imparatorun etrafında dolaşarak ona güzel sözler söyleyerek önemli mevkilerin sahibi olmuşlardır. IX. Konstantinos, imparatorluğun kurallarına göre gerçekleştirilen unvan sıralamasını karıştırmakla kalmayıp terfi kurallarını kaldırarak senatonun kapılarını işe yaramaz herkese açmıştır. Üstelik geçmişte ona kötü davranan kişilere karşı kin beslememiş ve onları bağışlamıştır (Psellos 2014: 117). Bu durumda toprak sahiplerinin sayısı artmış, en önemlisi toprak sahiplerinin elde etmek istedikleri ayrıcalık, vergi muafiyeti olmuştur. İstedikleri ayrıcalığı elde ederek *Exkousseia*⁴² ile vergi ödemekten muaf olmuşlardır. Bu toprak sahiplerinin önemli ve güçlü olanları ise tüm vergilerden muaf tutulmuş ve bazı haklar elde etmiştir. Bunun sonucunda yarı özgür olan köylülerin ödemeleri devletin hazinesine konmak yerine bu büyük arazi sahiplerinin ceplerine konmaya başlamıştır. Büyük arazi sahiplerinin imtiyazları arttıkça büyük arazi topraklarında yaşayan köylü sayısı da artmakta ve bu durumda hükümete vergi ödeyecek köylü sınıfı kalmamaktadır

⁴¹Lazaros Magnesia'da yaklaşık olarak 972 yılında doğmuş, Galesios dağında 7 Kasım 1053'de ölmüş bir sütun azizidir. Efes yakınında, Galesios dağında üç manastır kurmuştur. Bk. Alexander P. Kazhdan, 'Lazaros of Mount Galesios', (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991b, s. 1198. Galesios Dağı, Alamandağ Ayasuluk'un kuzeyinde, Küçük Menderes'in sağ yakasında yer alır. Bilindiği kadarıyla bu manastır ile ilgili arkeolojik veri kaynakları bulunmamaktadır. Yerleşim alanı ve bu manastırın kuruluşu Lazaros'un hayatı ilişkilendirilir. Bessai'ye (yeri tam olarak bilinmiyor) gidebilmek için bir boğazdan geçmek gerekmektedir. Burası IX. Konstantinos tarafından Maria Sklerina anısına keşişlere hediye edilmiş bir yerdir. Daha önce Sklerina keşişlere para bağışlamıştır (720 numizmata). Bu parayla Consolation: Theotokos (?) kilisesi inşa edilmiştir. Bk. Raymond Janin, 'Les Églises Et Les Monastères Des Grands Centres Byzantins', Bithynie, Hellespont, Latros, Galèsios, Trébizonde, Athènes, Thessalonique, Paris 1975, s. 241-250.

⁴²Tam olarak vergi muafiyeti hakkı ve toprak sahibinin belirli mülkiyet ayrıcalıkları. Bk. Mark C. Bartusis, 'Exkousseia', (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 770-71.

(Gregory 2016: 278; Ostrogorsky 2015: 305). Hükümet bu duruma çözüm olarak, *Pronoia*⁴³ adında bir sistem oluşturmuştur.⁴⁴ Devlet hizmetinde bulunan belirli şahıslara verilen devlet arazilerine *Pronoia* denilmektedir. *Pronoia* sahiplerinin belli bir süreye kadar bu toprakları hem satma yetkileri yoktur hem de miras bırakma haklarına sahip değildirler (Gregory 2016: 279; Ostrogorsky 2015: 306). Ancak bu sistemde hükümetin mali durumunu kurtaramamış ve bu durumda para değerinin bozulmasına sebep olmuştur. Altın sikkeye daha az değere sahip madenler karıştırılmaya başlanmıştır. Yüzyıllar boyunca değerini kaybetmeyen Bizans parası, *Nomisma*⁴⁵ değer kaybetmiş ve ilk çukur (konkav) sikke bu dönemde *Histamenon* olarak basılmış ve 1050 yıllarında Bizans'ın sürekli formu haline dönüşmüştür. Bu sikkelerin en belirgin özelliği sikkenin düz olmaması, bir yüzünün çukur diğer bir yüzünün ise bombeli olmasıdır (Demirel Gökalp 2011: 148; Demirel Gökalp 2016: 12; Tekin 1999: 38). Tekin'e göre bu sikkelerin ön yüzünde; İsa tahta oturuyor, cepheden, sakallı, tunik giyimli, sağ eli dua pozisyonunda, sol eli ile dizinin üstünde kitap tutarken tasvir edilmiştir. Arka yüzünde ise; İmparator cepheden loros giyimli, taçlı, sağ elinde labarum, sol elinde haçlı globus tutarken tasvir edilmiştir (**Foto 14**) (1999: 186).

Foto 14: IX. Konstantinos Monomakhos Döneminde Kullanılan İlk Çukur Sikke (Tekin 1999: Levha 28).

⁴³ Mülkiyet sahiplerinden belli miktarda vergi tahsili. Bk. Gordana Babic ve Alexander P. Kazhdan, ‘‘ Pronoia’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1733-34.

⁴⁴ 11. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan bu sistem Bizans'ın gelişmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Bk. Georg Ostrogorsky, *age.*, s. 306.

⁴⁵ Kelime anlamı olarak ‘‘sikke’’, özellikle Geç Roma ve Bizans para sisteminde kullanılan ayarı yüksek altın sikke. Bk. Philip Grierson, ‘‘ Nomisma’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1490.

Bizans parasında yaşanan değişiklikler ordunun durumunu da etkilemiştir. Hükümet yeni gelir kaynakları elde etmek için asker köylülerini, vergi ödemeleri şartı ile askerlik hizmetinden muaf tutmuştur. Böylelikle orduya asker alımında azalma başlamış ve bu durumdan dolayı ücretli askerlik çıkarılmıştır. Bunun sonucunda general Georgios Maniakes'in başında bulunduğu Varaeg- Rus Drujina (Rus Ordusu), ve Norman ordusu, Bizans ordusunda azalan askerlerin yerini almaya başlamıştır (Gregory 2016: 280-281; Ostrogorsky 2015: 307).

Georgios Maniakes, Kosntantinopolis'e geldiğinde İtalya'nın durumu kötüye gitmeye başlamış, Sicilya'da Messina dışında her yer kaybedilmiştir. General Maniakes bunun üzerine vakit kaybetmeden ordusu ile harekete geçmiş ve Sicilya'nın doğu kısmını Araplardan kurtarmıştır. Bizans, Araplara karşı üstünlüğünü sağlamışken II. Basileos'un fethettiği Ermenistan'ın diğer kısmını da topraklarına eklemiştir. Zafer kazandığı sırada görevinden alınmak için IX. Konstantinos tarafından geri çağırılmıştır. Bunun sebebi ise IX. Konstantinos'un sevgilisi Maria Sklerina'nın kardeşi Romanos Skleros'un Maniakes'e olan düşmanlığıdır (Norwich 2013: 246; Psellos 2014: 133; Zonaras 2008: 80). Geri çağırılma ve kötü haberleri duyan Maniakes hemen isyan bayraklarını çekmiştir. Daha sonra ordusuna kendini imparator ilan ettirerek Dyrrakhion'a (Dures) geçmiş ve Konstantinopolis'e doğru gelirken ordusuna başka güçlerde eklemiştir. Bu haberleri alan IX. Konstantinos ona karşı büyük bir ordu hazırlamış başında sadık adamı Stephanos'u geçirmiştir. 1043 yılının baharında Maniakes Selanik üzerinden geçerken Ostrova yakınlarında Stephanos'un başında bulunduğu ordu ile karşılaşmış ve hemen saldırıya geçmiştir. Sert geçen mücadelede Maniakes, Bizans ordusunu bozguna uğratacağı sırada atılan bir okun isabet etmesiyle yaralanmıştır. Yaralanan Maniakes'in kafası kesilmiş Konstantinopolis'e getirilerek IX. Konstantinos'a sunulmuştur (1043). Büyük zafer kazanan IX. Konstantinos, Georgios Maniakes'in kafasını hipodromun yüksek tepesinde herkes görsün diye sergilemiştir (**Foto 15**) (Attaleiates 2008: 34; Norwich 2013: 246-247; Ostrogorsky 2015: 308; Psellos 2014: 136-137).

Foto 15: Zafer Alayı- Maniakes'in başı, Madrid Skylitzes Kroniği, f.224vb. Madrid Milli Kütüphanesi (Akay 2007: 195).

İsyan bittikten sonra komutan Stephanos, imparatorun yanı başında birinci yere oturmuş ve patrik tarafından kutsanmıştır. Herkes tarafından saygı duyulan aynı zamanda kıskanılan biri olmuştur. Bu durum onun için kötü sonuçlanmıştır. Çünkü birileri onun imparatoru tahtından indirmek için komplo kurmaya çalıştığını ileri sürmektedir. Bunun üzerine IX. Konstantinos tarafından sürgüne gönderilmiş ve mallarına el konulmuştur (Attaleiates 2008: 34-35).

Maniakes'in isyanı bastırıldıktan sonra beklenmedik bir anda Rus gemileri Marmara'yı işgal etmiştir.⁴⁶ Bu saldırıya hazırlıksız yakalanan halk ne yapacağını bilmezken, IX. Konstantinos hemen harekete geçmiş ve ne kadar savaş gemisi varsa hepsini bir araya getirerek savaşa hazırlanmıştır (Attaleiates 2008: 35; Psellos 2014: 138). Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra IX. Konstantinos, donanmanın saldırıya geçmesi için işaret vermiştir ve savaş başlamıştır. Fırlatılan sıvı ateşler ile Rusların bir kısmı esir edilmiş, bir kısmı derin sulara dökülmüş, bir kısmı ise kaçmıştır. Böylelikle savaş sona ermiş ve zafer kazanan IX. Konstantinos törenle saraya dönmüştür (Attaleiates 2008: 35-36; Psellos 2014: 141; Zonaras 2008: 87).

Savaş bittikten sonra IX. Konstantinos devlet yönetimi ile ilgilenmeye başlamıştır. O sırada IX. Konstantinos'un etrafında, devlet işleri ile ilgilenen

⁴⁶ Konstantinopolis'te çıkan bir tartışmada Rus asıllı önemli birisinin öldürülmesi bahanesi ile saldırı düzenlemişlerdir. Bk. Ioannes Zonaras, *age.*, s. 86.

Konstantinos Leikhudes, hukuk işleri ile ilgilenen Ioannes Ksiphilinos ve filozof olan Psellos vardır. Etrafında bu kadar önemli kişiler olduğu için yüksek öğretimi yeniden düzenlemeye karar vermiş, felsefe ve hukuk fakültesi kurmuştur. Hukuk fakültesinin başına hukuk koruyucusu (*Nomophylaks*) unvanıyla Ioannes Ksiphilinos'u, felsefe fakültesinin başına Mikhael Psellos'u atamıştır (Ostrogorsky 2015: 304; Attaleiates 2008: 36). Bir de *epi ton kriseon* adı altında bir bakanlık kurmuştur. Amaç askeri ve sivil idareyi elinde tutan eyaletlerin idaresini kontrol etmektir. Sivil idare doğrudan merkezi hükümete bağlanmış, askeri idare geri plana atılmıştır. Böylece merkezi hükümetin eyaletler üzerindeki otoritesi güçlenmiştir (Angold 1997: 61-62).

IX. Konstantinos devlet işleri ile ilgilenirken 1047 yılında bir kez daha bir ayaklanma ile karşı karşıya kalmıştır. IX. Konstantinos'un, Edirne'de (Adrianopolis) oturan Psellos'un tasvirine göre; "*Makedonyalı kibiri taşıyan*", Leon Tornikes adında ikinci dereceden bir kuzeni vardır. Makedonya Partisi'ne başkanlık eden kuzeni Leon Tornikes'in önderliğinde 1047 yılında bir ayaklanma çıkmıştır. Uzun bir süre boyunca imparatora karşı isyan çıkaranlar arasında olduğuna dair hakkında çeşitli söylentiler çıkmıştır. IX. Konstantinos ondan nefret etmektedir ancak kız kardeşi ⁴⁷ Euprepia'nın Tornikes ile yakın arkadaşlığından dolayı ona kötülük yapamamaktadır. Bu yüzden onu Gürcistan'ın yöneticiliğine atayarak şehir dışına göndermiştir. Tornikes'in gidişinin ardından isyan çıkarmak için geri döneceğine dair söylentiler çıkmış ve kız kardeşinin onu savunduğunu görünce IX. Konstantinos'u endişe kaplamıştır (Norwich 2013: 247; Psellos 2014: 143; Zonaras 2008: 82-83). Bunu üzerine adamlarına Tornikes'in saçlarını kazıtmaları ve keşiş kıyafetleri giydirecek geri getirmelerini emretmiştir. Saraya getirilen Tornikes, IX. Konstantinos tarafından küçük düşürülmüş ve şehirde keşiş olarak yaşamasına izin verilmiştir (Norwich 2013: 247; Psellos 2014: 144; Zonaras 2008: 83). Bu sırada isyan ümitlerini tüketmeyen bir grup Makedonya taraftarı bir gece vakti Tornikes'i şehirden kaçırmış ve Edirne'ye doğru yola çıkmışlardır (14 Eylül 1047). Yolda giderken de imparatorun öldüğünü, Theodora'nın imparatoriçe olduğunu ve kendisine eş olarak Leon Tornikes'i seçtiği yalanını herkese yaymışlardır. Edirne'ye vardıklarında bütün ordunun huzurunda Tornikes, imparatora özgü erguvan renkli

⁴⁷ Konstantinos'un Helena ve Euprepia adında iki kız kardeşi vardı. Konstantinos, daha çok Helena'yı önemsemiş, Euprepia'ya karşı iyi davranmamış ve çoğu zaman onu azarlamıştır. Bk. Mikhael Psellos, *age.*, s. 143.

kıyafetler giymiş ve imparator ilan edilmiştir (Attaleiates 2008: 38-39; Norwich 2013: 247; Psellos 2014: 145; Zonaras 2008: 84). İmparator olduktan sonra ordusunu hazırlayarak Konstantinopolis'e doğru yola çıkmış ve 25 Eylül 1047 yılında Konstantinopolis surları önünde Blakhernai sarayının karşısında bir yere ordusunu kurarak kuşatmaya hazırlanmıştır.⁴⁸ Bu sırada askeri idareden nefret eden sivil idare silahlı kuvvetlerin gücünü azalttığı için ordunun gücü zayıftır. Sarayda sadece bir grup paralı asker bulunmaktadır. Doğu ordusu ise Gürcistan'da yerel barbar kabilelerinin çıkardıkları isyanı bastırmak için uğraşmaktadır. Bu durumda IX. Konstantinos'un, şehrin surlarını tamir ettirerek üzerlerine taş atan mancınıklar yerleştirmekten başka çaresi yoktur. IX. Konstantinos hemen surların yenilenmesi emrini vermiştir surlar tamir edildiği sırada imparatorun hastalığı artmış, ayakları şişmiş ve hareket edemez hale gelmiştir.⁴⁹ Bunun üzerine IX. Konstantinos'un öldüğüne dair söylentiler çıkmış ve IX. Konstantinos bu söylentilerin yalan olduğunu göstermek için uzaktan da olsa kendini halka göstermiştir (Norwich 2013: 248; Psellos 2014: 147; Zonaras 2008: 84). Daha sonra iki imparatoriçe ile birlikte Blakhernai sarayının odalarından birine yerleşmiş ve düşmanlarını görebileceği yüksek bir yere oturmuştur. IX. Konstantinos'u gören düşmanları müzikler eşliğinde ona hakaretler yağdırmaya başlamış bunu gören halkın bir kısmı surlardan çıkarak onları taşlarla ve oklarla durdurmuştur. Düşman ordusu da ok ve mızraklarla karşılık vermiş ve onları öldürmüştür. Üstelik içlerinden biri imparatoru hedef alarak bir ok fırlatmış ancak atılan ok imparatoru teğet geçmiştir (Attaleiates 2008: 39; Norwich 2013: 248; Psellos 2014: 148-149; Zonaras 2008: 85). Bu sırada IX. Konstantinos'un etrafındakiler, kendisine durumun kötüye gittiğini bu yüzden çözüm olarak surun dışına bir hendek kazılması teklifinde bulunmuş ve bunun için çalışmalara başlamıştır. Gece boyunca hendek kazılmış sabaha karşı ordu hendek içinde savaşa hazır hale getirilmiştir. Düşman ordusu bu esnada savaş makinelerini düzene sokup şehri kuşatmış ve surların önüne gelmiştir. Ancak ordunun güçsüz olmasından dolayı

⁴⁸ Tornikes seçili şövalyeleri ve güçlü birlikleri ile beraber, beyaz bir at üstünde, ordusunun ortasında durmaktadır. Etrafını silahlı askerler sarmakta, ordunun geri kalan kısmı ise her iki tarafta kumandanları ile birlikte savaşa hazır halde beklemektedirler. Bk. Mikhael Psellos, *age.*, s. 148.

⁴⁹IX. Konstantinos imparator olduğu yıl hastalanmıştır. İlk önce ayaklarında ve eklemlerinde daha sonra ellerinde iltihaplar birikmiştir. Sonraları bu iltihaplar, kaslarına ve sırtındaki kemiklere kadar yayılmıştır. İltihaplanma ilk önce ayaklarında biriktiğinde yürüyemez hale gelen Konstantinos etrafındakilerden yardım almaya başlamıştır. Hastalığı bütün vücuduna yayılınca eklemlerinin şekli bozulmuş, kollarını ve bacaklarını dengeli hareket ettirememiş ve sinirli bir kişiliği oluşmuştur. Bu hastalığa Gut/Damla hastalığı denilmektedir. Bk. Mikhael Psellos, *age.*, s. 155-156.

hendek de yeterli olamamıştır. Düşman ordusu saldırıya geçerek hendeği yerle bir etmiş ve birliklerin çoğunu öldürmüştür. Sağ kalan askerler de korkudan kaçmış ve böylelikle şehrin kapıları düşmana açılmıştır. Fakat Tornikes şehre girmek yerine imparator olarak şehre çağrılmayı beklemiştir. Çünkü saraya bir imparatora yakışır şekilde meşaleler eşliğinde ve törenle girmeyi istemektedir. Bu isteğinin gerçekleşmesi için şehre girişini ertesi güne bırakmıştır. Şehrin artık kendisine ait olduğu düşüncesiyle askerlerine kan dökmelerini ve şehri yağmalamayı bırakmalarını emretmiştir. Bunun üzerine Konstantinos hemen atağa geçmiş halkını hoşnut etmeye çalışarak geçmişte sergiledikleri sadakatleri karşısında minnettarlığını sunmuştur. Gelecekte de aynı şekilde sadık olmalarını istemiş ve bunun karşılığında vaatlerde bulunmuştur. Ertesi gün sabah Tornikes ordusu ve esirlerle beraber surların önüne gelmiştir (Attaleiates 2008: 40; Psellos 2014: 149-150). Psellos bu sahneyi şöyle anlatır:

Esirleri surların önüne dizdirdi. Ne söylemeleri gerektiğini önceden tembihlemiştir. İmparatora bir şey söylemediler, halka hitap ettiler. Kendi soylarından olanları hor görmemeleri ve onların paramparça edilmelerine göz yummamaları için halka yalvardılar. Şimdiye kadar dünyada böyle bir hükümdarın görülmediğini ve onu küçümseyerek kadere karşı gelmemeleri konusunda uyardılar. Leon Tornikes, esirleri yok edebilirdi fakat yapmadı, onların hayatını bağışladı. Sonra imparatorun işlediği suçları anlatmaya başladılar... (2014: 151).

Bu anlatılanların karşısında halk yinede IX. Konstantinos'un tarafını tutmuş ve surlardan mancınıkla taşlar fırlatmaya başlamıştır. İçlerinden birisi Tornikes'i hedef alarak büyük bir taş fırlatmış fakat onu vuramamıştır. Bunu gören Tornikes ve ordusu savaş alanından kaçmış ve birkaç gün daha karargâhlarını kurdukları alanda beklemişlerdir. Tornikes bekleyişe geçmekle hata ettiğini ve yenilgiye uğradığını anlamıştır. Burada yaşadığı talihsizliklerden sonra fethedilmesi daha kolay olan Trakya'ya (*Rhaidestos*) saldırıya geçmiştir (Attaleiates 2008: 42; Zonaras 2008: 85). Buradaki kaleleri iki ay boyunca kuşatmış fakat alamamıştır. Bu sırada Konstantinos'un çağırtmış olduğu Doğu ordusu şehre varmış ve aldığı emirle Tornikes'i yakalamak için harekete geçmiştir. Diğer yandan Konstantinos'un anlaşma yaptığı Bulgarlar da Tornikes'e saldırmıştır. Doğu ordusu düşman ordusuna Tornikes'in tarafını bırakıp imparatorun yanına geçecek olanların canlarının bağışlanacağı ve güvenliklerinin sağlanacağı çağrısında bulunmuştur. Bu çağrı

üzerine Tornikes'in askerleri onu terk ederek imparator ordusuna katılmıştır. Tornikes ise onu tek bırakmayan silah arkadaşı Ioannes Vatzes (Batatzes) ile beraber Kuleli'de (*Boulgarophyton*) bir kiliseye sığınmıştır. Ancak imparatorun ordusu onları yakalayıp Konstantinos'un huzuruna getirmiştir. Konstantinos onların kör edilmesi emrini vererek isyanı tamamen bastırmıştır (24 Aralık 1047) (Attaleiates 2008: 43; Zonaras 2008: 85-86).

Bastırılan isyanın ardından Bizans sınırlarında yeni bir savaş ortaya çıkmıştır. Doğuda Arapların yerini Selçuklu Türkleri, kuzeyde Bulgar ve Rusların yerini Peçenekler (İskitler), Kumanlar ve Uzlar almıştır. 1046/1047 yılında Peçenekler, Tuna nehrini geçerek kısa sürede Rumların ülkesine (Bulgaristan ve Makedonya sınırları) yerleşerek orada sorun çıkarmaya başlamışlardır. Bunun haberini alan imparator Peçenek halkının ileri gelenleri ile görüşme talep etmiştir. Amacı savaş çıkmasını önlemektir. İlk başta Peçenek halkı sorun çıkarmadan yaşamayı kabul etmiştir fakat daha sonra akınlarını genişleterek her yeri talan etmeye başlamış, ülke sınırlarına kadar ilerlemişlerdir. IX. Konstantinos Peçeneklerin onlara oyun oynadığı anlamış ve ordusunu hazırlayarak Peçeneklere saldırı düzenlemiştir. Rum ordusu ile beraber Peçeneklere karşı savaştan imparatorun ordusu başarılı olamayacağını anlamış ve savaştan çekilmek zorunda kalmıştır. Bir süre daha Peçeneklerle savaştan Rum ordusu yenilgiye uğramıştır. Böylelikle başarı elde eden Peçenekler birçok kez daha Rumlara saldırmış ve ülkeyi talan etmiştir. Bu duruma öfkelenen imparator düşmanların akınlarını önlemek için çareler araştırmaya başlamıştır. İlk önce askerleri kalelere yerleştirerek onları kale muhafızları yapmış daha sonra onların düşman ordularını gözlemelerini istemiştir. Peçeneklerin akın ettiğini gören muhafız askerler hemen atağa geçerek onların geri çekilmesini sağlamıştır. Bu durumda Rumlarda bir süreliğine de olsa bu akınlardan kurtulmuştur. Daha sonra Peçenekler, Lüleburgaz ve Edirne'ye akınlar düzenlemişler ancak Rum ordusu tarafından püskürtülmüşlerdir (Attaleiates 2008: 48; Norwich 2013: 249; Vasiliev 1043: 411). Hükümdar bu başarılarından cesaret alarak bütün orduyu Doğu birliklerini de ekleyerek düşmanların akın ettiği yerlere göndermiş ancak yenilgiye uğramıştır. İmparator Peçeneklere karşı daha fazla direnemeyeceğini anlamış ve onlarla ateşkes yapmak istemiştir. Sonuç olarak Peçenek halkının ileri gelenlerine değerli araziler ve yüksek unvanlar verilerek barış sağlanmıştır (Attaleiates 2008: 49; Norwich 2013:

250; Vasiliev 1943: 411). Aynı sıralarda Selçuklular bu durumdan faydalanarak Iberia (Gürcistan) ile sınır olan doğu bölgelerine akınlar düzenlemeye başlamışlardır (Attaleiates 2008: 55; Zonaras 2008: 91). Bunun üzerine imparator Liparites adında birinin başında bulunduğu bir ordu toplamış ve Selçuklulara karşı savaşa hazırlamıştır. Bizans ordusu, 17 Eylül 1048 yılında Kapetrum (Hasankale) kalesinin önünde İbrahim Yinal ve Kutalmış'ın komutasında Selçuklu ordusu ile savaşmıştır. Uzun bir mücadele sonunda Bizans yenilmiş ve Liparites esir alınmıştır. Esir alınan Liparites Selçuklu hükümdarı olan Tuğrul Bey'in yanına götürülmüştür. Bu haberi alan IX. Konstantinos, Liparites'i kurtarmak ve barış sağlamak için elçiler ile beraber Tuğrul Bey'e kıymetli hediyeler göndermiştir. Bunların karşılığında Tuğrul Bey, Liparites'i serbest bırakmıştır ancak tam anlamı ile bir barış sağlanamamıştır (Attaleiates 2008: 56; Zonaras 2008: 91).

Meydana gelen tüm siyasi ve askeri olayların yanı sıra, IX. Konstantinos'un imparatorluğunun son yıllarına doğru gerçekleşen önemli bir dini olay ise Doğu ve Batı kiliselerinin resmen birbirinden ayrılmasıdır (1054). Her iki taraf Hıristiyan olmasına rağmen Bizanslıların ve Batılıların fikirleri birbirinden tamamen farklıdır. Bizans imparatorları ilk zamanlar kendi kiliselerine karşı Roma (Batı) kiliselerinin fikirlerini desteklemişlerdir. Ancak *Filioque* (Oğul) sorunu farklı boyutlara ulaşmıştır. Yani *Baba-Oğul ve Kutsal Ruh Üçlemesi*'ni oluşturanlar arasında anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Batı kilisesi *Oğul* ifadesinin Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olduğunu savunurken Doğu kilisesi bu duruma karşı çıkmıştır. Ayrıca son yüzyıllarda yapılan törenlerde de fikir ayrılıkları yaşanmaya başlamış ve bu durumu çözmek için papa Photios yenilikler getirmiştir. Ancak 1043 yılında Konstantinopolis patriği olan Mikhael Kerularios⁵⁰ zamanında bu sorunlar tekrar ortaya çıkmıştır (Gregory 2016: 283; Norwich 2013: 250; Ostrogorsky 2015: 310). Bunun nedeni birincisi Güney İtalya'da Normanların güçlenmesi, ikincisi Batılılara güvenmemesidir. Normanların papalık onayı ile Güney İtalya'daki Bizans kiliselerinde Batı geleneklerini uyguladığı haberini alınca Konstantinopolis'te

⁵⁰ Elde edilen bilgilere göre, sert ve dar görüşlü olan Mikhael Kerularios, IV. Mikhael'e karşı yapılan bir komploya karışmış ve bu sebepten sürgün edilmiştir. Sürgünde keşiş kıyafeti ile gezdiğinden dolayı IX. Konstantinos döneminde patrikliğe atanmıştır. Bk. Georg Ostrogorsky, *age.*, s. 311.

bulunan Batılıların da kendi geleneklerini uygulamalarını istemektedir.⁵¹ Buna karşı çıkmaları üzerine, Mikhael Kerularios Ohri'nin başpiskoposu Leon'a bir mektup yazdırmış, mektupta Batı kilisesi geleneklerini karalamıştır. O sırada görevde olan Papa IX. Leon, Kerularios ve Ohri'li Leon'a cevap yazmış ancak göndermeden ikinci bir mektubu almıştır. İkinci mektupta uzlaşmaya yönelik şeyler yazmaktadır. Bunun üzerine papalıktan bir heyet Kardinal Humbert önderliğinde Konstantinopolis'e gönderilmiştir. Papalık elçileri, 16 Temmuz 1054'te Ayasofya'ya gelerek Kerularios ve ona yandaşlık eden adamlarını aforoz edecek bir belge bırakmış ve iki gün sonra Konstantinopolis'den ayrılmıştır. Kerularios, hemen imparatoru kendi tarafına çekerek bir konsil toplanmasını sağlamıştır. Konsilde Batı'daki uygulamaları suçlayan bildirimler yayınlanmış ve papalık elçileri aforoz edilmiştir. Böylelikle 1054 yılında gerçekleşen Doğu ve Batı kiliselerinin ayrılması pek çok bölünmeye ve sorunların çıkmasına neden olmuştur (Gregory 2016: 285; Norwich 2013: 251-252; Vasiliev 1943: 429).

Dönemine damgasını vuran bu olaydan sonra IX. Konstantinos'un hayatına bakılırsa, hastalığı iyice artan IX. Konstantinos artık gece uyurken odasının kapılarını açık bırakmaya başlamıştır. Bunu sebebi durumu kötüleştiğinde müdahale edilmesidir. Saraydakiler ise bu durumda hayatının tehlikeye girebileceğini birçok kez söylemiştir fakat IX. Konstantinos dikkate almamıştır. Çünkü ona göre onu imparatorluğa getiren Tanrı'dır ve Tanrı tarafından korunduğuna inanmaktadır. Ancak bu tutumu onun hayatını tehlikeye atmıştır. Senato üyelerinden birisi imparator uyurken ona komplo düzenlemiş fakat gerçekleştirilmeden yakalanmış, ağır işkencelere maruz kalmıştır. Bunun üzerine imparator bir süre güvenliği için tedbirler almıştır (Psellos 2014: 158-159). IX. Konstantinos eğlenceyi seven biri olduğu için o sıralarda Romanos Boilas adında biriyle tanışmıştır. Dilindeki aksaklıklar nedeniyle düzgün konuşamayan, konuştuğu zaman kelimeleri yuvarlayan bu adam imparatorun dikkatini çekmiştir. Konuşmaları imparatorun hoşuna giden bu adam kısa sürede onun palyaçosu olmuştur. İmparator gittiği her yere onu da yanında götürmeye başlamış ve sürekli onunla vakit geçirir hale gelmiştir. Bu adam imparatorun palyaçosu olmakla kalmayıp bir yolunu bularak iki imparatoriçenin de

⁵¹ Bizans kilisesinde kutsal akşam yemeğinde mayalı ekmeğe, Roma kiliselerinde mayasız ekmeğe kullanılması geleneği. Bk. Georg Ostrogorsky, *age.*, 312.

gönlünü kazanmış ve harem dairesine (*Gynaikonitis*) girmeyi başarmıştır (Psellos 2014: 160-161). O sıralarda iyice yaşlanan Zoeiştahını kaybetmiş ve giderek zayıflamıştır. Ölümünün yaklaştığını anlayan Zoe son anlarını mahkûmları serbest bıraktırap onların borçlarının affedilmesini sağlamakla ve devletin hazinesini harcamakla geçirmiştir. Hastalığı iyice artan Zoe 1050 yılında vefat etmiştir (Psellos 2014: 167-168). Bir süre sorun çıkarmadan sarayda palyaçoluk yapan bu adam Zoe'nin ölümünden sonra sıkıntılara sebep olacak suçlar işlemeye başlamıştır. İmparatorun metresi, aynı zamanda rehine olan Alan prensesine⁵² âşık olmuş ve imparatora komplo kurmuştur. Bir gece onu uykusunda öldürmeye karar veren Romanos Boilas planlarını gerçekleştiremeden yakalanmıştır (Psellos 2014: 162-163). IX. Konstantinos kurtulduğu için sevineceği yerde yakın dostu olan bu adama iftira atıldı düşüncesi ile çok sinirlenmiştir. Onu cezalandırmak yerine affetmiş ve onun için kutlamalar yapmış ancak, imparatoriçe Theodora ve kız kardeşi Euprepia'nın bu davranışından dolayı onu kınamalarına dayanamayarak Boilas'ı sürgüne göndermiştir. Aradan çok zaman geçmeden Boilas'ı geri çağırılmış ve yüksek mevkilere getirtmiştir (Psellos 2014: 163-164).

Yukarıda da bahsedildiği gibi IX. Konstantinos, daha Zoe ölmeden Alan prensesi Maria'ya âşık olmuştur. O zamanlar gizli saklı bir ilişki yaşamaya başlamışlardır. Psellos'a göre bu kız:

İmparatorluğa sadakat yeminini tekrarlayan bir kralın kızı idi krallığın pek önemi yoktu. Pek güzel değildi ve az talibi olmuştu. Yalnızca iki özellik onu öne çıkarıyordu; cildinin beyazlığı ve güzel olan gözlerinin parlaklığı... (2014: 165).

Zoe öldükten sonra Maria ile olan ilişkisini açığa çıkarmış ve kendi odasına yakın bir odaya aldırıştır. Maria'yı imparatoriçe yapmak ve ona taç giydirmek istemekte ancak evlilik kurallarından dolayı yapamayacağını bilmektedir. Bu yüzden imparatoriçe kıyafetleri giymekten mahrum edilmiştir. Resmi olarak imparatoriçe olmasa da IX. Konstantinos'un emri ile saraydakiler ona *Sebaste* olarak hitap etmeye başlamıştır. Emrine muhafızlar verilmiş ve devlet hazinesi hizmetine sunulmuştur.

⁵² Kuzey Kafkasya'da yaşayan ve profesyonel savaşçı bir toplum olan Alanlar, 11. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun hizmetinde paralı asker olarak görev yapmıştır. 11. yüzyılda Gürcü Prensesi Maria sürekli "Alan"lı Maria olarak anılmıştır. Bk. Omeljan Pritsak, "Alans", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 51-52.

Fakat imparatorun ölümünden sonra Maria yeniden rehine sayılmıştır (Psellos 2014: 165-66).

Zevk ve sefaya düşkün olan IX. Konstantinos, gençliğinde herkesi hoşnut etmek için hazineyi düşünmeden harcarken ölmeden önce bir anda değişim göstermiştir. Önce zengin olan kişilerin varlıklarına çeşitli iftira ve bahanelerle el koydurmuştur. Daha sonra insanların bir kısmı para cezalarına, diğer bir kısmı da hapis cezalarına çarptırılmıştır (Attaleiates 2008: 61; Zonaras 2008: 97). Bu esnada hastalığı akciğerine kadar yayılmış ve yatağa düşmüştür. Öleceğini anlayan IX. Konstantinos, yerine bir halef bırakması gerektiğini düşünmüş ve bu konuyu hükümetin ileri gelenleri ile görüşmüştür. Hep birlikte IX. Konstantinos'un halefi olarak Bulgaristan yöneticisi Nikephoros'un imparator olmasına karar vermişlerdir. Ancak Theodora'nın bu durumdan haberi yoktur çünkü devlet işlerini IX. Konstantinos'a bırakarak inzivaya çekilmiştir. IX. Konstantinos'un yerine bir halef atayacağını öğrenen Theodora saraya gelerek bu duruma engel olmuştur. Artık iyileşme ümidi kalmayan IX. Konstantinos on iki yıl süren egemenlikten sonra 11 Ocak 1055'te ölmüş ve Sklerina'nın yanına, Mangana manastırına, gömülmüştür (Attaleiates 2008: 62; Zonaras 2008: 98).

3.3. Dönemin Sanatsal Faaliyetleri

Günümüze ulaşan belgeler doğrultusunda IX. Konstantinos Monomakhos'un, savaşlarla, isyanlarla ve yönetimle ilgilendiği kadar kültürel ve sanatsal faaliyetlerle de ilgilendiği görülmektedir. Bu faaliyetleri katalogda 3 başlıkta incelenmiştir; mimari, resim ve el sanatları.

Mimari: Sakız Adası (Chios) Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi, Mangana Aziz Georgios Kilisesi, Demre (Myra) Aziz Nikolaos Kilisesi ve Kudüs Kutsal Mezar Kilisesi.

Resim: Nea Moni Theotokos Kilisesi'nin Mozaikleri ve Ayasofya'da bulunan IX. Konstantinos ve Zoe Mozaïği.

El Sanatları: IX. Konstantinos Monomakhos Tacı.

4. KATALOG

4.1. Mimari

Katalog No: 1.Sakız Adası-Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi⁵³

Çizim: 1-4; Foto: 16-17

Yer: Nea Moni Manastırı, Sakız Adası'nda Provateion Dağı'nın yüksek noktasında yer alır (**Foto 16**).

Foto 16: Nea Moni Manastırı Genel Görünüm (<http://www.thetoc.gr>).

Tarihçe: Nea Moni'nin bulunduğu yerde, üç keşiş, Niketas, Ioannes ve Joseph, tarafından Bakire Meryem ikonu bulunmuştur. Bu keşişler, IX. Konstantinos Mytilene Adası'nda sürgüneyken bu manastırı kurmuştur (**Foto 17**). Ancak, manastır kompleksinde bulunan kilise ve mozaiklerin yapımına IX. Konstantinos'un hükümdarlığı sırasında başlanmış ve Theodora'nın hükümdarlığı sırasında tamamlanmıştır. IX. Konstantinos, Mytilene Adası'nda sürgüneyken bu üç keşiş IX. Konstantinos'un yanına gelerek ona bu sürgünün sona ereceğine ve imparator olacağına dair kehanetlerde bulunurlar. Eğer bu kehanetleri doğru çıkarsa bunun

⁵³Kilise manastırın kathedikonudur.

Kathedikon: Bir manastır kompleksinde bulunan ana kilise. Bk. Katherina M. Kiefer ve William Loeke, "kathedikon", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1116.

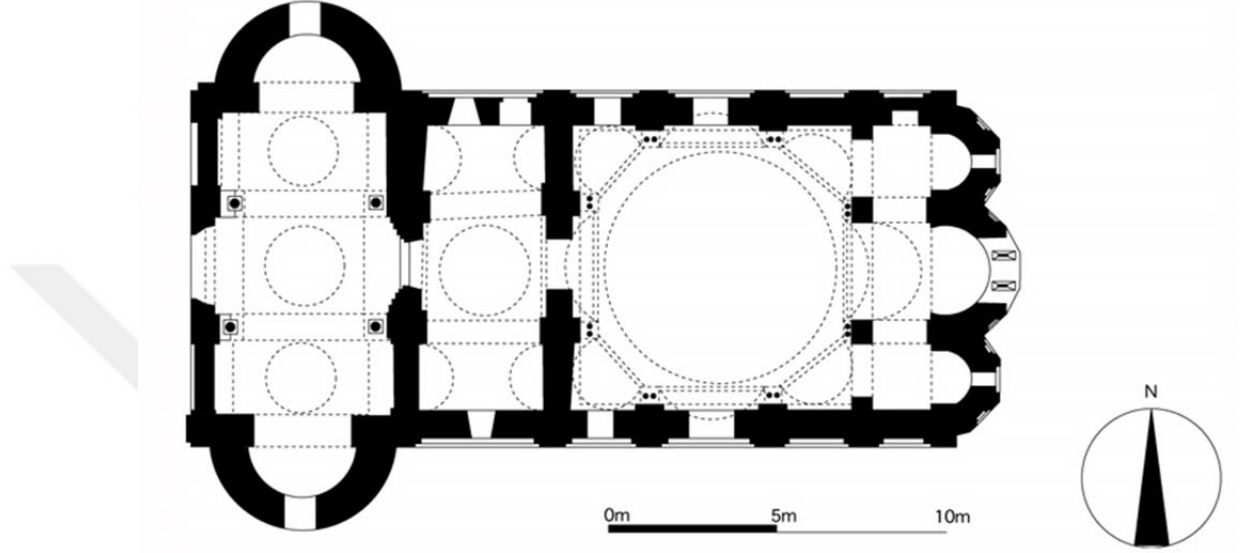
karşılığında Sakız Adası'ndaki manastıra bağış yapması için söz alırlar. Keşişlerin kehaneti gerçekleşir ve 1042 yılında IX. Konstantinos imparator olur. Bunun üzerine Niketas ve Ioannes IX. Konstantinos'a verdiği sözü hatırlatmak için Konstantinopolis'e gelirler. IX. Konstantinos söz verdiği kiliseyi yaptırır. Meryem'e ithaf edilen kilisenin kuruluşu ile ilgili IX. Konstantinos tarafından, 1048 yılında kamu fonlarından gelirler, mülklerin üretimi ve hatta doğrudan vergilendirmenin gelirlerini bağışlayan bir dizi *chrysobull*⁵⁴ yayınlanmıştır. Temmuz 1049 tarihinde de keşişlere kiliselerini kutsaması için bir piskopos seçme hakkı vermiştir (Maguire 1992: 207; Mango 2006: 181; Mouriki 1985: 21-22; Voyadjis 2009: 229). Yayınlanan *chrysobull*'a göre kilise 1042-1049 yılları arasına tarihlenmekte ve o yıllar arasında kilise olarak kullanılmasına izin verildiği bilinmektedir. Öte yandan 1049 yılında yayınlanan bir *chrysobull*, kilisenin mozaik dekorasyonunun bu tarihten sonra ve IX. Konstantinos'un ölümünden (1055) önce yapıldığını göstermektedir (Maguire 1992: 207; Mouriki 1985: 29).

Foto 17: Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi. Güneydoğudan Görünüm
(<http://theatron.byzantium.ru>).

⁵⁴ Altında imparatorun mührünü taşıyan, imparatorun kararlarını içeren belgeler. Bk. Nicolas Oikonomides, "Chrysobull", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 451-52.

Plan ve Mimari Özellikleri: IX. Konstantinos, kilisenin Konstantinopolis'teki kiliselerin planlarına göre yapılmasını istemiştir. Kilisenin zemin planı ve bölümleri 11. yüzyılda Bizans döneminin kilise mimarisine hâkim olan mimari üslubunun ilkelerine uygun olarak şekillendirilmiştir (**Çizim 1**) (Mouriki 1985: 29-30).

Çizim 1: Nea Moni Manastırı, Theotokos Kilisesi, Plan (Ousterhout 1992: 49)

1921-22 yıllarında Fransız kuvvetlerinin İstanbul'u işgali sırasında E. Mamboury ve R. Demangel tarafından gerçekleştirilen kazılar sonucunda kaydedilen arkeolojik çalışmalar doğrultusunda, mozaik dekorasyonu bakımından IX. Konstantinos'un imparatorluğunun ilk yıllarında Mangana sarayında yaptırdığı Aziz Georgios kilisesine benzediği tespit edilmiştir (Maguire 1992: 207). Öte yandan plan şeması bakımından Hosios Lukas Katholikonu (1011-1022) ve Daphni Katholikonu (1080) ile benzerlik göstermektedir. Ousterhout'a göre, Nea Moni'deki yatay düzenlemeler çağdaş Arap mimarisinde yer almaktadır. 10. yüzyıldan kalan El-Hâkim camisinin kible duvarında bulunan üç kubbede, kare zeminden sekizgen planla kubbeye geçiş sağlanmaktadır. Nea Moni kilisesinin inşasında çalışan mimarların Arap mimarisinin özelliklerini bildiklerini ileri sürmektedir. Bu dönemde Bizanslılar ile Araplar arasında çok sayıda elçinin görev yaptığını ve iki toplum arasındaki bu ilişkinin mimariye de yansıdığını belirtmektedir (1992: 57-58). Öte

yandan IX. Konstantinos bu dönemde Kudüs'teki Kutsal Mezar kilisesini onartmış, onarımda Konstantinopolis'ten gelen ustalar ile Arap ustaları yer almıştır. Ousterhout, Konstantinopolis'ten gelen ustaların beraber çalışmalarından dolayı Arap mimarisinden etkilendiklerini ve bunu Nea Moni kilisesinin tasarımına yansıttığını ileri sürer. Ayrıca Nea Moni kilisesinde Anastasis⁵⁵ sahnesinde yer alan Süleyman figürünün IX. Konstantinos'a benzer şekilde tasvir edilmesiyle Kutsal Mezar Kilisesi arasında bağlantı kurulabilir. IX. Konstantinos'un, Nea Moni'nin kurucusu olarak ve Kutsal Mezar kilisesini yeniden inşa ettirerek, Kudüs tapınağını inşa ettiren Süleyman ile kendisini ilişkilendirdiği görülmektedir (Ousterhout 1992: 59).

IX. Konstantinos'un baniliğini üstlendiği bu kilise sekiz destekli ada tipi planına sahiptir.⁵⁶ Kilisenin naosu kare planlı ve 8.40 m ölçülere sahiptir. Üç bölmeli bir dış narteksten iç nartekse, iç narteksten de naosa giriş yapılmaktadır. Doğusunda içerden at nalı şeklinde, dışarıdan beş cepheli bir ana apsis ve üç cepheli yan apsis bulunmaktadır. Merkezinde üç pencere açıklığı bulunan ana apsis, nişlerle çevrelenmiştir. Naosun tamamı, köşelerde tromplarla, kenarlarda yarım daire kubbelerle örtülü, yüzeysel nişlerle oluşturulan sekizgen taban üzerine oturan 15.62 m çapında bir kubbe ile örtülmüştür. Kilisenin kubbesinin orijinal hali günümüze ulaşmamış, 1881 yılında yıkılmış ve eskisinden daha büyük bir şekilde yeniden inşa edilmiştir. Kilisenin dış kısımları kademeli pilaster ve kemerli ve üç cepheli apsisi ile Konstantinopolis'in çağdaş mimarisine uygun olarak detaylandırılmıştır (**Çizim 2-3**) (Erel 2001: 259; Mango 2006: 181; Ousterhout 1992: 49-50). Bouras'a göre, palmet ve kemerlerin uyumlu kompozisyonu, küçük sütun başlıklarındaki süslemeler ve yer mozaikleri de Demre Aziz Nikolaos Kilisesi ile benzerlik göstermektedir (Bouras 1982: 160, 162).

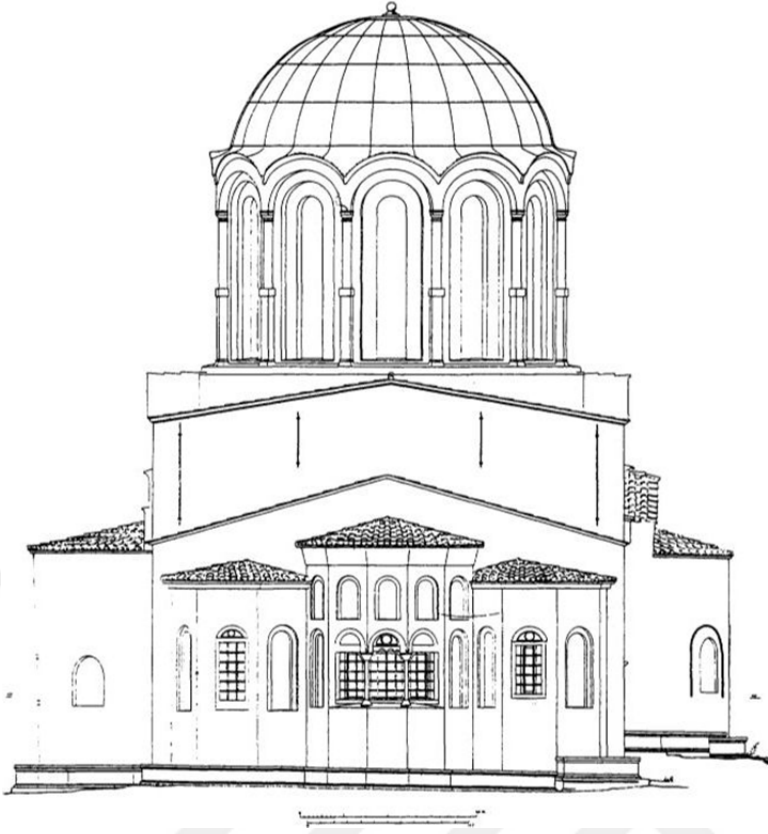
⁵⁵ İsa'nın cehenneme iniş sahnesi. Bazen de Âdem, Havva, Davud ve Süleyman figürlerinin yer aldığı sahneler olarak geçmektedir. Bk. Annemarie Weyl Carr, "Anastasis", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 88.

⁵⁶Yapıların planları zemin seviyesinden yaklaşık aynı şemayı yansıtmaktadır. Kare veya kareye yakın naos içinde sekiz destek sekizgen bir şema oluşturacak şekilde, doğu dışında duvara bitişik yer almaktadır. Naosun tamamı, köşede tromplar, kenarda kemerler ya da yarım yuvarlak kubbelerle örtülü, yüzeysel nişlerle oluşturulan sekizgen tabana oturan kubbe ile örtülüdür. 11. yüzyıl ilk yarısından itibaren görülen sekizgen planlı kiliselerin kökeni ve ortaya çıkış nedenleri konusunda araştırmacılara göre iki temel sebep ele alınmıştır. Birincisi, bu plan tipinin başka kültürlerden örnek alınarak, ikincisi ise Bizans Mimarisinin kendi gelişim süreci içinde oluşmasıdır. Bk. A. Ceren Erel, "Sekiz Destekli Ada Tipi Plan Şeması", *Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları Semineri I (Mimari ve Mimari Süsleme)*, Filiz Matbaacılık, Ankara 2001, s. 258-259.

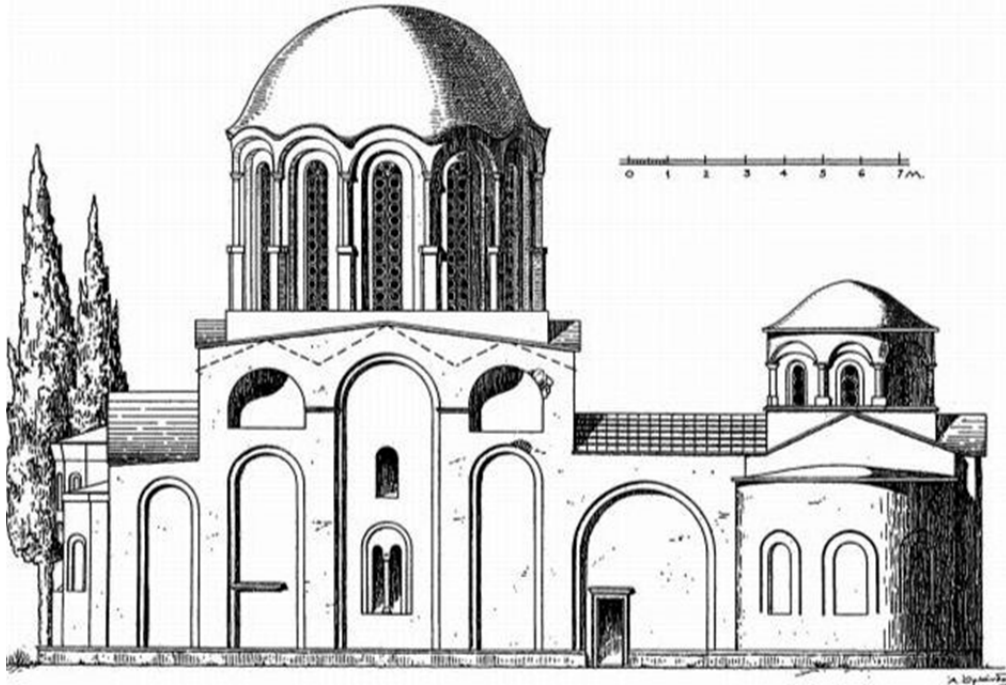
Diğer yandan bazı araştırmacılara göre; Nea Moni kilisesinin yapımında bazı sorunlar görülmektedir. Naosu örten kubbe kule gibi görünümüyle iç nartekse göre daha uzundur ve dıştan bakıldığında oldukça asimetrik görünmektedir. Muhtemelen daha sonradan eklenmiş olan dışnarteks, kubbenin dikeyliğini dengelemek için yapılmış olabilir. Ayrıca bema naosa göre alçak pozisyonda kalmakta ve naosun bemaya açılan noktasında bulunan tonozun alçak olması da apsisteki Meryem mozağinin görülmesini engellemektedir (**Çizim 4**) (Ousterhout 1992: 50; Ousterhout 2016: 113).

Sonuç olarak Sakız adasında birçok kez yinelenen Nea Moni'nin tasarımı, sonraları biraz değiştirilmiş olarak Kıbrıs'taki en erken örneği Khrysotomos Manastırı Katholikonu (1090) gibi birçok kilisede 12. yüzyıl ortalarına kadar uygulanmaya devam etmiştir (Mango 2006: 181).

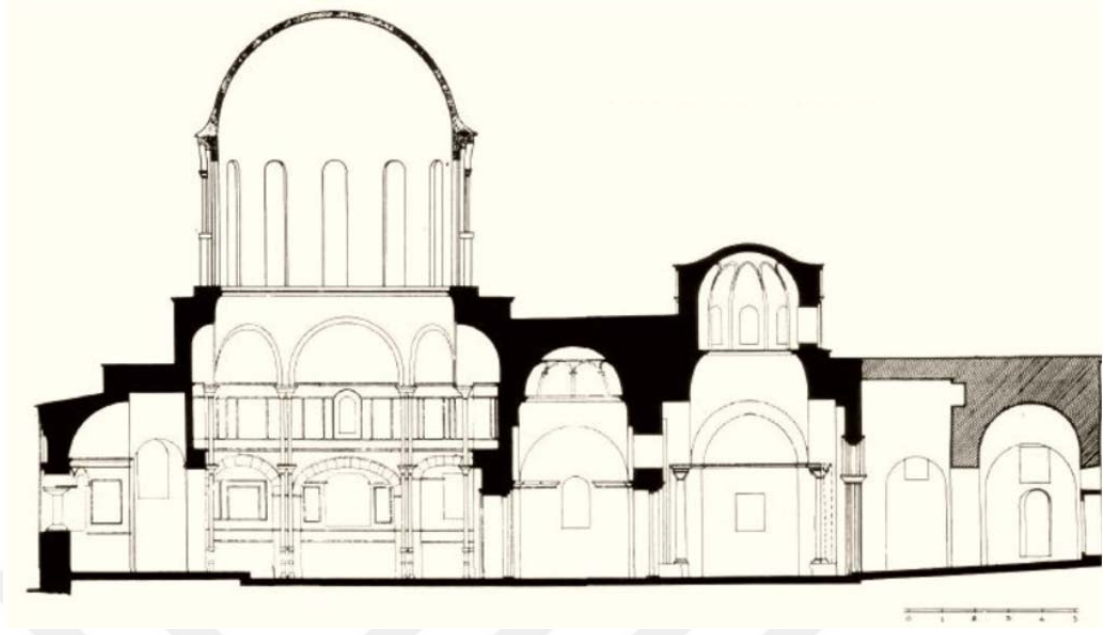
Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi 19. yüzyıla kadar iyi durumda varlığını sürdürmüştür. Ancak 1822 yılında çıkan yangın ve 1881 yılında meydana gelen depremden dolayı ciddi hasar görmüştür. Bunun sonucu olarak günümüze kadar birçok kez restore edilmiş ve UNESCO tarafından 1990 yılında Dünya Kültürel Mirası listesine alınmıştır.

Çizim 2: Nea Moni Theotokos Kilisesi, Doğu Cephesi (Ousterhout 1992: 50).

Çizim 3: Nea Moni Theotokos Kilisesi, Batı Cephesi (Ousterhout 1992: 51).

Çizim 4: Nea Moni Manastırı, Theotokos Kilisesi, izometrik çizim (Ousterhout 1992: 54).

Malzeme ve Teknik: Kilisenin yapımında kesme taş ve mermer kullanılmıştır. Ousterhout; kilisede kullanılan mermerlerin Konstantinopolis'ten getirildiğinin iddia edildiğini fakat naos duvarı ve kapı kasalarındaki mermerlerin büyük çoğunluğunun Sakız Adası kökenli olduğunu belirtmektedir (2016: 152). Ayrıca arkeolojik bulgular doğrultusunda kilisenin orijinal çatısının kurşunla kaplandığı bilinmektedir. Yeniden inşa edilen kubbe dışında, yapının çatısı pişmiş toprak kiremitle kaplanmıştır (Ousterhout 2016: 164).

Kaynakça: Bouras 1982: 13-54, 71, 139-180; Mouriki 1985: 21-30; Maguire 1992: 205-214; Ousterhout 1992: 48-60; Erel 2001: 259; Mango 2006: 181; Voyadjis 2009: 229; Ousterhout 2016: 113, 152, 164.

Katalog No: 2. Mangana Aziz Georgios Kilisesi

Çizim: 5; Foto: -

Yer: Konstantinopolis, Mangana Bölgesinde bulunan Aziz Georgios Kilisesi, günümüzde Ayasofya'nın doğusundaki askeri bir tesisin altındadır (Ousterhout 2016: 105).

Tarihçe: IX. Konstantinos'un kendi vakfi olarak yaptırdığı bu kilise 15. yüzyılda İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesine kadar parlak bir dönem geçirmiştir (Tezcan 1989: 78).

Plan ve Mimari Özellikleri: Bu yapıya dair en eski kaynak Mikhael Psellos'tur. Psellos'un verdiği bilgilere göre bu kilise üç defa yapılmıştır;

IX. Konstantinos'un aptalca yaptığı aşırılıklar listesindeki en kötü örnek, Aziz Georgios Kilisesi'nin inşasıdır. Buradaki eski, orijinal kiliseyi tamamen yıktırdı ve yerine yeni bir kilise yaptırdı. İlk önce mimar iyi plan yapmamıştı, hacmi ve boyutları pek geniş değildi; çünkü temellerin kapladığı saha orta karardı ve yüksekliği de dikkat çekmiyordu. Bununla beraber bir zaman sonra IX. Konstantinos, gelmiş geçmiş bütün binaları aşacak çapta bir bina yaptırmak hevesine kapıldı. İkinci evresinde Kilisenin alanı ve çevresi genişletildi, eski temeller yükseltilip kuvvetlendirildi veya yer yer derinleştirildi. Bu temellerin üzerine daha büyük ve süslü sütunlar kondu. Hersey daha sanatkârene bir stilde yapıldı, damda altın kaplama, zemin döşemesine ve duvar kaplamasına değerli taşlar kondu. Bu taşlarla, aynı renkte olanlar veya zıt renkte olanlar yan yana getirilerek çiçek desenleri yaratıldı. Ancak kilise henüz bitmemişti ki, bütün plan tekrar değiştirildi. İnşaat için yeni fikirler üretildi ve taşların simetrik yerleşimi bozuldu. Taşlar söküldü, duvarlar yıkıldı ve yerşey yerle bir edildi. Bunun sebebi, IX. Konstantinos'un istediği gibi görkemli bir yapı olmamasıdır. Onun isteği Ayasofya (Hagia Sophia) kilisesi gibi bir kilise yaptırmaktır. Üçüncü kez inşasına karar verilen kilise ortada olmak üzere bir daire çizilerek plan bu kez büyük çapta tasarlandı. Binanın içi baştanbaşa altın yıldızlarla süslendi. Her yeri altın ile kaplanan, ortasında büyük bir alan ve ondan çiçeklerle bezenmiş biraz daha küçük ikinci alana sahip olan kiliseye, kurnaları suyla dolu çeşmeler, bazıları asma, bazıları düzlüğe doğru meyilli bahçeler ve bir de süslü bir hamam ilave edildi. Kilisenin güzelliği öylesine göz kamaştırıcıydı ki, binanın gereğinden fazla büyüklüğünü fark etmek imzansızdı...(Psellos 2014: 175-176).

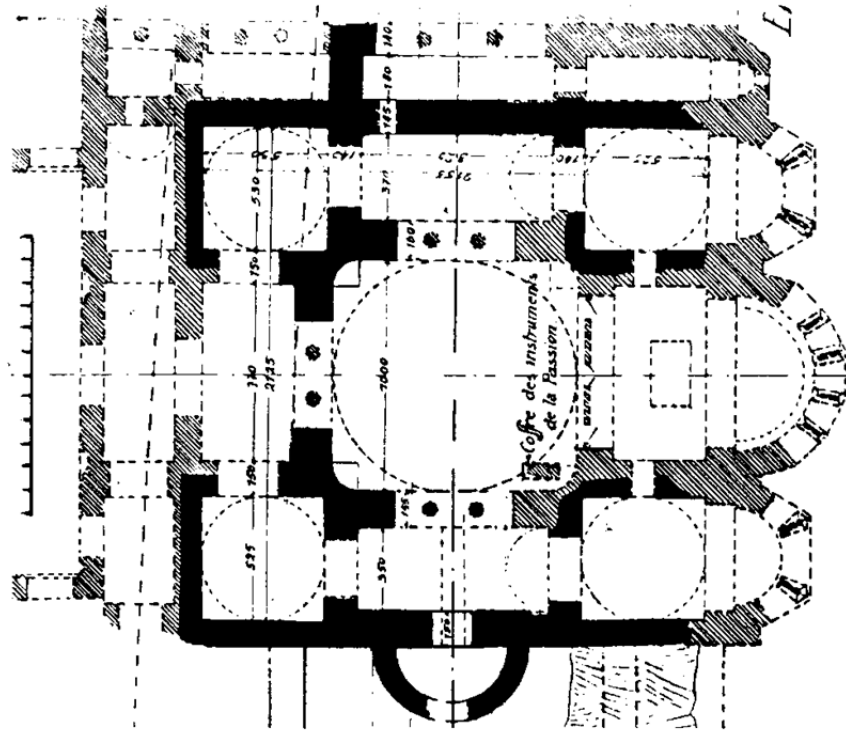
Ayasofya kilisesi ile rekabet edebilecek kadar büyük ve gösterişli bir kilise yaptırmak isteyen IX. Konstantinos, üçüncü kez inşa ettirdiği kilise ile hayaline kavuşmuştur (**Çizim 5**) (Psellos 2014: 176).

Paspates'e göre 1871 yılında demiryolu döşenirken manastır ortadan kaldırılmıştır (Müller-Wiener 2001: 138). 1921-22 yıllarında E. Mamboury ve R. Demangel tarafından kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Mango 2006: 185; Müller-Wiener 2001: 138; Tezcan 1989: 78). Mango bu arkeolojik verilere göre, kilisenin

döneminin standartlarına göre büyük olduğunu, önünde ve ortasında sekizgen bir çeşme olan bir avlu bulunduğunu ve naosun dört köşe mekânı olan kapalı Yunan haçı planına sahip olduğunu belirtmiştir (Mango 2006: 185).

IX. Konstantinos'tan sonra birçok imparatorun döneminde onarılan Aziz Georgios Kilisesi'nin son olarak VIII. Ioannes Paleiologos (1425-1448) ve karısı tarafından onarıldığı bilinmektedir (Tezcan 1989: 79). Bu sebeple kilisenin IX. Konstantinos dönemindeki hali hakkında Psellos'un verdiği bilgiler dışında detaylı bilgi bulunmamaktadır.

Sonuç olarak kaynaklar ve eski bir yayında kısaca tanıtılan bu yapıyı detaylı bir şekilde değerlendirmek için yetersizdir (Ötügen, Alpaslan, Acara 1999-2000: 227).

Çizim 5: İstanbul, Mangana Aziz Georgios Kilisesi, Plan (Maguire 1992: 209).

Malzeme ve Teknik: Kilisenin harap olması nedeniyle yapımında kullanılan malzemeler hakkında tam bir fikir edinmek mümkün değildir. Kaynaklar

doğrultusunda yapımında taş, duvarlarında gizli tuğla tekniği kullanılmıştır (Ousterhout 1989: 73).

Kaynakça: Mercati 1948: 36-47; Ousterhout 1989: 73; Tezcan 1989: 78-79; Ötüken, Alpaslan, Acara 1999-2000: 227; Müller-Wiener 2001: 138; Mango 2006: 185; Psellos 2014: 175-176.

Katalog No: 3. Demre (Myra) Aziz Nikolaos Kilisesi

Çizim: 6-7; **Foto:** 18

Yer: Aziz Nikolaos Kilisesi, Antalya İli, Demre İlçesi'nin merkezinde yer almaktadır.

Tarihçe: Aziz Nikolaos'un adı ile bütünleşen Myra, Bizans döneminde önemli bir idari ve dini merkez olmuştur. 4. yüzyılda Patara'da doğan Aziz Nikolaos, Myra'da başpiskoposluk yapmış, burada ölmüş ve buraya gömülmüştür. Martyrion'unun⁵⁷ Myra'da bulunması nedeniyle önemli ziyaret merkezi haline gelmiştir. Kilisede yapılan çalışmalar sonucunda 3 yapı dönemi tespit edilmiştir. Birinci yapı 529 depremi sonrası 6. yüzyılda yapılmış ancak bilinmeyen nedenlerden dolayı harap olmuştur, ikinci yapı 8. veya 9. yüzyıl, kubbeli bazilika plan tipinde yeniden inşa edilmiştir (Alpaslan 1998: 160; Ötüken 1998: 87). 8. yüzyıl ve sonrasında Arapların akınları, meydana gelen depremler ve sel felaketleri sebebiyle halk Myra'yı terk etmeye başlamıştır. 1034 yılında Arap donanmasının yaptığı akınlardan kilisenin tahrip edildiği ve 1043 yılı öncesi IV. Mikhael'in kardeşi, Ioannes Orfanotrofos'un kentin surlarını onarttığı ve kilise için bağışlarda bulunduğu bilinmektedir. Skylitzes'in 1050-1092 yılları arasında kapsayan Historia'sında, Ioannes Orfanotrofos'un, Aziz Nikolaos ile olan ilişkisi belgelenmiştir. Skylitzes, Ioannes sara hastalığına yakalandığı dönemde bu hastalığından şifa bulmasını şöyle aktarır; Ioannes rüyasında Aziz Nikolaos'u görmüş ve Aziz Nikolaos, onu tedavi olması için Myra'ya çağırmıştır. Ioannes bu rüya üzerine Myra'ya gelmiş, iyileştikten sonra kentin surlarını onartmış ve kiliseye kıymetli hediyeler

⁵⁷ İsa'nın hayatıyla ilişkili bir olayın yaşandığı yerde ve ya bir din şehidinin mezarı üzerine inşa edilen bir şapel. Bk. Mark J. Johnson, "Martyrion", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1308-9.

başılamıştır (Ötüken 1999: 176; Ötüken, Alpaslan, Acara 1999-2000: 222; Akyol, Kadioğlu 2010: 56).

Üçüncü yapı dönemi Myra'da bulunan bir taş kitabeye göre tarihlendirilir. Kitabede; 1 Eylül 1042 yılında IX. Konstantinos'un ve Zoe'nin bir yapıyı onarttıkları belirtilir. Araştırmacılara göre, kitabede bahsedilen yapı Aziz Nikolaos Kilisesi'dir (**Foto 18**) (Ötüken 1998: 86; Ötüken, Alpaslan, Acara 1999-2000: 223).

Foto 18: Demre, IX. Konstantinos ve Zoe Kitabesi (Ötüken, Alpaslan, Acara 1999-2000: 235).

Kilisenin tarihi hakkında elde edilen son verilere göre kilise 12. yüzyılda manastıra dönüşmüştür. 1071 Malazgirt Savaşı ile Türklerin egemenliği Akdeniz kıyılarında hissedilince Hıristiyan halkı Myra'dan uzaklaşmaya başlamıştır. Bu durumu fırsat bilen ve 1087 yılında İtalya'dan gelen tüccarlar, Aziz Nikolaos'un röliklerini Bari'ye kaçırmışlardır. Daha sonra 13. yüzyılda Antalya Türkler tarafından fethedilmiştir. Türklerin hâkimiyetine geçtikten sonra Demre'nin son piskoposu 14. yüzyılda görevden alınmış, 15. yüzyılda ise Demre'nin adı piskoposluk listesinden silinmiştir (Ötüken 1998: 86).

Hem dini hem de mimari açıdan Anadolu'da, Bizans Döneminin önemli yapılarından biri olan Myra Aziz Nikolaos Kilisesi'nde, 1989 yılında Antalya Arkeoloji Müzesi tarafından Prof. Dr. Yıldız Ötüken'in bilimsel danışmanlığında başlayan kazı çalışmaları, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı kararıyla 1992-2009

yılları arasında Prof. Dr. Yıldız Ötüken'in başkanlığında sürdürülmüştür. 2012 yılından itibaren ise kazı çalışmaları Prof. Dr. Sema Doğan tarafından yürütülmektedir.

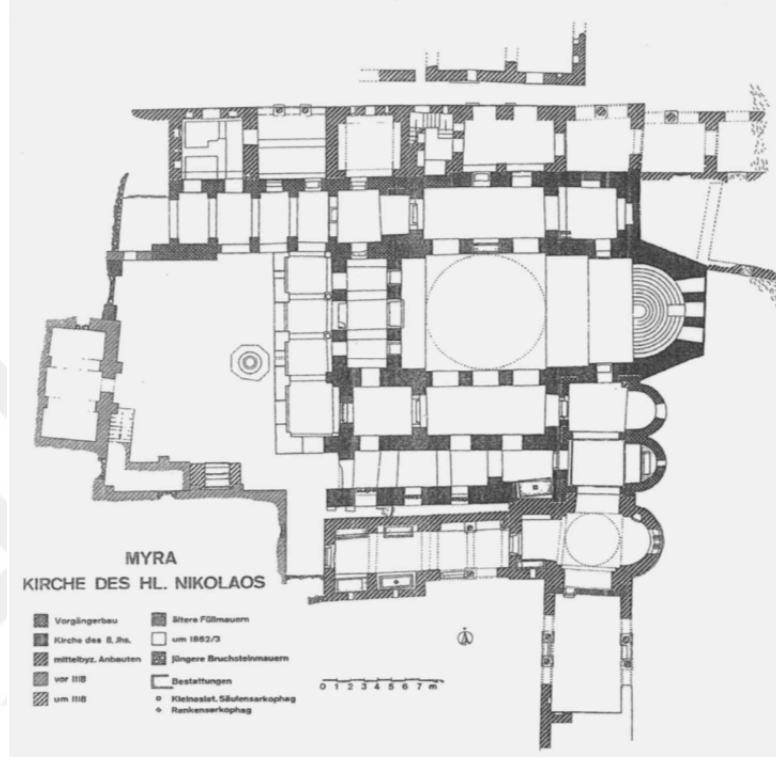
Plan ve Mimari Özellikleri: 6. yüzyıla tarihlenen birinci yapının ana apsis duvarının bir bölümü, 1. ve 2. Güneydoğu Şapellerin apsisleri ve batı duvarının, kuzey yan nefin batısında bulunan mekânların duvarlarının bu döneme ait olduğu bilinmektedir. Ayrıca kilisenin güneyindeki iki şapel ve kuzey yan nefin batısında bulunan narteks ve avlunun kuzeyinde birbirine kemerlerle açılan beş dikdörtgen planlı bölüm birinci yapı dönemine aittir. Birinci yapı, U. Peschlow tarafından malzeme tekniği ve yapı tipi özelliklerine göre 6. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Ancak birinci yapı döneminin plan tipi bilinmemektedir (Çorağan Karakaya 2010: 127; Doğan vd. 2014: 33; Ötüken 1998: 87).

İkinci yapı, birinci yapının bilinmeyen bir nedenle yıkılmasından sonra üç nefli kubbeli bazilika plan tipinde inşa edilmiştir. İkinci yapı döneminde orta nef, yan neflerden ikişer paye ile ayrılmakta, yapının doğusunda içten yarım daire, dıştan üç cepheli apsis ve dikdörtgen bema bölümü bulunmaktadır. Orta nef batıda üç kapı ile nartekse açılmaktadır. Narteks, birbirine doğu-batı doğrultusunda kemerlerle bağlanan tonozlu, üç dikdörtgen bölüme sahiptir. Kilisenin yan nefleri ile narteks üzerinde galeri katı bulunmaktadır (Çorağan Karakaya 2010: 127; Doğan vd. 2014: 33).

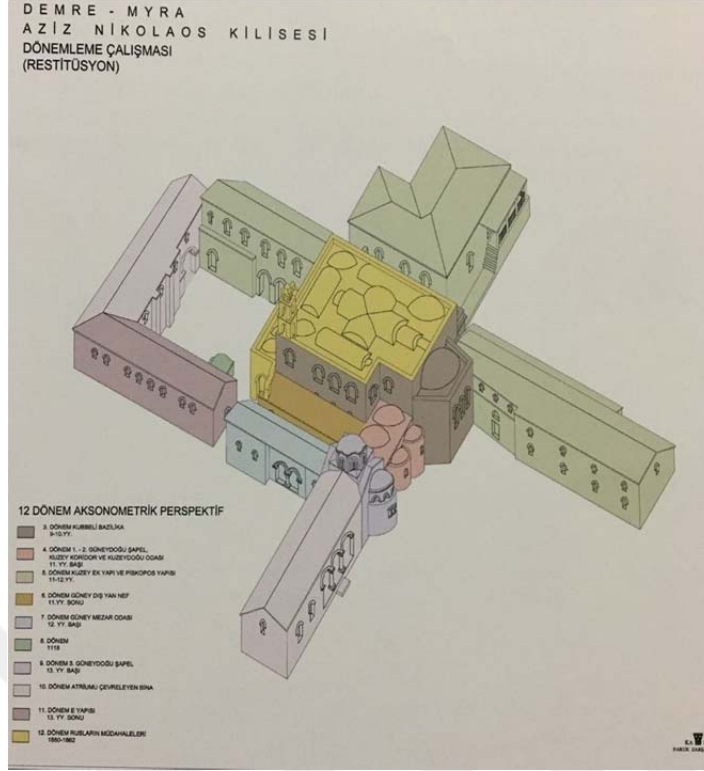
Üçüncü yapı döneminde kilisenin kuzeyindeki ek yapılar ve güneyindeki mezar mekânı ile bu mekânın doğusundaki 3. Güneydoğu Şapeli eklenmiştir. Ek yapılar, güney mezar odası, opus sectile⁵⁸ döşemeler ve freskolar, bulunan kitabeye göre 1042 yılına tarihlendirilmektedir (Çorağan Karakaya 2010: 127; Ötüken 1998: 86-87; Ötüken, Alpaslan, Acara 1999-2000: 223). Kaynaklar, Kilisenin kuzey ek yapısı, taş ve tuğladan örülmüş renkli duvarları, kademeli kemer ve nişleri, tuğladan yapılan cephe süslemeleri, dışa açık ve kapalı bölümleri, zengin mimari plastik öğeleri ile Anadolu'da geç Ortaçağ mimarisinin tek örneği olduğunu aktarmaktadır. 11. yüzyılın başkent etkilerini anımsatan bu kilise Aziz Georgios Kilisesi'nin batısını

⁵⁸ Duvarlara ve zemine uygulanan, geometrik biçimde kesilmiş küçük mermer ve ya taş parçalarının bir motif oluşturacak şekilde bir araya getirilmesidir. Bk. Ruth E. Kolarik, "Opus Sectile", (Ed. Alexander Kazhdan vd.), The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1529-30.

ve kuzeyini çevreleyen iki katlı ek yapı ile ve Enez'de bulunan Fatih camisinin dışnarteksi ile benzerlik göstermektedir. Ancak bu kilisenin 11. yüzyıla tarihlenen bölümlerinin karşılaştırılabileceği yapıların çoğu günümüze ulaşmamıştır (Çizim 6-7) (Ötüken 1998: 89; Ötüken, Alpaslan, Acara 1999-2000: 227).

Çizim 6: Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, Plan (Alpaslan 1998: 170).

Çizim 7: Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, Plan ve Aksonometrik Perspektif (Doğan vd. 2014: 51)

Malzeme ve Teknik: Birçok yapı evresi geçiren bu kilisenin 11. yüzyıla tarihlenen bölümlerinde taş ve tuğla, yer döşemelerinde opus sectile kullanılmıştır.

Kaynakça: Ötüken 1998: 86-102; Alpaslan 1998: 160; Ötüken 1999: 176; Ötüken, Alpaslan, Acara 1999-2000: 222-235; Akyol, Kadioğlu 2010: 56; Çorağan Karakaya 2010: 127; Çömezoğlu 2010: 136-137; Doğan vd. 2014: 33.

Katalog No: 4. Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesi

Çizim: 8-10; **Foto:**19-21

Yer: Kutsal Mezar Kilisesi, Kudüs'ün eski şehir duvarları içerisinde yer almaktadır.

Tarihçe: İlk olarak 4. yüzyılda Büyük Konstantinos tarafından inşa ettirilen bu yapı, 7. ve 10. yüzyıldaki hasar ve onarımların ardından, Halife el-Hekim'in emriyle 1009 yılında yıkılmıştır. Ardından 1042-1048 yılları arasında IX. Konstantinos tarafından yeniden inşa ettirilmiştir (Ousterhout 1989: 67). İsa'nın

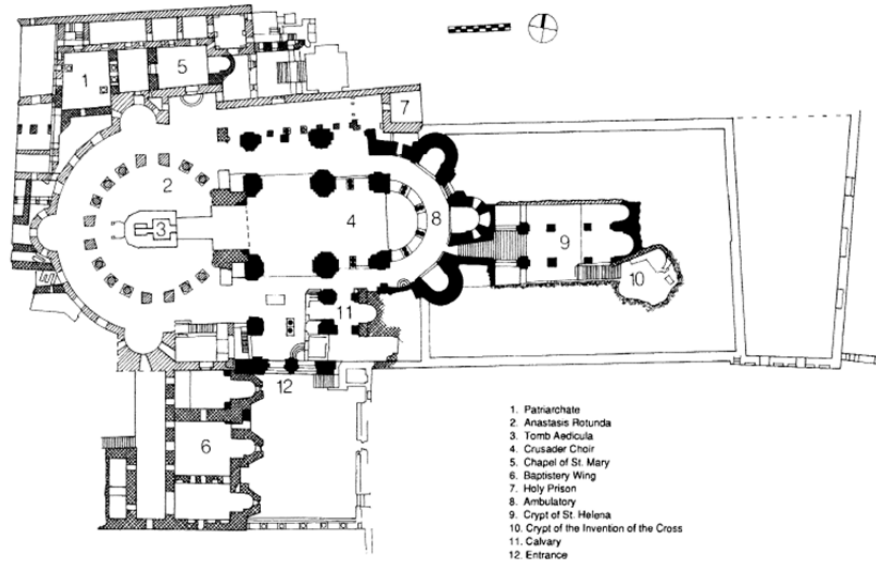
çarmıha gerildiği, gömüldüğü ve dirildiği yerleri işaret eden Ortaçağ'ın en önemli yapılarından biridir (**Foto 19**). Kilisenin konumu Hristiyan düşüncesinin merkezinde yer aldığı için dünyanın da merkezi olarak kabul görmüştür. Sayısız hac yolcuğu ve Haçlı seferlerinin ilham kaynağının nedeni budur. Kilise, 4. yüzyıldan beri sürekli kullanılmaktadır. Dahası, Kutsal Mezar Kilisesi'nin mimari tarihinin iyi bilinmemesinin ve Ortaçağ Mimarisi üzerindeki etkisinin doğru bir şekilde değerlendirilememesinin nedeni yapının devam etmekte olan dini önemidir (Ousterhout 1989: 66).

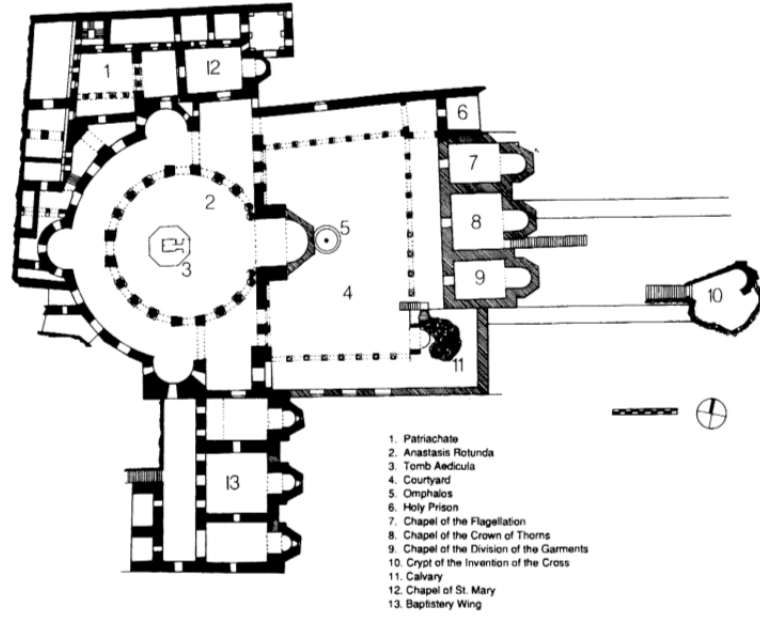
Foto 19: Kudüs, Kutsal Mezar Kilisesi, güneydoğudan görünümü.
(Ousterhout 1989: 67).

Plan ve Mimari Özellikleri: 4. yüzyılda inşa ettirilen bu yapı, arkeolojik açıdan az tanınmış olmasına rağmen ünlü olmaya devam etmektedir. Yapının geniş kompleksi, doğudaki ana caddeyle kompleksi birleştiren bir avlu, batıda apsisli beş nefli bir bazilika, güneydoğu köşesinde Calvary Kaya'sını (Rock of Calvary) içeren sütunlu bir avlu ile İsa'nın Mezarının bulunduğu Anastasis Rotondu ve patriklerin ikamet ettiği çok sayıda ek yapıyı içerir (**Çizim 8**) (Ousterhout 1989: 67). 1042-1048 yılları arasında sadece rotond ve sütunlu avlu yeniden inşa edilmiş ve avlunun doğu tarafına ve rotondun güney kanadına çok sayıda şapel eklenmiştir (**Çizim 9-10**). Son

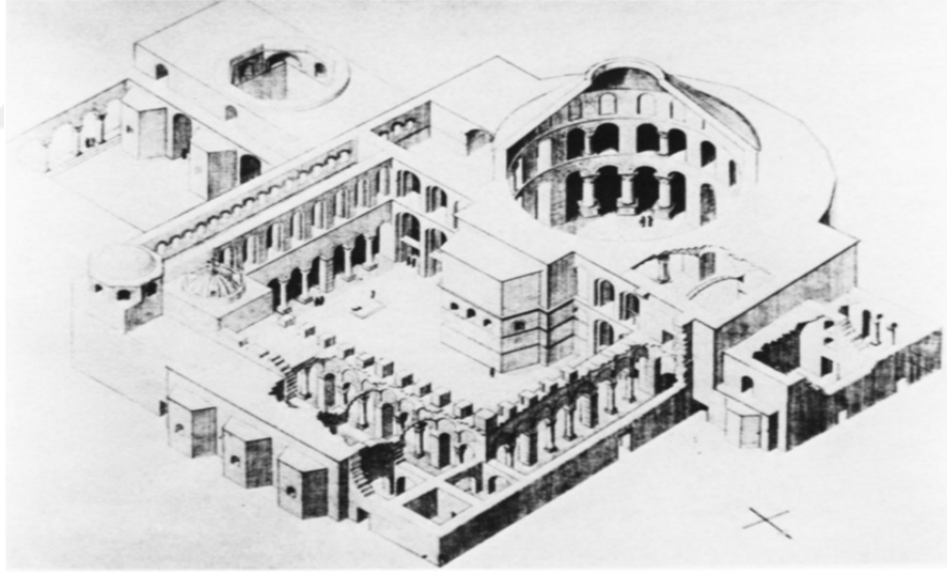
olarak, 1099'daki Birinci Haçlı Seferi'nin ardından, avlu ve şapellerin yerini kubbeli bir transept ve hazine dairesi almıştır. Ousterhout, bu yapı hakkında önemli arkeolojik kanıtların korunmasına rağmen, çoğunun halen yayınlanmadığını belirtmiştir. Batı Avrupa mimarisiyle ilişkili olarak, Kutsal Mezar Kilisesi, Filistin ile Batı arasında önemli bir temas dönemine karşılık gelmiştir. Hacılar ve Birinci Haçlı Seferleri katılımcıları tarafından görülen bu eser, 11. ve 12. yüzyılda inşa edilen, Bologna'daki Aziz Stefano ve İngiltere'nin Cambridge şehrindeki Kutsal Mezar Kilisesi gibi çok sayıda yapıya ilham kaynağı olmuştur. Yapı, aynı zamanda Bizans mimarlık tarihi açısından da önemlidir. IX. Konstantinos tarafından duvar ustaları Konstantinopolis'ten bu yapının inşası için gönderilmiştir. Kutsal Mezar Kilisesi'nin mimarisi, 11. yüzyılın ortalarında Bizans mimarisindeki gelişmeleri açıklığa kavuşturmaya yardımcı olmuştur (Ousterhout 1989: 68-69).

Çizim 8: Kudüs, Kutsal Mezar Kilisesi, Günümüzdeki Planı (Ousterhout 1989: 67).

Çizim 9: Kudüs. Kutsal Mezar Kilisesi, Yeniden inşa edilmiş 11. yüzyıl kompleksinin planı (Ousterhout 1989: 68).

Çizim 10: Kudüs. Kutsal Mezar Kilisesi, 11. yüzyıl rekonstrüksiyon görüntüsü. (Ousterhout 1989: 69)

4. yüzyıl yapısına oranla daha sade yapılan kilisenin doğu cephesine bir bema ve apsis eklenmiştir. Apsis sadece kazılardan çıkan verilerden bilinmektedir. Apsis kemerlerinin yanına daha ince çift sütunlar eklenmiştir. Rotundun galerisi de yeniden inşa edilmiş, mozaikler bu bölümün nişlerini süslemiştir. Sütunlu avlu 4. yüzyıl

planına göre yapılmış, aydınlatma muhtemelen apsisin pencerelerinden ve çatıdan sağlanmıştır. IX. Konstantinos dönemi yapısının bu kısmı 1808'de çıkan yangına kadar sağlam kalmıştır. Avluda, rotondun galeri seviyesine karşılık gelen kuzey ve güney tarafında yükseltilmiş şapeller bulunmaktadır (Ousterhout 1989: 70-71). Orijinal yapılaş amacı ve kime ithaf edildiği bilinmemekle beraber, Calvary Kayası'nın güneydoğu köşesinde üç şapel kalmıştır. Bunlardan biri Horn tarafından küçük bir Yunan manastırının parçası olan Melkizedek ve İbrahim'in şapeli olarak tanımlanmıştır. Bir diğeri bugün hazine dairesi olarak hizmet vermektedir fakat erişime kapalıdır. Rotondun kuzeyinde, Anastasis transeptinin 4. yüzyıl duvarları ile patrikhanenin arasına Meryem'e ithaf edilmiş bir şapel eklenmiştir (Ousterhout 1989: 71-72). Ousterhout, yapının 4.yüzyıl unsurlarının yeniden kullanımını göz önüne alarak, Kutsal Mezar Kilisesi'nin 11. yüzyıl yapısının Orta Bizans mimarisini yansıttığını, Bizans döneminde kiliselerin genelde boyut olarak küçültüldüğünü ancak yine de, Kutsal Mezar Kilisesi'nin Bizans standartlarına göre büyük olduğunu belirtmiştir. Ahşap bir çatı ile kaplı olmasına rağmen, 21 metrelik rotondun çapı muhtemelen çok daha küçük bir ölçekte çalışmaya alışkın olan Bizans ustaları için biraz şaşkınlık yaratmıştır. Rotondun gölgesi altında kalan şapellerin her biri dönemin normal bir Bizans kilisesiyle kıyaslanabilir niteliktedir. Mesela vaftizhane yaklaşık 9 metre ölçüsündedir. Sakız Adası'ndaki, Nea Moni'nin naosundan biraz daha büyüktür. Ayrıca Ousterhout, Kutsal Mezar Kilisesi planının Orta Bizans mimarisi ile karşılaştırıldığında avlunun, yapı kompleksi içerisinde organizasyon merkezi olarak kullanımının, Myra'daki Aziz Nikolaos'a ve Konstantinopolis'teki Mangana Aziz Georgios Kilisesi'ne benzediğini ileri sürmektedir (Ousterhout 1989: 72).

Malzeme ve Teknik: Binanın önemli bölümleri gizli tuğla tekniği ile yapılmıştır.⁵⁹ İnşaat tekniğinin bir analizi, bu öneriyi desteklemekte ve benzer şekilde Konstantinopolis ile bağlantısını göstermektedir (Ousterhout 1989: 72).

Gizli tuğla tekniği, 11. ve 12. yüzyıllarda Konstantinopolis yapılarına damgasını vurmuştur ve Konstantinopolis'te Mangana Aziz Georgios Kilisesi'nde ve

⁵⁹ Harçla örülmüş görüntüsü veren fakat geri çekilmiş tuğla ile yapılan bir duvar yapım tipi. Bk. Robert Ousterhout, *Bizans'ın Yapı Ustaları*, Çev.: Fügen Yavuz, Koç Üniversitesi Yayınları: 77, İstanbul 2016, s. 346.

Pantepoptes Manastırı Kilisesi (1087'den önce) ve Nikaea'daki (İznik) Hagia Sofia'da (Ayasofya Kilisesi) (1065'den sonraki ilaveler) olduğu gibi başkentte ve ilgili merkezlerde sayısız binada görülmektedir. Ayrıca, Kutsal topraklarda tuğla inşaatı son derece nadirdir. Corbo'ya göre, tuğla sadece 11. yüzyıla ait Kutsal Mezar bölümlerinde kullanılmıştır. İnşaat tekniğine ek olarak, bazı dekoratif detaylar da, Konstantinopolis mimarisi ile benzerlik gösterir. Şapellerin birinin kubbesinde, pencere aralarında üçgen ve yarı daire biçimli pilasterler dönüşümlü olarak yan yana yerleştirilmiştir (**Foto 20**). Şekillerin aynı kombinasyonu, Mangana Aziz Georgios Kilisesi'nin avlu duvarlarında görülmektedir. Kutsal Mezar'daki pencerelerde, kemerler arkalıklar içermektedir ve bu arkalıklar boyunca yayılan tuğla bloklarını hizalamak için bir girişim mevcuttur. Bu özellikler aynı döneme ait Konstantinopolis mimarisinde de yaygındır (Ousterhout 1989: 73; Ousterhout 2016: 198). Ayrıca 11. yüzyıl Kutsal Mezarı'nın tamamı, gizli tuğla tekniğinde inşa edilmemiş, bununla birlikte, vaftizhane cephesinde görüldüğü gibi duvarlarda daha kaba kesme taşları sıra hafif sivri kemerler bulunmaktadır (**Foto 21**). Bu özellikler, örneğin Ramla'daki sarnıçta olduğu gibi 8. yüzyılın sonlarından itibaren bölgenin İslam mimarisine daha yakındır. Denys Pringle, 11. yüzyılda Kudüs'te ve çevresinde, yerel atölyeler tarafından inşa edilen Hıristiyan mimarisinin, bölgenin Müslüman mimarisinden etkilendiğini öne sürmüştür (Ousterhout 1989: 74).

İncelenen 11. yüzyıl Kutsal Mezar Kilisesi, Konstantinopolis'ten bir baş mimarın yönetimi altındaki iki usta ekibinin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. İki atölyenin çoğunlukla bağımsız olarak çalıştığı anlaşılır. Plan belirlendikten sonra, her usta grubu, tanıdık teknik ve malzemeleri kullanmıştır. Genel olarak her ekibin yapıları, teknik temellere dayanılarak ayrıştırılabilir (Ousterhout 1989: 75). Ancak, bariz bir şekilde binada ekibin birlikte çalıştığı birkaç yer bulunmaktadır. Örneğin rotondun galerisi Bizans gizli tuğla tekniği ile yeniden inşa edilmiş ancak kare taşlarla tamamlanmıştır. Calvary'nin üzerindeki şapelde, sekizgen geçiş ve yapım tekniği açıkça Konstantinopolis işidir, ancak geçiş öğeleri tamamen İslam mimarisine özgüdür. Her durumda, iki atölye arasında ne kadar çok etkileşimin ve değişimin meydana geldiği görülmektedir (Ousterhout 1989: 76).

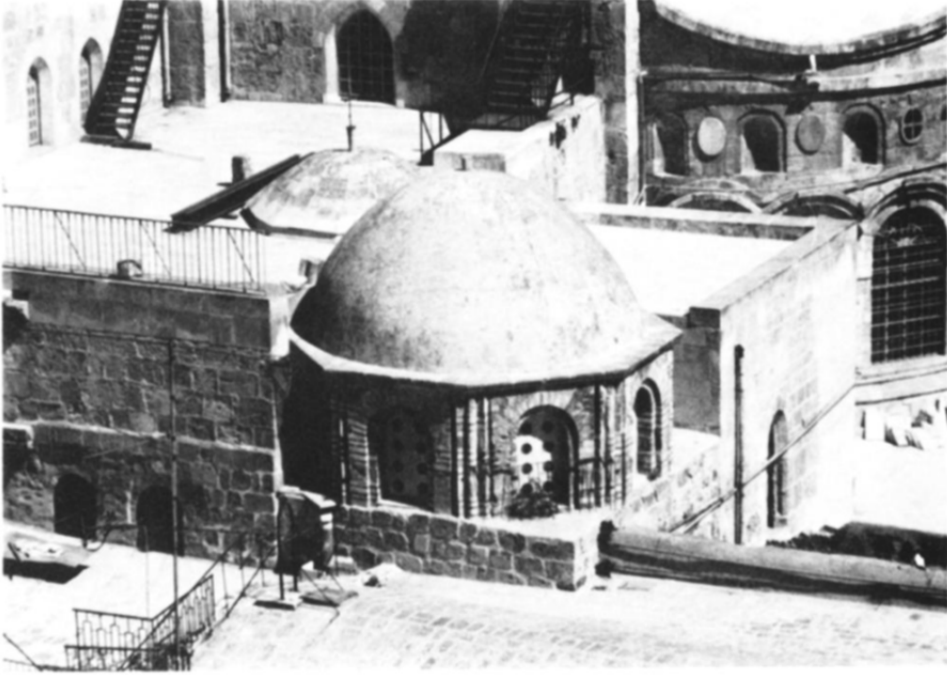

Foto 20: Kudüs. Kutsal Mezar Kilisesi, Şapel, Güneydoğu yönünden (Ousterhout 1989: 73).

Foto 21: Kudüs. Kutsal Mezar Kilisesi, Vaftiz Kanadı, Doğu Cephe (Ousterhout 1989: 74).

Kutsal Mezar Kilisesi'nin bu analizi 11. yüzyıl Bizans mimarisinin özelliklerinin anlaşılmasına daha iyi yardımcı olmaktadır. Belgeler ve günümüze ulaşan arkeolojik verilerden, bir bani olarak imparatorluğun geniş sınırları boyunca faaliyet göstermiş olan IX. Konstantinos'un kutsal ziyaret yerlerine ayrı bir önem verdiği görülmektedir.

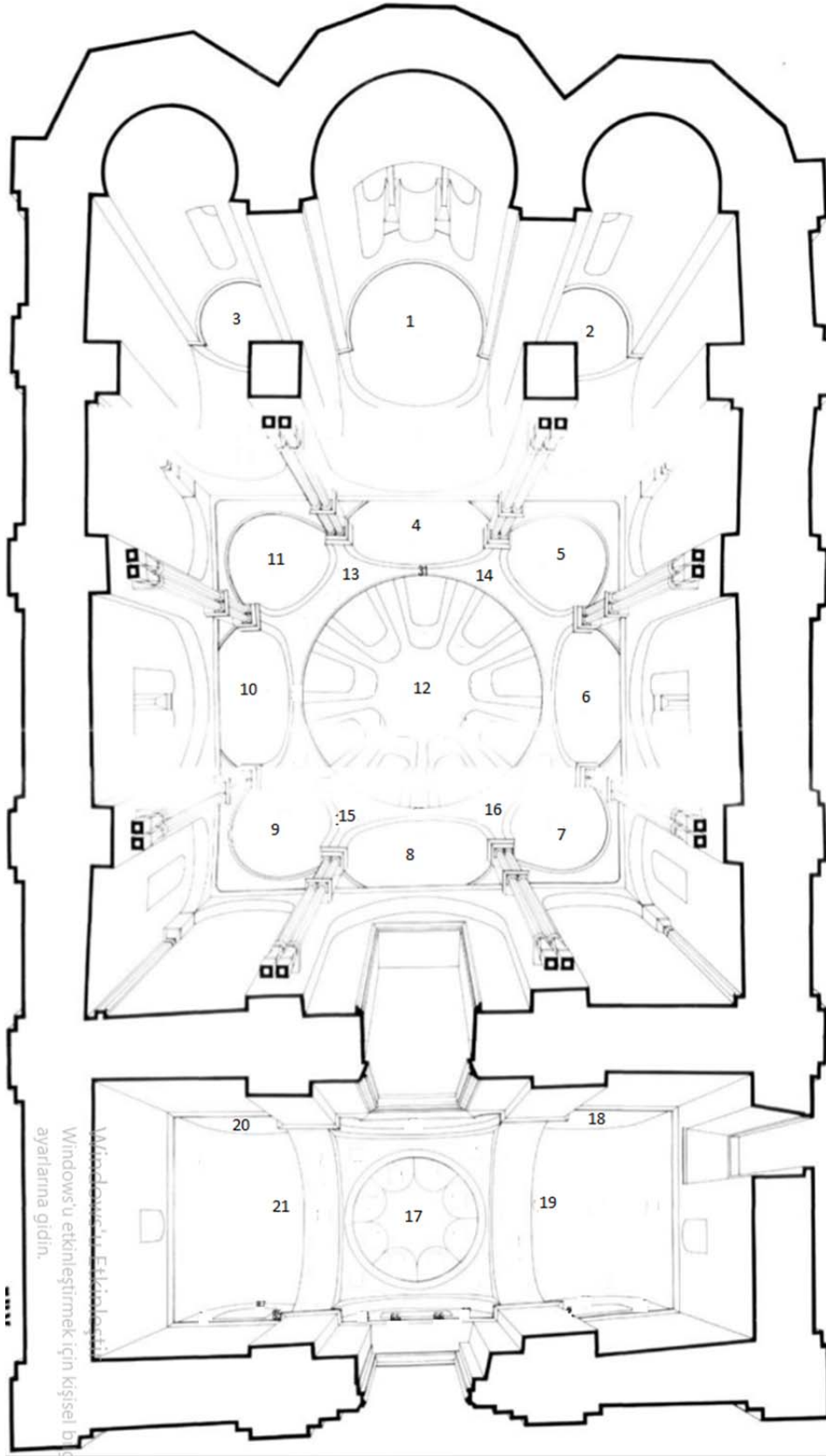
Kaynakça: Ousterhout 1989: 66-78; Ousterhout 2016: 198.

4.2. Resim

Katalog No: 6. Nea Moni Theotokos Kilisesi'nin Mozaikleri

Çizim: 11; **Foto:** 22-26

Tarihçe: Yazılı kaynaklar, 1042-1055 yılları arasına tarihlenen kilisenin mozaiklerinin ne kadarının tahrip edildiği konusunda yeterli bilgi vermemektedir. 1822 yılında çıkan yangın ve özellikle 1881 yılında yaşanan deprem sonucunda mozaiklerin ciddi bir şekilde hasar gördüğü bilinmektedir. Grigorios Photenios, 1822 yılında çıkan yangın sonucunda naosun iç kısmındaki mozaiklerin ciddi bir oranda bozulduğunu ve kubbenin altındaki mozaiklerin düştüğünü belirtmiştir. Ayrıca 1881 yılında meydana gelen depremde ise naosun doğu duvarının düşmesi sonucunda mozaiklerin bir kısmı yok olmuş, bir kısmı ise kurtarılmıştır (Mouriki 1985: 34-35). Konstantinopolis'teki Rus Arkeoloji Enstitüsü'nün 1910-1911 tarihli bilimsel araştırmasının sonucu olan Smit'in çalışmasının tamamlanmamış sayfaları, mozaiklerin durumu hakkında bir takım bilgiler içermektedir. Smit, yangınlardan çıkan dumanların mozaikleri kirlettiğini, bunları temizlemenin mümkün olmadığını ve kubbenin ön tarafından sızan yağmur sularının naostaki mozaiklere zarar verdiğini belirtmiştir. Hasar gören mozaikler için 1927-1929 yılları arasında Greek Archaeological Service (Yunan Arkeoloji Servisi) bir restorasyon çalışması başlatmıştır. Daha sonra 1948 yılında meydana gelen bir depremde hasar görmesi üzerine yeniden restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. Sonuç olarak günümüze kadar birçok kez hasar gören kilise her defasında restore edilmiştir (**Çizim 11**) (Mouriki 1985: 40-41).

1. Meryem
2. Melek
3. Melek
4. Doğum
5. Tapınağa Takdim
6. Vaftiz
7. Metamorphosis
8. Çarmıh
9. Çarmıhtan İndiriliş
10. Anastasis
11. Müjde
12. Pantokrator İsa
13. Melek
14. Melek
15. Serafım
16. Serafım
17. Meryem
18. Lazarus'un Diriltilmesi
19. Kudüs'e Giriş
20. Göğe Çıkış
21. Pentekost

Çizim 11: Nea Moni Theotokos Kilisesi Resim Programı (Mouriki 1985: 37)

Tasvir: Mozaiklerinin bazıları yok olan Nea Moni Kilisesi'nin apsisinde; Meryem, yan apsislerinde melekler bulunmaktadır. Fakat günümüze ulaşmamıştır. Kilisenin kubbesinin oturtulduğu tromplar görsel olarak daha belirgindir. Bu sebeple duvar kemerlerinin arasındaki köşelerde dört İncil yazarı ve dört serafimin düzenlemesiyle daha da vurgulanmıştır. İncil yazarları kuzey ve güney taraflardaki geniş nişleri çevreleyerek çiftler halinde yerleştirilmiş ve melekler doğu ve batıdaki geniş nişleri çevreleyerek çiftler halinde sergilenmiştir. Tromplardaki ve trompların aralarında kalan yüzeylerdeki sahneler; Doğuda, "Doğum" (şuan mevcut değildir) ile başlayıp saat yönünde şu şekilde devam eder; "Tapınağa Takdim", "Vaftiz" (**Foto 22**), "Metamorphosis (Başkalaşım)", "Çarmıh" (**Foto 23**), "Çarmıhtan İndiriliş" (**Foto 24**), "Anastasis" (**Foto 25**) ve "Müjde". İç nartekste ise; Lazarus'un Diriltilmesi, Göğe Çıkış, Kudüs'e Giriş ve Pentekost sahnesi bulunmaktadır (Maguire 1992: 209). Kubbe merkezinde bulunan İsa ile melekler tasviri depremde yok olmuştur (Mouriki 1985: 112, Demus 1964: 58).

İç narteksin kubbesinde bir madalyonda Meryem tasvir edilmiştir. Merkezde bulunan Meryem'in etrafında sekiz martir bulunmaktadır. Bu düzenleme son derece sıra dışıdır çünkü Bizans sanatı içindeki Bakire Meryem, asker ve martirler ile değil, peygamberler ve patrikler tarafından veya bazen melekler tarafından çevrenmektedir (**Foto 26**) (Maguire 1992: 212-13).

Kilisede vurgulanan sahneler, Bizans imparatorluğundaki ayinlerin en önemlileridir. Mozaiklerin bir başka ilginç özelliği ise kilise Meryem'e ithaf edilmiş olmasına rağmen, Meryem'in yaşamından sahnelerin olmamasıdır. Mozaiklerin düzenlemesi, trompların arasında kalan duvar yüzeylerindeki dört sahneyi yani Doğum, Vaftiz, Çarmıh ve Anastasis'i vurgulamak üzere tasarlanmıştır.

Üslup Özellikleri: Hosios Lukas Katholikonu ve Daphni Katolikonu ile mimari açıdan benzerlik gösteren Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi Mozaik dekorasyonu bakımından da benzerlik göstermektedir. Ancak üslup özellikleri karşılaştırıldığında Nea Moni mozaiklerinde kullanılan ölçüler ve renk tonları farklıdır. Nea Moni mozaiklerindeki figürlerin vücut ölçüleri orantısız bir şekilde yapılmıştır. Figürlerin yüzlerindeki gölgeleme genellikle belirli noktalarda, ayrıntılı bir şekilde ortaya konmuştur. Işıktan gölgeye geçişler aniden gerçekleşir. Temel

farklılıklar gölgeleme ve renk kullanımında bulunmaktadır. Bu durum psikolojik analizin elde edilmesi için renk değerlerinin ayırt edilmesinin önemli bir özellik olduğunu ortaya koymaktadır (Moriki 1985: 218-219).

Foto 22: Nea Moni-Naos'un güneyindeki Vaftiz Mozaïği (Maguire 1992: 211).

Foto 23: Nea Moni- Naos'un batısındaki Çarmıh Mozaïği (Maguire 1992: 212).

Foto 24: Nea Moni-Naos'un kuzey batı tromp, Çarmıhtan İndiriliş Mozaïği (www. explorechios.gr.)

Foto 25: Nea Moni-Naos'un kuzeyindeki Anastasis Mozaïği (Maguire 1992: 212).

Foto 26: Nea Moni-İç Narteks'in kubbesinde Meryem Mozaïği
(Maguire 1992: 213).

Kaynakça: Demus 1964: 58; Mouriki 1985: 34-41,112,218-219; Maguire 1992: 205-214.

Katalog: 7. Ayasofya'da Bulunan IX. Konstantinos ve Zoe Mozaïği

Foto: 27-30

Tarihçe: Elde edilen veriler, mozaïğin ilk kez Zoe'nin ilk eşi Romanos Argyros döneminde yapıldığını göstermektedir. 1042 yılında IX. Konstantinos döneminde yapılan değişiklerle de günümüze ulaşmıştır. T. Whittemore'nin yaptığı araştırmalara göre; Konstantinos'un tasvirinin bulunduğu yerde değişiklikler yapılmıştır. Başlangıçta Konstantinos'un yerine Zoe'nin ilk eşi Romanos Argyros (1028-1034) tasvir edilmiştir. Daha sonra Zoe, Romanos'un portresinin yerine ikinci eşi IV. Mikhael'in (1034-1041) portresini yaptırmıştır. IV. Mikhael'in ölümünden sonra ise üçüncü eşi IX. Konstantinos'un portresini tasvir ettirmiştir. Ayrıca Whittemore, IX. Konstantinos'un adının yazıldığı alana sırasıyla Romanos (Ρωμανός) ve Mikhael (Μιχαήλ) isimlerinin yazıldığını, IX. Konstantinos'un tasviri

ile beraber değiştiğini belirtmektedir (Eyice 1984: 18; Norwich 2013. 257; Oikonomides 1978: 221).

Tasvir: IX. Konstantinos ve Zoe Mozaiği, T. Whittemore tarafından Ayasofya'nın güney galerisinin doğu duvarında, 1935-1938 yıllarında ortaya çıkarılmıştır. Günümüze ulaşan mozaiikte, merkezde bir taht üzerine oturan İsa'nın sol tarafına IX. Konstantinos, sağ tarafına Zoe yerleştirilmiştir. Başının iki tarafında İesus Christus adının siglası olan IC-XC harfleri bulunan İsa, sağ eli ile takdis işareti yaparken sol elinde İncil tutar. Başının st tarafında Κωνσταντ(ι)νο[ς] εν Χ(ριστ)ω τη Θ(ε)ω| αυτοκράτωρ, πιστό[ς] βασιλεύς Ρωμαίων. | ο Μονομάχος. (İsa'ya sadık Romalılarn hükümdarı Konstantinos Monomakhos) yazısı bulunan IX. Konstantinos, elinde bir para kesesi (*Apokombion*) tutar. Başının zerinde Ζωή ή εύσε-|βεστάτη | αύγούστα. (Çok dindar Zoe) yazısı bulunan eşi Zoe ise elinde bir rulo ile İsa'nın solunda tasvir edilmiştir (**Resim 27-29**). IX. Konstantinos'un başının üzerinde bulunan yazı birde kırmızı harflerle Zoe'nin elindeki rulonun üzerinde yazmaktadır (**Resim 30**) (Erdihan 2014: 18; Norwich 2013: 257; Oikonomides 1978: 219-220). Sahnenin konusu kiliseye yapılan bağışın sunum anıdır. Bağışı kabul eden İsa, bağış yapanlar ise IX. Konstantinos ve Zoe'dir. Zoe'nin elindeki rulo ise yaptıkları bağışın yasal niteliğini sembolize etmektedir (Oikonomides 1978: 224-225). Zaten bağışın sunumu, olay yeri, eylemi gerçekleştiren kişiler ve kişilerin rolleri açıkça bellidir.

Foto 27: İstanbul, Ayasofya'nın güney galerisinin doğu duvarında bulunan IX. Konstantinos ve Zoe Mozaiği (Eyice 1984: 53).

Foto 28: İstanbul, Ayasofya- IX. Konstantinos ve Zoe mozaïği, IX. Konstantinos, ayrıntı (Eyice 1984: 53).

Foto 29: İstanbul, Ayasofya- IX. Konstantinos ve Zoe mozaïği, Zoe, ayrıntı (Eyice 1984: 53).

Foto 30: İstanbul, Ayasofya- IX. Konstantinos ve Zoe mozaïği, Zoe'nin elinde tuttuğu rulo, ayrıntı (Eyice 1984: 53).

Kaynakça: Morey 1944: 203-204; Oikonomides 1978: 219-232; Eyice 1984: 18-19; Kleinbauer, White, Matthews 2004: 69; Doğan 2011: 75; Norwich 2013: 257; Erdihan 2014: 15-37.

4.3. El Sanatları

Katalog: 8. IX. Konstantinos Monomakhos'un Tacı

Foto: 31-36

Tarihçe: 1042-1055

Yeri: Bugün Macaristan Ulusal Müzesi'nde (Magyar Nemzeti Museum) bulunmaktadır.

Malzeme ve Teknik: Altın ve cloisonne mine tekniği (**Foto 31**) (Kiss 2000: 63; Büktel 2014: 257).

Ölçü: Levhaların genişlikleri 4.2 cm ile 5 cm arasında değişkenlik gösterirken, boyları da ortadan başlayarak sembolik figürlere kadar 11.5 cm ile 8.7 cm arasında hiyerarşik oranda küçülmektedir. IX. Konstantinos; 11.5 x 5 cm, Zoe ve Theodora; 10.5 x 4.8cm, Dans eden kadın; 10 x 4.5 cm, Dans eden kadın 9.8 x 4.5 cm, Sembolik figürlü levhalar; 8.7 x 4.2 cm'dir. Madalyonların ise her birinin çapı 2.9- 3 cm arasındadır (**Foto 32**) (Kiss 2000: 63; Büktel 2014: 257).

Foto 31: IX. Konstantinos Monomakhos'un Tacı (Seda Öztürk arşivi).

Foto 32: IX. Konstantinos Monomakhos Tacının Levhaları (pinterest.com).

Tasvir: Levhaların üzerindeki tasvirlerde, IX. Konstantinos, altın zemin üzerinde renkli bezemeli kaftanın (*skaramangion*) altında bir fular (*Loros*) ile tasvir edilmiştir. Başının iki yanında Yunanca, *Romalıların Hükümdarı Konstantinos Monomakhos* (ΚΩΝΣΤΑΤΙΝΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡ ΜΟΝΟΜΑΧΟΣ) yazmaktadır. Sağ elinde Hıristiyanlığın sembollerinden biri olan *Labarum* ve sol elinde ise bir kese bulunmaktadır. İmparatorun etrafını renkli kuşlar, asma dalı ve yaprakları sarmıştır. İmparatoriçe Zoe, IX. Konstantinos gibi benzer bir zeminde

benzer kıyafetlerle tasvir edilmiştir. İmparatoriçenin etrafı da asma dalı, yapraklar ve kuşlarla çevrilidir. Başının iki yanında Yunanca *Çok Dindar İmparatoriçe Zoe* (ΖΩΗ ΟΙ ΕΥΣΑΙΒΑΙΣΤΑΤΗ ΑΥΤΟΥΣΤΑ) yazan Zoe'nin sol elinde imparatorluğun yetkisinin ve otoritesinin sembolü olan bir asa (*Specter*) bulunmaktadır. İmparatoriçe Theodora'nın tasviri de Zoe'nin tasviri ile birebir aynıdır. Aynı şekilde Theodora'nın başının iki yanında *Çok Dindar İmparatoriçe Theodora* (ΘΕΟΔΩΡΑ Η ΕΥΣΑΙΒΕΣΤΑΤΗ ΑΥΤΟΥΣΤΑ) yazısı bulunmaktadır (**Foto 33**). Zoe ve Theodora'nın yanındaki levhalarda yer alan dans eden kadınlar, bezemeli ve başlarının üzerinde tuttıkları şallar ile tasvir edilmişlerdir. Aynı pozisyonda duran kadınlardan birinin üzerindeki kıyafet yeşil, diğerinin ise beyazdır. Yine aynı şekilde onlarında etrafı kuşlar, asma dalları ve yapraklar ile çevrelenmiştir⁶⁰ (**Foto 34**). Dans eden kadınlar yanında bulunan sembolik figürler ikişer selvi ağacı ile çevrelenmiş ve başlarının yanında Yunanca "Doğruluk" (Η ΑΛΙΘΕΙΑ) ve "Tevazu" (Η ΤΑΠΙΝΟΣΙ) yazmaktadır. Sol tarafta bulunan "Doğruluğu", sağ tarafta bulunan "Tevazuyu" simgelemektedir. "Doğruluk" figürünün kıyafetinin üst kısmı, "Tevazu" figürünün kıyafetinin ise alt kısmı kalpli desenlerle bezenmiştir. Yuvarlak küçük madalyonların üzerinde Yunanca adları yazılı Aziz Petrus ve Aziz Andreas tasvir edilmiştir. Fakat yazı stili ve harflerde kullanılan renk levhalarda kullanılanlardan farklıdır. Levhalardaki yazı renkleri maviyken madalyonlarda kırmızıdır. Ayrıca levhalar tek kat altın tabakadan oluşurken madalyonlar iki kat altın tabakadan oluşmaktadır. Madalyonlarda, levhalardaki gibi açılmış dört küçük delik bulunmaktadır. Delikler, üzerinde bulunan yazılara zarar vermiştir. Muhtemelen ikinci kez kullanımdan kaynaklanmaktadır. Bu farklılıklar, madalyonların levhalara

⁶⁰ Taç üzerindeki figürler arasında en çok tartışılan konu dans eden kadın figürleridir. Duruşları açısından İslam sanatı ile ilişkilendirilmiş olmakla beraber Bizans ve öncesinde dans eden kadın figürlerinin ikonografisi Eski Ahit ve farklı tasvirlerde de görülmektedir. Birçok araştırmacıya göre, tacın üzerinde dans eden kadın figürleri iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi; Golyat'a karşı zaferinden sonra Kral Davut'un onuruna dans eden Kudüs'ün kızlarını temsil ettikleri, ikincisi; Monomakhos'un sarayın özel bahçelerinde tasvir ettiği metresi Sklerina'dır. Bununla birlikte kadınlar haleleri olması nedeniyle ne Eski Ahit'i ne de çağdaş dansçıları tasvir etmektedir. Aksine erdemlerle ilgili mecazi çağrışımda bulunurlar. Aynı şekilde figürlerin etrafındaki bitkiler, ağaçlar ve kuşlar imparatorluk erdemleri olarak yorumlanabilir. Bk. Henry Maguire, Enamel Plaques and Medallions: "The Crown of Constantine IX Monomachos", *The Glory of Byzantium Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843 – 1261*, (Ed. Helen C. Evans – William D. Wixom), The Metropolitan Museum of Art, New York 1997, s. 212-13.; Meryem Acara Eser, "Cultural Aspect of Power in the Byzantine Empire: The Court as Patron of Metal Art Objects", (Ed. Ayla Ödekan vd.), *Byzantine Court: Source of Power and Culture*, Papers From the Second International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 224.

ait olmadığının göstergesi olabilir. Küçük süs taşı ise taca ait olduğu düşünülen bir parça olarak tanımlanır. Fakat bu konuya dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Foto 35) (Büktel 2014: 257-258; Kiss 2000: 60; Maguire 1997: 210).

Foto 33: IX. Konstantinos Monomakhos Tacı, ayrıntı (Büktel 2014: 267).

Foto 34: IX. Konstantinos Monomakhos Tacı, ayrıntı (wikimedia.org.)

Foto 35: IX. Konstantinos Monomakhos'un Tacı, ayrıntı. Madalyonlar, Petrus ve Andreas (Seda Öztürk arşivi).

Bazı araştırmacılar, IX. Konstantinos Monomakhos'un Tacının üzerinde kendi resminin bulunmasından dolayı kullanılmak için yapılmadığını büyük olasılıkla Macaristan Kralı I. Andreas'ın (1046-1061) tahta çıkışı için bir armağan olarak tasarlandığını belirtmektedir. Gyula Moravcsik "*Ortaçağ Macaristan'da Bizans Kilisesinin Rolü*" adlı makalesinde tacın 1042-1055 yılları arasında Macar Kralına hediye olarak gönderildiğini yazmıştır (Moravcsik 1947: 145). Fakat Etele Kiss'e göre, tarihi kaynaklarda IX. Konstantinos ile I. Andreas arasındaki ilişkileri gösteren belgeler yerine IX. Konstantinos ile Alman Kralı III. Henry arasındaki ilişkileri gösteren kayıtlar bulunmaktadır. IX. Konstantinos ile I. Andreas arasındaki ilişkileri gösteren belgeler olabileceğini, ancak varsa bu belgelerin kaybolduğunu ileri sürmektedir (Kiss 2000: 65).

20. yüzyılın başında Nikodim Kondakov ve Marc Rosenberg'in de aralarında bulunduğu önde gelen akademisyenler tarafından Bizans altın mine eserleri dört farklı döneme ayrılmıştır. Araştırmacılar, IX. Konstantinos'un tacının *Abstract Linear* (Soyut Çizgi) olarak tanımlanan üçüncü dönemin başlangıcına ait olduğunu belirtmişler ve tacı oluşturan figürlü levhaları dönemin özelliklerini belirlemek için kullanmışlardır (Kiss 2000: 62). Timothy Dawson ise, IX. Konstantinos'un Tacının farklı bir kullanım için yapıldığını ileri sürmüştür. Tacın Orta Bizans formlarına uygun olmadığını ayrıca kadın taçlarıyla karşılaştırıldığında ise birçok eksikliklerin olduğunu savunmaktadır. Dawson için başka bir problem de, IX. Konstantinos'un Tacını oluşturan levhaların genişliklerinin 32 cm olmasıdır. Bir kadının başının ölçülerinin bile 54 cm olduğu düşünüldüğünde böyle bir tacın bir erkeğin başı için

uygun olamayacağıdır. Başa takılacak bir taç olması için 22 cm civarında bir genişliğe daha sahip olması gerekirdi. Bu nedenle eserin taç yerine bir kol bandı (Kol Halkası) olabileceğini ileri sürer (Dawson 2009: 185-186). Ancak bu düşüncüyü destekleyecek kesin veriler bulunmamaktadır (**Foto 36**).

Foto 36: IX. Konstantinos Monomakhos'un Tacı (Dawson 2009: 192).

Maguire'a göre, IX. Konstantinos Tacının yedi figürlü levhası üzerinde açılmış olan deliklerin aynı seviyede olmaması cevabı olmayan soruların göstergesi olmuştur. Örneğin bu delikler kancalarla veya tellerle bir araya getirilemezdi. Levhaların alt kısımlarındaki deliklerin, inci veya mücevherlerin takılması için tasarlanmış olmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bunun sebebinin ise tacın Macaristan'a gelişinden Slovakya'da (1861-1870) ortaya çıkışına kadar olan aradaki karanlık dönemle alakalı olabileceğini ileri sürmüştür. Öte yandan Maguire, IX. Konstantinos Tacı ile beraber olduğu ileri sürülen, üzerinde Aziz Andreas ve Aziz Petrus portrelerinin bulunduğu iki küçük madalyonun taca ait olmadığını ileri sürmektedir (Maguire 1997: 210).

Sonuç olarak IX. Konstantinos Monomakhos Tacı ve işlevi hakkında farklı öneriler yapılmış olsa da IX. Konstantinos (1042-1055) dönemine ait olduğu kesinlik

kazanmakta ve altın mine işi eserler arasında tarihi bilinen ve imparatorun tasvirini içeren önemli bir eser olma niteliği taşımaktadır.

Kaynakça: Moravcsik 1947: 145; Maguire 1997: 210; Mathews 1998: 93-94; Kiss 2000: 60-65; Dawson 2009: 183-193; Acara Eser 2010: 224; Pitarakis 2010: 129-138; Büktel 2014: 257;

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

I. Basileios'un kurduğu Makedonya Hanedanlığı, Bizans imparatorluğu döneminde yaklaşık iki yüzyıl, 867'den 1056 yılına kadar, kontrolü elinde tuttu.

857 yılında Tuna Nehri'nin ötesinden, Makedonya adı verilen bölgeden gelerek Konstantinopolis'e yerleşen I. Basileios bir Ermeni köylüsüdür. Makedonya kanı taşımasına rağmen Makedonyalı ve Makedonya Hanedanlığı'nın kurucusu olarak anılmıştır. Sarayda kendine yer edinen I. Basileios imparator Mikhael'in metresi Eudokia ile evlenmiştir. İlk karısından Konstantinos adında bir oğlu olan I. Basileios'un Eudokia'dan ise Leon, Aleksandros ve Stephanos adında üç oğlu olmuştur. I. Basileios'un hedefi imparator olmaktır ve bunu gerçekleştirmek için ilk önce Ceasar Bardas'ı öldürerek eş imparator unvanını almış ve daha sonra komplo hazırlayarak imparator Mikhael'i öldürmüştür. Böylelikle 867 yılında imparator olarak Makedonya Hanedanlığı'nı kurmuştur. İmparatorluğu sürecinde I. Basileios imparatorluk sınırlarını korumakla kalmamış, aynı zamanda genişletmiştir. 867-886 yılları arasında Bizans imparatoru olarak hüküm süren I. Basileios 886 yılında çıktığı bir av sırasında hayatını kaybetmiştir. I. Basileios'un ölümünden sonra yerine oğlu VI. Leon (Bilge Leon) geçmiştir. VI. Leon (886-912) tahta geçtiği dönemde imparatorluğu kardeşi Aleksandros ile paylaşmıştır. Aleksandros devlet yönetimi ile ilgilenmemiş, zevk ve sefaya düşkün bir şekilde yaşamıştır. VI. Leon ise kardeşinin tam tersi zeki bilgili ve kültürlü bir yapıya sahiptir. Devlet içi karışıklıkların yanı sıra özel hayatı ile ilgili sorunlar yaşayan VI. Leon 912 yılında vefat etmiş, oğlu VII. Konstantinos yedi yaşında olduğundan yerine kardeşi Aleksandros (912-913) geçmiştir. Fakat Aleksandros Bizans İmparatorluğu'na bir yıl imparatorluk yapmış 913 yılında öldürülmesiyle taht, VII. Konstantinos Porphyrogennetos'a (913-959) kalmıştır. VII. Konstantinos'un küçük olması nedeniyle 919 yılına kadar annesi Zoe imparatorluğu idare etmiştir. 920 yılında dönemin başarılı generallerinden I. Romanos Lekapenos, kızını VII. Konstantinos ile evlendirerek imparatorluğa ortak olmuş ve 944 yılına kadar kendi çocuklarını yüksek mertebelere getirerek saltanatını sürdürmüştür. Bu süre içerisinde VII. Konstantinos ilime yönelmiş ve önemli eserler yayınlamıştır. 945 yılında VII. Konstantinos tek başına hükümdar olunca I. Romanos ve oğullarını sürgün etmiştir. VII. Konstantinos Porphyrogennetos, 959 yılında hayatını kaybedince yerine oğlu II. Romanos geçmiştir. 959-963 yılları arasında

hüküm süren II. Romanos ülke yönetimi ile ilgilenmemiş, onun yerine devlet işleri ile hadım Ioseph Bringas, askeri alandaki işler ile de General II. Nikephoros Phokas ilgilenmiştir. II. Romanos 963 yılında vefat edince taht, beş yaşındaki oğlu II. Basileios, üç yaşındaki oğlu VIII. Konstantinos ve eşi Theophano'ya kalmıştır. II. Romanos'un oğullarının yaşı küçük olduğu için yönetimi II. Nikephoros Phokas (963-969) devralmıştır. Hayatını ordunun çıkarlarına dayandıran II. Nikephoros Phokas, 969 yılında Theophano ile komutanı Ioannes Tzimiskes'in düzenlediği bir komplo ile öldürülmüştür. Böylelikle yerine Ioannes Tzimiskes (969-976) geçmiştir. Patrik Polyektes, Ioannes Tzimiskes'un imparator olabilmesi için kefaret ödemesi, tövbe etmesi, imparatoriçe Theophano'yu saraydan atması ve imparator Nikephoros'un katillerini cezalandırması gerektiğini belirtmiştir. Ioannes Tzimiskes istenilenleri yerine getirmesi üzerine imparator olmuştur. Altı yıl bir ay tahtta kalan Tzimiskes'in ölümünden sonra II. Romanos'un oğulları olan II. Basileios (976-1025) ve VIII. Konstantinos (1025-1028) tahta geçmiştir. VIII. Konstantinos devlet yönetimi ile ilgilenmek yerine hayatını eğlence ile geçirirken, II. Basileios ise kendini devleti yönetmeye adanmıştır. II. Basileios ile Bizans İmparatorluğu en parlak dönemini yaşamış en geniş sınırlara ulaşmıştır. II. Basileios'un ölümü ile Bizans İmparatorluğu için çöküş devri başlamıştır. II. Basileios'un ardından VIII. Konstantinos, tahtı yönetmiş ancak imparatorluğu kısa sürmüş, 1028 yılında hayatını kaybetmiştir. Böylelikle hanedanlık VIII. Konstantinos'un kızları Zoe ve Theodora'ya geçmiştir. 1028 yılında Zoe, *Eparkhos* (Şehir valisi) III. Romanos Argyros ile evlenmiş ve III. Romanos imparator olmuştur. 1028-1034 yılları arasında saltanat süren III. Romanos'un ölümü ile Zoe, IV. Mikhael Paphlagonialı ile evlenmiş ve IV. Mikhael'i imparator ilan ettirmiştir. 1034-1041 yılları arasında imparatorluk yapan IV. Mikhael ölüm döşegindeyken Ioannes ve kardeşleri, yeğenleri V. Mikhael Kalaphates'i saraya getirtmiştir. Amaçları saraydaki kendi yerlerini muhafaza etmektir. IV. Mikhael ile Zoe'nin V. Mikhael'i evlat edinmesi sağlanmıştır. IV. Mikhael'in ölümü ile V. Mikhael (1041-1042) imparator olmuştur. Kısa bir süre imparator olan V. Mikhael, Zoe ve Theodora'yı saraydan uzaklaştırmasıyla tahttan indirilmiştir. 1042 yılında kız kardeşler Theodora ve Zoe tekrar tahta geçmiş ve imparatorluğu yönetmiştir. Üçüncü kez evliliği düşünen Zoe bu kez gözlerini Makedonya Hanedanlığı'nın son imparatoru olacak olan IX.

Konstantinos Monomakhos'a çevirmiş, 1042 yılında evlendiklerinde IX. Konstantinos Monomakhos imparator olmuştur.

Dış ve iç siyaset çerçevesinde faaliyet gösteren Makedonya Hanedanlığı medeniyetin her alanında kendini gösterir. Edebi alanda özellikle VII. Konstantinos'un yazdığı kitaplar, saray yaşantısı, yabancı devletlerin coğrafyası, Bizans İmparatorluğu'nun komşu ülkeler ile ilişkileri ve Bizans İmparatorluğu diplomasisine dair bilgiler vermektedir. Daha sonra II. Basileios'dan IX. Konstantinos dönemine kadar edebi alan ihmal edilmiş, IX. Konstantinos ile tekrar canlanmıştır.

Bizans'ın "İkinci Altın Dönemi" veya "Makedonya Rönesansı" olarak adlandırılan bu dönemde kilise mimarisinde yeni plan şeması ortaya çıkmıştır. Yeni plan tipi, başta Konstantinopolis olmak üzere, Anadolu, Yunanistan, Balkanlar ve birçok yerde yüzyıllar boyunca benimsenmiştir. Kapalı Yunan haçı diye adlandırılan bu plan tipinin kökeni ve ilk örnekleri hakkında yapılan tartışmalar devam etmektedir. "Kapalı Yunan haçı plan şeması" denilen kiliseler bu dönemin mimarisinde hâkim olmuştur. Plan tipinin ilk örneği olarak, I. Basileios'un (867-886) yaptırdığı ve günümüze gelemeyen Nea Eklessia Kilisesi kabul edilir. Bu plan tipi Makedonya Hanedanlığı süresince kullanılmış ancak IX. Konstantinos döneminde "Sekiz destekli ada tipi plan şeması" denilen yeni bir plan şeması Sakız Adası Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi ile uygulanmıştır.

Yayınlar ve yapılan araştırmalar doğrultusunda bakıldığında Bizans Devleti'ne böyle parlak bir devir yaşatan, İmparatoriçe Theodora'nın bir yıllık yönetimi ile 1056'da son bulan Makedonya Hanedanlığı'nın son imparatoru IX. Konstantinos Monomakhos'tur (1042-1055).

IX. Konstantinos Monomakhos, Bizans memurlar asalet sınıfının bir temsilcisiydi. Zoe ile evlenip imparator olduktan sonra, sürgündeyken yanında olan metresi, Maria Sklerena'yı saraya kabul ettirmiş, "sebaste" unvanı sayesinde bütün saray törenlerine iki imparatoriçe ile birlikte katılımını sağlamıştır. Sklerena ölünce tüm görev ve unvanları, Alan prensesi Maria'ya kalmıştır.

Bizans İmparatorluğu'nun devamı için başlıca iki önemli unsur; şeref ve zenginliktir. Bu iki unsurun akıllıca kontrolü de çok önemlidir. Ancak ülkenin

otoritesini güçlendirmek için çalışmalar yapan IX. Konstantinos hazineyi doğru kullanamamıştır. İmparator olduktan sonra bütün hayallerini gerçekleştirme arzusuna kapılmış ve hazineyi istediği şekilde kullanmış ve herkese unvan vermiştir. Dünyada unvan dağıtımının kendine göre bir sıralaması vardır; yüksek bir makama tayin edilmek için gerekli şartlara uyulur, ancak IX. Konstantinos bu sistemi karmaşık hale getirerek terfi kurallarını kaldırmıştır. IX. Konstantinos'un yaptıkları imparatorluk idare sistemini anlamadığını gösterir.

Saltanatı sırasında taşra yönetimi zayıflamış, büyük arazi sahiplerinin imtiyazları artmıştır. Devlet hizmetinde bulunan şahıslara *Pronoia* denilen devlet arazileri verilmiştir. *Pronoia* sistemi güçlenirken devletin mali durumu zayıflamış ve Bizans sikkesi *Nomisma* imparatorluk tarihinde ilk kez değer kaybetmiştir. Bu durum Bizans ordusunu da etkilemiş, IX. Konstantinos yeni gelir kaynakları elde etmek için asker köylüleri vergi ödemesi şartı ile askerlikten muaf tutmuştur. Böylelikle ordu küçülmüş ve ordu sitemindeki bu bozulmalar imparatorluk sürecini etkilemeye başlamıştır.

IX. Konstantinos yönetimi düzgün bir şekilde kontrol edememiş olmakla beraber ülkeyi barış içinde yönetmek istediğinden kendinden önceki birçok imparatorun aksine savaştan kaçmıştır. Bir imparatorun ülkesinin yönetimini kontrol ederek sağlam temeller üzerinde gelişmesini sağlaması gerektiğini kavrayamamıştır. Onun için hükümdarlık gücü, dinlenmek, zevklerini yerine getirmektir. Ancak istediği gibi olmamış önce iç savaş yüzünden sorunlar yaşamış daha sonra barbar kabilelerin saldırıları ile sarsılmıştır. İlk önce Varaeg- Rus ordusunun başında bulunan general Georgios Maniakes (1043), daha sonra ikinci dereceden kuzeni olan Leon Tornikes (1047) isyan çıkarmışlar fakat başarılı olamamışlardır. Bu isyanları bastıran IX. Konstantinos bu kez Peçeneklerin Tuna boylarına, Selçukluların ise Anadolu'ya akın etmelerine engel olamamıştır. Bu akınlar karşısında başarısız olan IX. Konstantinos ateşkes istemiş, Peçenek halkının önde gelenlerine değerli araziler ve yüksek unvanlar vermiş, Selçuklu Hükümdarı olan Tuğrul Bey'e kıymetli hediyeler göndermiş ve geçici olarak barışı sağlamıştır.

Döneminde yaşanan başka bir olay ise Doğu ve Batı kiliselerinin resmen ayrılmasıdır. Her iki taraf Hıristiyan olmasına rağmen Bizanslıların ve Batılıların

fikirleri tamamen birbirlerinden farklıdır. *Filioque* (Oğul) sorunu farklı boyutlara ulaşmış, Doğu ve Batı kiliseleri arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. 1054 yılında papalıktan bir heyet Kardinal Humbert önderliğinde Konstantinopolis'e gönderilmiştir. Konstantinopolis patriği olan Mikhael Kerularios toplanan konsilde Batı uygulamalarını suçlayan bildirimler yayımlatarak papalık elçilerini aforoz ettirmiştir. Böylece 1054 yılında Doğu ve Batı kiliseleri ayrılmıştır.

IX. Konstantinos Monomakhos döneminde idari yapı, hazine ve ordu ihmal edilmiş, askeri alanda başarısızlık yaşanmış, Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki ayrılık kesinleşmiş ancak kültür, sanat ve bilim alanı canlanmıştır.

IX. Konstantinos Monomakhos dönemi Bizans kültürel hayatı açısından önemli bir süreçtir. İmparator olduğu dönemde saray hayatı çok görkemliydi. IX. Konstantinos'un etrafında devlet işleri ile ilgilenen Konstantinos Leikhudes, hukuk işleri ile ilgilenen Ioannes Ksiphilinos ile filozof ve tarihçi olan Mikhael Psellos gibi âlimler vardı. Bu önemli kişiler sayesinde yüksek öğretimi yeniden düzenlemeye karar vermiş, felsefe ve hukuk fakültesini kurmuştur. Eğitim alanı ile ilgilenen IX. Konstantinos aynı zamanda askeri ve sivil eyaletlerin idaresini kontrol altında tutmak için bakanlık kurmuştur.

Bizans sanat tarihi açısından bakıldığında IX. Konstantinos Monomakhos dönemi önemli bir yere sahiptir. IX. Konstantinos'un dini ziyaret merkezlerine ayrı bir önem verdiği, belgeler ve günümüze ulaşan arkeolojik verilerden anlaşılmaktadır. Bu durumun kanıtları arasında, Sakız Adası (Chios) Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi, Konstantinopolis'te Mangana-Aziz Georgios Kilisesi, Kudüs Kutsal Mezar Kilisesi onarımı ve ek yapıların inşası, Demre (Myra) Nikolaos Kilisesi'nde onarım yaptırmış olabileceğine ilişkin kitabe sayılabilir. Hacıların ziyaret ettiği kutsal yerlerle ilişkileri, IX. Konstantinos'un kendisini Süleyman peygamber ile eşleştirdiğini düşündürmektedir. Hatta Nea Moni'deki "Anastasis" sahnesinde yer alan Süleyman figürünün IX. Konstantinos'a benzer şekilde tasvir edildiği ileri sürülmektedir. Dönemin sanat faaliyetlerine bir başka örnek, Ayasofya'da bulunan IX. Konstantinos Monomakhos ve Zoe mozağıdır.

IX. Konstantinos imparator olduktan sonra Ayasofya'ya meydan okuyacak bir yapı yaptırmaya karar vermiştir. Üç defa inşası yenilenen Aziz Georgios Kilisesi

günümüze ulaşmadığı ve hakkında yeterli kaynak bulunmadığı için bu konuda bir değerlendirme yapmak doğru olmayacaktır. Mango'nun verdiği bilgilere göre kilisenin kapalı yunan haçı planlı olduğu bilinmektedir. Aziz Georgios Kilisesi'nde Konstantinopolis'te yaygın olan kapalı yunan haçı planı kullanılırken Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi'nde Sekiz destekli plan şeması kullanılmıştır. Araştırmacılar, Orta Bizans dönemi içerisinde 11. yüzyılın ilk yarısında görülmeye başlanan sekizgen ada tipi plan şemasını tanımlarken günümüze ulaşmış en erken tarihli örneğin Nea Moni olduğunu belirtmektedir. Kökeni ve ortaya çıkış nedenleri konusunda araştırmacılara göre iki temel sebep ele alınmıştır. Birincisi, bu plan tipinin başka kültürlerden örnek alınarak, ikincisi ise Bizans Mimarisinin kendi gelişim süreci içinde oluşmasıdır. Öte yandan plan şeması bakımından Hosios Lukas Katholikonu (1011-1022) ve Daphni Katholikonu (1080) ile benzerlik göstermektedir. Kaynaklara göre, Nea Moni'deki yatay düzenlemeler çağdaş Arap mimarisinde yer almaktadır. Nea Moni kilisesinin inşasında çalışan mimarların Arap mimarisinin özelliklerini bildikleri ileri sürülmektedir. Bunun sebebi bu dönemde Bizanslılar ile Araplar arasında çok sayıda elçinin görev yapması ve iki toplum arasındaki bu ilişkinin mimariye de yansımalarıdır. Öte yandan IX. Konstantinos, Kudüs'teki Kutsal Mezar kilisesini onartmış, onarımda Konstantinopolis'ten gelen ustalar ile Arap ustaları yer almıştır. Konstantinopolis'ten gelen ustaların beraber çalışmalarından dolayı Arap mimarisinden etkilendikleri ve bunu Nea Moni kilisesinin tasarımına yansıttığı düşünülür. Nea Moni'nin tasarımı, sonraları biraz değiştirilmiş olarak Kıbrıs'taki en erken örneği Khrysostomos Manastırı Katholikonu (1090) gibi birçok kilisede 12. yüzyıl ortalarına kadar uygulanmaya devam etmiştir. Ancak bu plan şemasına sahip bir yapıya sağlam veya kalıntı halinde şimdiye kadar Anadolu'da ve Konstantinopolis'te rastlanmamıştır.

Araştırmacılar bulunan bir kitabeye göre, 1042 yılında Demre (Myra) Aziz Nikolaos Kilisesi'ni IX. Konstantinos'un onarttığını belirtmektedir. Yapılan kazı çalışmaları ve araştırmalar doğrultusunda kilisenin ek yapılarının 11. yüzyıl etkisi taşıdığı bilinmektedir.

Ousterhout, IX. Konstantinos'un yeniden inşa ettirdiği Kudüs Kutsal Mezar Kilisesi'nin 4. yüzyıl unsurlarının yeniden kullanımını göz önüne alarak, Kutsal Mezar Kilisesi'nin 11. yüzyıl yapısının Orta Bizans mimarisini yansıttığını, Bizans

döneminde kiliselerin genelde boyut olarak küçültüldüğünü ancak yine de, Kutsal Mezar Kilisesi'nin Bizans standartlarına göre büyük olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Kutsal Mezar Kilisesi planının Orta Bizans mimarisi ile karşılaştırıldığında avlunun, yapı kompleksi içerisinde tören alanı olarak kullanımının, Myra'daki Aziz Nikolaos Kilisesi'ne ve Konstantinopolis'teki Mangana Aziz Georgios Kilisesi'ne benzediği ileri sürülmektedir.

IX. Konstantinos bu yapıların inşası için hazinenin kapılarını sonuna kadar açmıştır. Nea Moni Kilisesi'nin yapımında kullanılan mermerler, duvar kaplamaları ve mozaikleri veya Psellos'un verdiği bilgilere göre Aziz Georgios Kilisesi'nin hem yapımına hem süslemesine sınırsız harcama yapması bunun kanıtı olarak sunulabilir.

Son olarak her zaman alçakgönüllü ve cömert olarak bilinen IX. Konstantinos'un Tacına bakıldığında taçtaki "Tevazu" tasviri IX. Konstantinos'un alçak gönüllülüğünü simgelemektedir. Birçok kez tartışma konusu olan taç, altın mine işi eserler arasında tarihi bilinen ve imparatorun tasvirini içeren ve dönemine ait olduğu kesinlik kazanan önemli bir el sanatı örneğidir. Günümüze IX. Konstantinos'un tasvirinin bulunduğu bir taç ve bir mozaik ulaşmıştır. Bunlar karşılaştırıldığında, her iki tasvirde de üzerinde imparatorluk kıyafetleri bulunan IX. Konstantinos'un fiziksel özellikleri ve yüz hatları aynıdır. Tasvirlerinin benzerliği gerçekçi bir anlatım olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan Nea Moni'deki "Anastasis" sahnesinde yer alan Süleyman figürü IX. Konstantinos'a benzer şekilde tasvir edilmiştir. Burada kendini Süleyman ile eşleştirerek ölümsüzleştirmek istemiş olabilir. Ancak Monomakhos'un kendisini, diğer imparatorların yaptığı gibi bir peygamber ile eşleştireceği büyük başarıları olmamıştır.

Sonuç olarak IX. Konstantinos Monomakhos, 13 yıl tahtta kalmıştır. Hem imparatorluk süresi kısadır hemde diğer imparatorların aksine zamanının çoğunu eğlenerek geçirdiği için sanat alanındaki faaliyetlere zaman ayıramamıştır. Ayrıca alçakgönüllü ve cömert olması çoğu zaman sağlıklı kararlar verememesine neden olmuştur. Bu çalışmada, IX. Konstantinos'un doğrudan ilişkili olduğu yapılar ele alınmıştır. Yapıların büyük çoğunluğu günümüze ulaşmasada kaynaklar ve yayınlar doğrultusunda Bizans mimarisine katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Psellos'un 976-1078 yıllarını kapsayan, tarihe kaynaklık eden *Khronographia*'sı IX.

Konstantinos'un dönemine tanıklık etmesine rağmen sanatsal faaliyetlerinde sadece başkentte inşa ettirdiği Aziz Georgios Kilisesi hakkında bilgi vermesidir. Diğer yapılar, taç ve Ayasofya'daki mozaikten söz etmemiştir. Bunun nedenini ise Psellos, *Khronographia*'sında sadece önemli olaylara değindiğini, hatırlayabildiklerini kaydettiğini ve imparatorun diğer faaliyetlerini de başka yazarlara bıraktığını söyleyerek belirtmiştir.

En büyük gayesi ülkesini büyütmek ve şöhretli yapmak olan IX. Konstantinos, gut hastalığından çok acı çekmiş ancak Tanrı'ya hiç isyan etmemiştir. Bu felaketin kendisine Tanrı tarafından verilmiş bir ceza olduğunu düşünerek kabullenmiş yerine bir varis bırakmadan 1055 yılında ölmüştür.

KAYNAKÇA

ACARA ESER Meryem, "Bizans Dönemi", (Ed. Garo Kürkman), *Anadolu Ağırılık ve Ölçüleri*, Suna- İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 32-48.

ACARA ESER Meryem, "Cultural Aspect of Power in the Byzantine Empire: The Court As Patron of Metal Art Objects", (Ed. Ayla Ödekan vd.), *Byzantine Court: Source of Power and Culture*, Papers From the Second International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 219-226.

AKAY Ayşe B., *Madrid Skylitzes Kroniğinde Tören Sahneleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

AKYOL Ali A., KADIOĞLU Yusuf K., "Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Yapı Malzeme Analizleri", (Ed. Sema Doğan, Mine Kadiroğlu), *Bizans ve Çevre Kültürler Prof. Dr. S. Yıldız Ötüken'e Armağan*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 56-77.

ALPARSLAN Sema, "Demre'deki H. Nikolaos Kilisesi Liturjik Mekanları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S: 15/1 (1998), s. 159-173.

ANDERSON Jeffery C., "Manuscripts", *The Glory of Byzantium Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843 – 1261*, (Ed. Helen C. Evans – William D. Wixom), The Metropolitan Museum of Art, New York 1997, s. 83-112.

ANGOLD Michael, *The Byzantine Empire 1025-1204*, Longman, London and Newyork 1997.

ATTALEIATES Mikhael, *Tarih*, Çev.: Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

BABIC Gordana ve KAZHDAN Alexander P., "Pronoia", (Ed. Alexander Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1733- 1734.

BARDILL Jonathan, ‘‘Konstantinopolis Hipodromu’nun Anıtları ve Süslemeleri’’, (Ed. Brigitte Pitarakis), *Hipodrom/At Meydanı İstanbul’un Tarih Sahnesi*, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 149-184.

BARTUSIS Mark C., ‘‘Exkousseia’’, (Ed. Alexander P.Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 770.

BOURAS Charalambos, *Nea Moni on Chios: History and Architecture*. Commercial Bank of Greece, Athens 1982.

BOURAS Laskarina, ‘‘ Porphyrogenetos’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1701.

BÜKTEL Yılmaz, ‘‘Konstantin Monomakhos Tacı ve Macar Kraliyet Tacı’’, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol: 9/10 (2014), s. 253-269.

CAPPEL Andrew J., ‘‘Allelengyon’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 69.

CARR Annemarie Weyl, ‘‘Anastasis’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 88.

CONNOR Carolyn L., *Bizans’ın Kadınları*, Çev.: Barış Cezar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

CONSTANTIN VII PORPHYROGENETE, *Le Livre des Ceremonies I*, (Ed. Albert Vogt), Tome I (Livre I-Chapitres 1-46),Collection byzantine publiée sous le patronage de l'Association Guillaume Budé, Paris 1935.

OG Mehmet, ‘‘İslam Bizans İlişkileri Bağlamında ‘‘Pavlikanlar’’ zerine Bir Değerlendirme’’, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 13/2 (2008), s. 73-87.

ÇORAĞAN KARAKAYA Nilay, ‘‘Myra Aziz Nikolaos Kilisesi ve Duvar Resimleri Işığında Aziz Nikolaos’un Yaşamı ve Kişiliği’’, (Ed. Nevzat evik),

Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre ve Çevresi, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Antalya 2010, s. 127-135.

ÇÖMEZOĞLU Özgü, ‘‘Demre Aziz Nikolaos Kilisesi’nden Günlük Kullanım İşlevli Cam Eserler’’, (Ed. Sema Doğan ve Mine Kadioğlu), *Bizans ve Çevre Kùltürler: Prof. Dr. S. Yıldız Ötüken’e Armağan*, Yapı Kredi Kùltür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 136-156.

DAWSON Timothy, ‘‘The Monomachos Crown: Towards a Resolution’’, *Byzantina Symmeikta*, Vol: 19 (2009), s. 183-193.

DEMİREL GÖKALP Zeliha, *Yalvaç Müzesi Bizans Sikkeleri*, Kùltür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2009.

DEMİREL GÖKALP Zeliha, ‘‘Bolu Arkeoloji Müzesi’ndeki Bizans Altın Sikkeleri’’, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:11/2 (2011), s. 147-156.

DEMİREL GÖKALP Zeliha, Bizans Bronz Konkav (İçbükey) Sikkeleri Ve Kütahya Müzesi’ndeki Define, *Olba XXIV*, Kaam Yayınları, Mersin 2016, s. 555-575.

DEMUS Otto, *Byzantine Mosaic Decoration Aspects of Monumental Art in Byzantium*, Boston Book & Art Shop, Boston 1964.

DOĞAN Sema, *Ayasofya ve Fossati Kardeşler (1847 - 1858)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

DOĞAN Sema vd., *Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

ERDİHAN Yavuz, ‘‘Ayasofya’da Zoe ve Komnenos Mozaikleri: Resimsel Düzenleme ve Konu Üzerine’’, *Art-Sanat*, S: 3 (2014), s. 15-37.

EREL A. Ceren, ‘‘Sekiz Destekli Ada Tipi Plan Şeması’’, *Sanat Tarihinde Terminoloji Sorunları Semineri I (Mimari ve Mimari Süsleme)*, Filiz Matbaacılık, Ankara 2001, s. 253-267.

EYİCE Semavi, *Ayasofya 2*, Yapı ve Kredi Bankası Kùltür ve Sanat Hizmetleri, İstanbul 1984.

EYİCE Semavi, ‘‘İstanbul’da Bizans İmparatorlarının Sarayı: Büyük Saray’’, *Sanat Tarihi Araştırma Dergisi*, S: 1/3 (1988), s. 3-36.

EYİCE Semavi, "İstanbul'da Kiliseden Çevrilmiş Cami ve Mescidler ve Bunların Restorasyonu", *Vakıf Haftası Dergisi*, S: 7 (1990), s. 279-291.

FEATHERSTONE Jeffrey, ‘‘Emperor and Court’’, (Ed. Robin Cormack vd.), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Oxford Universty Press, 2008, s. 505-517.

GREGORY Timothy E., *Bizans Tarihi*, Çev.: Esra Ermert, YKY, İstanbul 2016.

GRIERSON Philip, ‘‘ Nomisma’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1490.

GRIERSON Philip, ‘‘Tetarteron’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 2026-2027.

HENNESSY Cecily, ‘‘Topography of Constantinople’’, (Ed. Robin Cormack vd.), *The Oxford Handbook of Byzantine Studies*, Oxford Universty Press, 2008, s.202-216.

HERRIN Judith, *Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, Çev.: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

HILL Barbara, *Bizans İmparatorluk Kadınları, İktidar, Himaye ve İdeoloji (1025-1204)*, Çev.: Elif Gökteke Yurt, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.

JOHNSON Mark J., ‘‘Martyrion’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1308-1309.

KALAVREZOU Ioli, ‘‘Chalice of Emperor Romanos’’, (Ed. Helen C. Evans – William D. Wixom), *The Glory of Byzantium Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843 – 1261*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1997, s. 70-71.

KALLOSHYAN Kevork, ‘‘Kilikya Ermeni Krallığının Doğuşu ve Çöküşü’’, *Yeni Türkiye* 60, (2014), s. 1-7.

KAZHDAN Alexander P., ‘‘Basileopator’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991a, s. 263-264.

KAZHDAN Alexander P., ‘‘Lazaros of Mount Galesios’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991b, s. 1198.

KAZHDAN Alexander P., ‘‘Nobilissimos’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991c, s. 1489-1490.

KAZHDAN Alexander P., ‘‘Parakoimomenos’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991d, s. 1584.

KAZHDAN Alexander P., ‘‘Skleraina’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991e, s. 1911.

KIEFER Katherina M. ve LOERKE William, ‘‘Katholikon’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1116.

KISS Etele, ‘‘The State of Researches on the Monomachos Crown and Some Further Thoughts’’, (Ed. Olenka Z. Pevny), *Perceptions of Byzantium and Its Neighbors (843 – 1261)*, The Metropolitan Museum of Art, New York 2000, s. 60-83.

KLEINBAUER W. Eugene, WHITE Antony ve MATTHEWS Henry, *Ayasofya*, Çev.: Handan Çingi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004.

KOLARIK Ruth E., ‘‘Opus Sectile’’, (Ed. Alexander Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 3, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1529-30.

KÖROĞLU Gülgün, ‘‘İstanbul’daki Bizans İmparatorluk Sarayları’’, *Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi*, 2006.

MAGUIRE Henry, ‘‘The Mosaics of Nea Moni: An Imperial Reading’’, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol: 46 (1992), s. 205-214.

MAGUIRE Henry, ‘‘Enamel Plaques and Medallions: ‘‘The Crown of Constantine IX Monomachos’’, (Ed. Helen C. Evans – William D. Wixom), *The Glory of Byzantium Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843 – 1261*, The Metropolitan Museum of Art, New York 1997, s. 210-212.

MANGO Cyril, *Art of the Byzantine Empire 312-1453, Sources and Documents*, Universty of Toronto Press, London 1986.

MANGO Cyril, *Bizans Mimarisi*, Çev.: Mine Kadiroğlu, Özel Basım, Ankara 2006.

MATHEWS Thomas F., *Byzantium From Antiquity to the Renaissance*, Harry N. Abrams, Incorporated, Newyork 1998.

MERCATI Silvio G., ‘‘Un Testament Inédit En Faveur De Saint-Georges Des Manges’’, *Revue des Études Byzantines*, Vol: 6 (1948), s. 36-47.

MCGEER Eric, ‘‘Droungarios’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 663.

MOURIKI Doula, *The Mosaics of Nea Moni on Chios*, Commercial Bank of Greece, Athens 1985.

MORAVCSIK Gyula, ‘‘The Role of the Byzantine Church in Medieval Hungary’’, *American Slavic and East European Review*, Vol: 6 (1947), s. 134-151.

MOREY C. Rusuf, ‘‘The Mosaics of Hagia Sophia’’, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Marquand Professor of Art and Archaeology, Princeton University 1944, s. 201-210.

MULLER-WIENER Wolfgang, *İstanbul’un Tarihsel Topografyası 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion –Konstantinopolis- İstanbul*, Çev.: Ülker Sayın, YKY, İstanbul 2001.

NORWICH John J., *Bizans II Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)*, Çev.: Selen Hırçın Riegel, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2013.

OIKONOMIDES Nicolas, "The Mosaic Panel of Constantine IX and Zoe in Saint Sophia", *In: Revue Des Etudes Byzantines, Tome, Vol: 36 (1978)*, s. 219-232.

OIKONOMIDES Nicolas, "Chrysobull", (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium, C: 1*, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 451-452.

OSTROGORSKY Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev.: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2015.

OUSTERHOUT Robert, "Rebuilding Temple: Cosntantine Monomachus and Holy Sepulchre", *Journal of the Society of Architectural Historians, Vol: 48/1(1989)*, s. 66-78.

OUSTERHOUT Robert, "Originality in Byzantine Architecture: The Case of the Nea Moni", *Journal of the Society of Architectural Historians, Vol: 51/1 (1992)*, s. 48-60.

OUSTERHOUT Robert, *Bizans'ın yapı Ustaları*, Çev.: Fügen Yavuz, Koç Üniversitesi Yayınları: 77, İstanbul 2016.

ÖTÜKEN S. Yıldız, "Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısının Ortaçağ Araştırmalarına Katkıları", *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Yıllığı: 9 (1998)*, s. 86-102.

ÖTÜKEN S. Yıldız, "Konstantin IX. Soliman, Einzelkaempfer, Siegesbringer und die Unbesiegbare", (Ed. Nevra Necipoğlu), *Byzantine Constantiople-Monuments, Topography and Daily Life*, Boğaziçi University Workshop, 1999, s. 175-185.

ÖTÜKEN S. Yıldız, ALPARSLAN Sema ve ACARA Meryem, "Demre-Myra Aziz Nikolaos Kilisesi Kuzey Ek Yapısının Yeni Bir Değerlendirmesi", *Adalya IV*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı, 1999/2000, s. 223-233.

ÖZGÜMÜŞ Feridun, ‘‘Peribleptos Manastırı (Sulu Manastır)’’, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S: 14 (1997), s. 21-32.

PEKAK M. Sacit, ‘‘Kapadokia’da Bizans Dönemine Ait Haç Planlı İki Kilise’’, *Sanat Tarihi Dergisi*, S: XVII/2 (2008), s. 85-113.

PITARAKIS Brigitte, ‘‘From the Hippodrome to the Reception Halls of the Great Palace: Acclamations and Dances in the Service of Imperial Ideology’’, (Ed. Ayla Ödekan vd.), *Byzantine Court: Source of Power and Culture*, Papers From the Second International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.129-138.

PRALONG Annie, *Bizans Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*, Çev.: Buket Kitapçı Bayrı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011.

PRITSAK Omeljan, ‘‘Alans’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 1, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 51-52.

PSELLOS Mikhael, *Mikhail Psellos’un Khronographia’sı*, Çev.: Işın Demirkent, TTK, Ankara 2014.

SCHILBACH Erich, ‘‘Litra’’, (Ed. Alexander P Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1238.

TALBOT Alice-Mary, ‘‘Kosmas and Damianos Monastery’’, (Ed. Alexander Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1151.

TALBOT Alice-Mary ve KAZHDAN Alexander P., ‘‘Lavra’’, (Ed. Alexander P. Kazhdan vd.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, C: 2, Oxford University Press, Newyork 1991, s. 1190.

TEKİN Oğuz, *Bizans Sikkeleri/ Byzantine Coins*, YKY, İstanbul 1999.

TEZCAN Hülya, *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1989, s. 78-84.

TREADGOLD Warren, *A History of The Byzantine State and Society*. Stanford University Press 1997.

VASILIEV Aleksander A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev: Arif Müfid Mansel, Maarif Matbaası, İstanbul 1943.

VOYADJIS Sotiris, ‘‘The Katholikon of Nea Moni in Chios Unveiled’’, *Jahrbuch Der Österreichischen Byzantinistik*, 59 (2009), s. 229-242.

ZONARAS Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, Çev.: Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

WHITE Antony, ‘‘Bizans Dönemi Mozaik Süslemeleri’’, (Ed. W. Eugene Kleinbauer vd.), *Ayasofya*, Çev: Handan Cingi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004, s. 49-80.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://www.kalinti-istanbul.com>

<http://www.thetoc.gr>.

<http://theatron.byzantion.ru>

www.explorechios.gr.

pinterest.com.

wikimedia.org.

<https://commons.wikimedia.org>

EKLER

1: Makedonya Hanedanlığı'nın İmparator Listesi

867-886	I. Basileios
886-912	VI. Leon
912-913	Aleksandros
913-959	VII. Konstantinos Porphyrogennetos
920-944	Romanos Lekapenos
959-963	II. Romanos
963-969	II. Nikephoros Phokas
969-976	I. Ioannes Tzimiskes
976-1025	II. Basileios Bulgaroktonos
1025-1028	VIII. Konstantinos
1028-1034	Romanos Argyros
1034-1041	IV. Mikhael Paphlogianalı
1041-1042	V. Mikhael
1042	Zoe ve Theodora
1042-1055	IX. Konstantinos Monomakhos
1055-1056	Theodora

2. Makedonya Hanedanlığı Döneminin Sanatsal Faaliyetleri

Sıra No		Tarih	Eserleri	Mimari	Resim	El Sanatları
1	I. Basileios	867-886	Prokherion (El Kitabı), Epanagoge	İstanbul-Nea Eklessia (Yeni Kilise), Kainourgion (Yeni saray	-	-
2	VI. Leon	886-912	Basilika, Eparkh, Kletorologion	General Konstantin Lips Tarafından yaptırılan İstanbul-Kaonstantin Lips Manastırı (Fenari İsa Cami) (907).	İstanbul, Ayasofya VI. Leon Mozaïği	-
3	Aleksandros	912-913	-	-	-	-
4	VII. Konstantinos Porphyrogenetos	913-959	De Ceramonis 'Aulae Byzantine' (Törenler Kitabı), De Administrando Imperio (İmparatorluk Yönetimi Üzerine), De Thematibus (Eyaletler Kitabı)	İstanbul-Örme Sütun (Restorasyonu)	-	-
5	I. Romanos Lekapenos	920-944	-	İstanbul-Myrelaion Manastırı Kilisesi (Bodrum Cami), Büyük Saray- Soter Khristos tes Khalkes Şapeli.	-	-

6	II. Romanos	959-963	-	-	-	Venedik-II. Romanos'un Kalisi
7	II. Nikephoros Phokas	963-969	-	Athos- Lavra Manastırı	-	-
8	I. Ioannes Tzimiskes	969-976	-	Büyük Saray- Soter Khristos tes Khalkes Şapeli (Restorasyonu)	-	-
9	II. Basileios Bulgaraktonos	976-1025	-	-	-	-
10	VIII. Konstantinos	1025-1028	-	-	-	-
11	III. Romanos Argyros	1028-1034	-	İstanbul- Peribleptos Manastırı Theotokos Kilisesi (Sulu Manastır)	-	-
12	IV. Mikhael Paphlogianalı	1034-1041	-	İstanbul- Aziz Kosmos ve Aziz Damianos Kilisesi (Restorasyon)	-	-
13	V. Mikhael Kalaphates	1041-1042	-	-	-	-
14	Zoe ve Theodora	1042	-	-	-	-
15	IX. Konstantinos Monomakhos	1042-1055	-	Sakız Adası (Chios)- Nea Moni Manastırı Theotokos Kilisesi, İstanbul-Mangana, Aiz Georgios Kilisesi, Demre (Myra) Aziz Nikolaos Kilisesi, Kudüs Kutsal Mezar Kilisesi	İstanbul-Ayasofya, IX. Konstantinos Monomakhos ve Zoe Mozaïği	Budapeşte Ulusal Müze, IX. Konstantinos Monomakhos Tacı

3: IX. Konstantinos Monomakhos Döneminin Sanatsal Faaliyetleri

MİMARİ

- 1- Sakız Adası Nea Moni Theotokos Kilisesi
- 2- Mangana Aziz Georgios Kilisesi
- 3- Demre (Myra) Aziz Nikolaos Kilisesi
- 4- Kudüs Kutsal Mezar Kilisesi

RESİM

- 1- Neo Moni Theotokos Kilisesi Mozaikleri
- 2- Ayasoyfa'da Bulunan IX. Konstantinos ve Zoe Mozaiği

EL SANATLARI

- 1- IX. Konstantinos Monomakhos Tacı

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Seda ÖZTÜRK
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 05.06.1991 / Kars
e-posta : ozturkseda5836@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2015

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2017	Napsugaras Tajhaz Müzesi Szeged/MACARİSTAN	Stajyer

YABANCI DİL

Yabancı Dilin Adı: YÖKDİL (57,50)